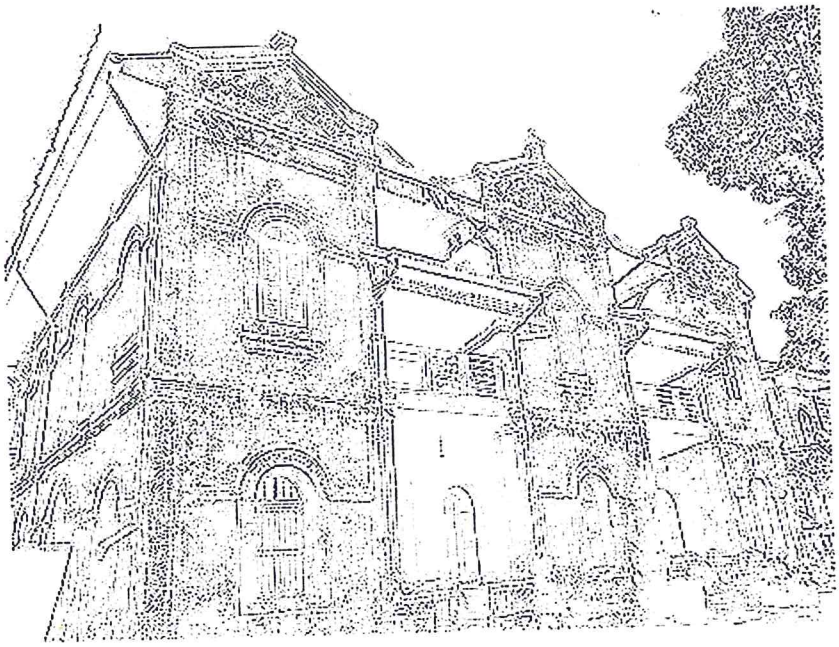
องค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรม อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

เรือนโบราณขององเลื่อง หรือ เตรื่อง โสรินทร์
ต.ท่าแร่ อ.เมือง จ.สกลนคร

จัดทำโดย

กลุ่มโบราณคดี
สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น
กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม
ปีงบประมาณ ๒๕๕๕

คณะผู้ดำเนินงาน

คณะที่ปรึกษา

๑. นายจารึก วิไลแก้ว	ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น
๒. นางพัชนี จันทรสาขา	ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด
๓. นายขจร มุกมีค่า	ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี
๔. นางราตรี บัวประดิษฐ์	ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น
๕. นายกิตติ ยอดกลกิจ	หัวหน้ากลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น

คณะทำงาน

๑. นายกิตติพงษ์ สนเล็ก นักโบราณคดี ชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	ประธานคณะทำงาน
๒. นายชินณวุฒิ วิลยาลัย นักโบราณคดี ชำนาญการพิเศษ สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี	คณะทำงาน
๓. นางสาวพิมพ์นารา กิจโชติประเสริฐ นักโบราณคดี ชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด	คณะทำงาน
๔. นางสาวชนาธิป ไชยานุกิจ นักโบราณคดี ชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	คณะทำงาน
๕. นางสาวปิยนันท์ ชอบศิลป์ประกอบ นักโบราณคดี ปฏิบัติการ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด	คณะทำงาน
๖. นางเชาวนี วิลยาลัย ภัณฑารักษ์ ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี	คณะทำงาน
๗. นายกานต์ รับสมบัติ ภัณฑารักษ์ ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น	คณะทำงาน
๘. นางสาวพิกุล สมัครไทย นักโบราณคดี ปฏิบัติการ สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	คณะทำงานและเลขานุการ
๙. นางสาวประวินัส ภารสุวรรณ นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	คณะทำงานและผู้ช่วยเลขานุการ

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

๑. รศ.ดร.ประสงค์ เอี่ยมอนันต์	ข้าราชการบำนาญ ที่ปรึกษาสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๒. คุณวสุ โปษยะนันทน์	สถาปนิก ชำนาญการพิเศษ กลุ่มสถาปัตยกรรม สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร
๓. ผศ.สมชาติ จึงสิริอารักษ์	อาจารย์ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
๔. ผศ.พวงเพชร รัตนมาลา	อาจารย์ภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
๕. ผศ.ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร	อาจารย์สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นางสาวชุติณัฐ ช่วยชีพ
นักโบราณคดี — ผู้เรียบเรียง

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทนำ	ก
บทที่ ๑ สาขาวิชาที่จำเป็นต่อการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน	๑
บทที่ ๒ ประวัติการศึกษาสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก	
- ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตกโดยสังเขป	๔
- ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตกในประเทศไทย	๑๒
- ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน	๒๕
บทที่ ๓ การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก	
- แนวคิดและทฤษฎีสากลในการอนุรักษ์โบราณสถาน	๓๑
- การศึกษาข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน	๔๑
- การกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน	๔๒
- ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘	๔๓
- พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔	๔๗
- การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและเทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร	๕๒
บทที่ ๔ การจัดการองค์ความรู้ด้านการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกแบบที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล	
- บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.ประสงค์ เอี่ยมอนันต์	๖๓
- บทสัมภาษณ์ นายวสุ โปษยะนันทน์	๖๗
- บทสัมภาษณ์ ผศ.สมชาติ จึงสิริอารักษ์	๗๔
- บทสัมภาษณ์ ผศ.พวงเพชร รัตนมาลา	๗๙
- บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร	๘๖
บทสรุป	๙๑
บรรณานุกรม	๙๔
ภาคผนวก	๙๖

คำนำ

กรมศิลปากร ได้กำหนดให้การจัดการองค์ความรู้เป็นตัวชี้วัดในด้านการพัฒนาองค์กร โดยกำหนดให้ทุกส่วนราชการจัดการองค์ความรู้ภายในองค์กรที่จำเป็นต่อการผลักดันความสำเร็จของทุกประเด็นยุทธศาสตร์ของส่วนราชการนั้นๆ โดยสำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น ได้จัดทำองค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน ซึ่งรวบรวมองค์ความรู้ ทั้งความรู้แบบชัดแจ้งและความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล ออกมาเป็นข้อมูลเอกสารและเผยแพร่สู่สาธารณชน

ในการรวบรวมองค์ความรู้นี้ มีเป้าหมายในการได้องค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน ทั้งความรู้แบบชัดแจ้งและความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล ซึ่งได้ดำเนินการแล้วเสร็จ โดยผู้สนใจสามารถใช้เป็นข้อมูลในการทำงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมต่อไปได้

กลุ่มโบราณคดี

สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น

บทนำ

โครงการจัดการองค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ในภาคอีสานตอนบน

หลักการและเหตุผล ภาคอีสานตอนบนโดยเฉพาะพื้นที่ที่ติดกับอาณานิคมเดิมของชาติตะวันตกมักมีอาคารที่ก่อสร้างขึ้นโดยได้รับอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมจากประเทศเจ้าอาณานิคมเป็นจำนวนมาก ซึ่งหลายแห่งได้มีสภาพเป็นโบราณสถานและอีกหลายแห่งได้ถูกทิ้งร้างและรื้อถอนออกไปเพื่อสร้างอาคารสมัยใหม่แทนที่โดยไม่เห็นคุณค่า โดยเหตุว่าอาคารเหล่านี้มักมีเจ้าของที่ยังใช้ประโยชน์อยู่เสมอมา การศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในเขตภาคอีสานตอนบน เพื่อประมวลองค์ความรู้ที่ใช้ศึกษาอาคารเหล่านี้ และรูปแบบการอนุรักษ์อาคารเหล่านี้ให้ทรงคุณค่าอยู่ได้ในปัจจุบัน

วัตถุประสงค์

- เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ต่างๆ ในการศึกษา และอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในเขตภาคอีสานตอนบน ทั้งความรู้แบบชัดแจ้ง และความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล
- เรียบเรียงองค์ความรู้ให้เป็นระบบ จัดระบบการเข้าถึงองค์ความรู้ และนำไปใช้ประโยชน์

ขั้นตอนการดำเนินงาน

- จัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อตรวจสอบองค์ความรู้
- การแสวงหาความรู้และการสร้างองค์ความรู้ ทั้งจากเอกสารและผู้เชี่ยวชาญ
- รวบรวม/เรียบเรียงความรู้ให้เป็นระบบในรูปแบบที่เหมาะสม
- กลั่นกรองความรู้
- จัดระบบการเข้าถึงองค์ความรู้
- การแลกเปลี่ยนความรู้
- การนำองค์ความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์

เป้าหมายของโครงการ เพื่อได้องค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์

ระยะเวลาดำเนินการ	พฤศจิกายน ๒๕๕๔ – กันยายน ๒๕๕๕
งบประมาณ	๒๐๐,๐๐๐ บาท เบิกจ่ายในลักษณะค่าตอบแทน ใช้สอย และวัสดุ
หน่วยงานผู้รับผิดชอบ	กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น

ขอบเขตการจัดทำโครงการการจัดการองค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

ในการจัดทำโครงการการจัดการองค์ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนนี้ เป็นการรวบรวมองค์ความรู้ในด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกเป็นหลัก ซึ่งครอบคลุมช่วงเวลาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕-๗ ซึ่งเป็นช่วงที่สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกมีอยู่ ฉะนั้นจึงกำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสมในการจัดทำองค์ความรู้คือช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕-๗ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ดังนั้นการจัดทำองค์ความรู้ในเรื่องนี้จึงมีเนื้อหาของการจัดทำองค์ความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

ความหมายของการจัดการองค์ความรู้

การจัดการองค์ความรู้ (Knowledge Management) คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในส่วนราชการซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด โดยที่ความรู้มี ๒ ประเภท คือ

๑. ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาติญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้งจึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม

๒. ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

นพ.วิจารณ์ พานิช ได้ให้ความหมายของคำว่า “การจัดการองค์ความรู้” ไว้สำหรับนักปฏิบัติ คือ เครื่องมือ เพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย ๔ ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่

๑. บรรลุเป้าหมายของงาน

๒. บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน

๓. บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และ

๔. บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย ๖ ประการต่อความรู้ ได้แก่

(๑) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร

(๒) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ

(๓) การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วน ให้เหมาะต่อการใช้งานของตน

(๔) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน

(๕) การนำประสบการณ์จากการทำงาน และการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัด “ขุมความรู้” ออกมาบันทึกไว้

(๖) การจดบันทึก “ขุมความรู้” และ “แก่นความรู้” สำหรับไว้ใช้งาน และปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้น เหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น

โดยที่การดำเนินการ ๖ ประการนี้บูรณาการเป็นเนื้อเดียวกัน ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นทั้งความรู้ที่ชัดแจ้ง อยู่ในรูปของตัวหนังสือหรือรหัสอย่างอื่นที่เข้าใจได้ทั่วไป (Explicit Knowledge) และความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในสมองของคน (Tacit Knowledge) ทั้งที่อยู่ในใจ (ความเชื่อ ค่านิยม) อยู่ในสมอง (เหตุผล) และอยู่ในมือและส่วนอื่นๆ ของร่างกาย (ทักษะในการปฏิบัติ) การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่คนจำนวนหนึ่งทำร่วมกัน ไม่ใช่กิจกรรมที่ทำโดยคนคนเดียว เนื่องจากเชื่อว่า “จัดการความรู้” จึงมีคนเข้าใจผิด เริ่มดำเนินการโดยรี่เข้าไปที่ความรู้ คือ เริ่มที่ความรู้ นี่คือความผิดพลาดที่พบบ่อยมาก การจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่งานหรือเป้าหมายของงาน เป้าหมายของงานที่สำคัญ คือ การบรรลุผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินการตามที่กำหนดไว้ ที่เรียกว่า Operation Effectiveness และนิยามผลสัมฤทธิ์ ออกเป็น ๔ ส่วน คือ

(๑) การสนองตอบ (Responsiveness) ซึ่งรวมทั้งการสนองตอบความต้องการของลูกค้า สนองตอบความต้องการของเจ้าของกิจการหรือผู้ถือหุ้น สนองตอบความต้องการของพนักงาน และสนองตอบความต้องการของสังคมส่วนรวม

(๒) การมีนวัตกรรม (Innovation) ทั้งที่เป็นนวัตกรรมในการทำงาน และนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์หรือบริการ

(๓) ขีดความสามารถ (Competency) ขององค์กร และของบุคลากรที่พัฒนาขึ้น ซึ่งสะท้อนสภาพการเรียนรู้ขององค์กร และ

(๔) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายถึงสัดส่วนระหว่างผลลัพธ์ กับต้นทุนที่ลงไป การทำงานที่ประสิทธิภาพสูง หมายถึง การทำงานที่ลงทุนลงแรงน้อย แต่ได้ผลมากหรือคุณภาพสูง เป้าหมายสุดท้ายของการจัดการองค์ความรู้ คือ การที่กลุ่มคนที่ดำเนินการจัดการความรู้ร่วมกัน มีชุดความรู้ของตนเอง ที่ร่วมกันสร้างเอง สำหรับใช้งานของตน คนเหล่านี้จะสร้างความรู้ขึ้นใช้เองอยู่ตลอดเวลา โดยที่การสร้างนั้นเป็นการสร้างเพียงบางส่วน เป็นการสร้างผ่านการทดลองเอาความรู้จากภายนอกมาปรับปรุงให้เหมาะต่อสภาพของตนและทดลองใช้งาน จัดการความรู้ไม่ใช่กิจกรรมที่ดำเนินการเฉพาะหรือเกี่ยวกับเรื่องความรู้ แต่เป็นกิจกรรมที่แทรก/แฝง หรือในภาษาวิชาการเรียกว่า บูรณาการ อยู่กับทุกกิจกรรมของการทำงาน และที่สำคัญตัวการจัดการความรู้เองก็ต้องการการจัดการด้วย

กระบวนการจัดการองค์ความรู้ (Knowledge Management) เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้เกิดพัฒนาการขององค์ความรู้ หรือการจัดการความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร มีทั้งหมด ๗ ขั้นตอน คือ

๑. การบ่งชี้ความรู้ เป็นการพิจารณาว่าองค์กรมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ เป้าหมายคืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องใช้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร

๒. การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่นการสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

๓. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต

๔. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

๕. การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

๖. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge จัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

๗. การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากการสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ในไปใช้ เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

บทที่ ๑
สาขาวิชาที่จำเป็นต่อการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ในภาคอีสานตอนบน

โบราณคดี คือ วิชาที่ว่าด้วยการศึกษาเรื่องราวและพฤติกรรมของมนุษย์ในอดีต โดยศึกษาจากหลักฐานต่างๆ ที่พบบนดิน ใต้ดิน และใต้น้ำ ได้แก่ โบราณวัตถุ และ โบราณสถาน แล้วนำหลักฐานเหล่านี้มาวิเคราะห์วิจัย และแปลความเพื่อบอกเล่าเรื่องราวในอดีต โดยมีระเบียบวิธีการศึกษา กระบวนการศึกษา และเทคนิควิธีเฉพาะเป็นของตนเอง ทั้งเทคนิคภาคสนาม เช่น การสำรวจทางโบราณคดี การขุดค้นทางโบราณคดี เป็นต้น และเทคนิคในการวิเคราะห์วิจัย[1]

วิชาโบราณคดีที่สามารถนำมาใช้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน ได้แก่ การสำรวจทางโบราณคดี เพื่อตรวจสอบแหล่งที่ตั้งของโบราณสถานและประเมินความสำคัญของแหล่ง การขุดแต่งโบราณสถาน เพื่อตรวจสอบศึกษาร่องรอยสถาปัตยกรรม การอนุรักษ์โบราณสถาน เพื่อที่จะสามารถปกป้องดูแลและซ่อมแซมโบราณสถานได้อย่างถูกวิธี และเทคนิคในการวิเคราะห์วิจัยทางโบราณคดี ซึ่งต้องอาศัยหลักฐานทางโบราณคดีและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เพื่ออธิบายความสำคัญและพัฒนาการของแหล่ง

ประวัติศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยการศึกษาอดีตของมนุษย์จากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษร เช่น ศิลาจารึก พงศาวดาร เอกสารทางประวัติศาสตร์ จดหมายเหตุ เป็นต้น และหลักฐานประเภทคำบอกเล่า เช่น ตำนาน นิทานพื้นบ้าน รวมไปจนถึงวัตถุประจักษ์พยาน โดยอาศัยหลักฐานดังกล่าววิเคราะห์ตีความเพื่อสร้างเรื่องราวทางประวัติศาสตร์[2]

วิชาประวัติศาสตร์สามารถนำมาใช้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนได้เพื่ออธิบายความเป็นมาของสถาปัตยกรรม ซึ่งอาจได้รับการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือจากคำบอกเล่าของเจ้าของอาคารและผู้อยู่อาศัยในชุมชน

---

1 กรมศิลปากร. ศัพทานุกรมโบราณคดี. (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๕๐), ๒๙๔.

2 เรื่องเดียวกัน, ๓๒๒.

ประวัติศาสตร์ศิลปะ คือ วิชาที่ว่าด้วยการศึกษาลักษณะทางศิลปะทั้งในแง่เชิงประวัติศาสตร์ รูปทรง การสร้างสรรค์รูปแบบ ในงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ประณีตศิลป์ เพื่อหาลักษณะเฉพาะและจำแนกกำหนดอายุสมัย เป็นวิชาที่สนับสนุนงานทางด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, ๒๕๔๔)

วิชาประวัติศาสตร์ศิลปะทำให้สามารถจำแนกลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมและกำหนดอายุสมัยได้ ซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

มานุษยวิทยา คือ วิชาที่ว่าด้วยการศึกษามนุษย์ในด้านต่างๆ ได้แก่ วัฒนธรรม ชีววิทยา และการปรับตัวทางกายภาพของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางด้านธรรมชาติและทางด้านสังคมในแบบต่างๆ ของทุกยุคทุกสมัย มานุษยวิทยาเป็นศาสตร์ที่มีขอบเขตการศึกษาที่กว้างขวางมาก สามารถใช้อธิบายและตีความลักษณะของมนุษย์ในแบบของการมีสหสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และลักษณะทางชีวภาพของมนุษย์นับแต่อดีต[3]

การศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน สามารถนำวิชามานุษยวิทยามาใช้ประกอบได้ เนื่องจากการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และวัฒนธรรมในสังคมมนุษย์สามารถอธิบายถึงคติการสร้างและรูปแบบของสถาปัตยกรรมในแต่ละแหล่งได้

สถาปัตยกรรมศาสตร์ คือ วิชาที่ศึกษาสถาปัตยกรรม โดยอาศัยเทคนิควิธีการทางวิทยาศาสตร์ ผสมผสานกับการศึกษาศิลปะและวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน เพื่อตอบสนองความต้องการในด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพของที่อยู่อาศัย วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่นั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นศิลปวิทยาการ ในการออกแบบอาคารและสิ่งเกี่ยวเนื่อง เพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมทางกายภาพให้เหมาะสมในการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยครอบคลุมตั้งแต่ระดับมหัพภาค ถึงจุลภาค เช่น การวางผังชุมชน การออกแบบชุมชน ภูมิสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรมภายใน เป็นต้น สถาปัตยกรรมศาสตร์เป็นสาขาวิชาที่จะต้องเรียนรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรูปแบบศิลปะ เรื่องของชุมชน เรื่องของพฤติกรรมมนุษย์ และเรื่องอื่นที่เกี่ยวข้องอีกมากมาย ถือเป็นศาสตร์ที่มีศาสตร์อื่นมาเกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก

การนำวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์มาใช้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน จะทำให้ผู้ศึกษาทราบถึงวัสดุและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งวิธีการดูแลรักษาและซ่อมแซมอย่างถูกต้อง

---

[3] เรื่องเดียวกัน, ๔๐๙.

นอกจากนี้การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนจำเป็นต้องมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อควบคุมดูแลและคุ้มครองโบราณสถาน อาทิเช่น กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน กฎหมายผังเมือง พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร เป็นต้น

บทที่ ๒
ประวัติการศึกษาสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก

๑. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตกโดยสังเขป

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ได้บันทึกวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องตามลำดับขั้นตอนของสถาปัตยกรรมในยุคต่างๆ ตลอดระยะเวลาอันยาวนานนับแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน สถาปัตยกรรมได้พัฒนาและถูกหล่อหลอม ดัดแปลง เพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับความต้องการต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของมนุษยชาติในแต่ละท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นความเปลี่ยนแปลงในด้านศาสนา ด้านการเมือง หรือวิวัฒนาการด้านอื่นๆ ของสังคม ดังนั้น สถาปัตยกรรมจึงเปรียบเสมือนประวัติศาสตร์ที่เป็นรูปเป็นร่าง มองเห็นได้ด้วยสายตาของเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ ทั้งนี้เพราะสถาปัตยกรรมในทุกยุคทุกสมัย จะสอดคล้องสัมพันธ์กับชีวิตของแต่ละเชื้อชาติและอัจฉริยภาพของแต่ละเชื้อชาติก็จะสะท้อนออกมาให้เห็นชัดเจนในงานสถาปัตยกรรม สมัยของสถาปัตยกรรมตะวันตกแบ่งเป็นสมัยย่อย ดังนี้

๑.๑ สถาปัตยกรรมคลาสสิค (Classical Architecture)

เป็นคำที่ใช้สำหรับสถาปัตยกรรมสมัยประวัติศาสตร์ที่มีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณเมดิเตอเรเนียนที่ประกอบด้วยการผสมผสานระหว่างกรีกโบราณและโรมันโบราณ ที่เรียกว่าโลกกรีก-โรมัน สมัยคลาสสิกถือกันว่าเริ่มขึ้นเมื่อมีการบันทึกวรรณกรรมกรีกเป็นครั้งแรกที่เริ่มด้วยมหากาพย์ของโฮเมอร์ราว ๘๐๐ - ๗๐๐ ปีก่อนคริสต์ศตวรรษ และดำเนินต่อมาจนกระทั่งถึงสมัยการเผยแพร่ของคริสต์ศาสนาและการล่มสลายของจักรวรรดิโรมัน ในคริสต์ศตวรรษที่ ๕ จนมาสิ้นสุดลง ราว ค.ศ. ๓๐๐ – ๖๐๐ แล้วผสานต่อไปยังสมัยกลางตอนต้น (ค.ศ. ๖๐๐ – ๑๐๐๐) ยุคสมัยอันยาวนานนี้ครอบคลุมวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในหลายบริเวณของยุโรป วัฒนธรรมกรีกโบราณมีอิทธิพลเป็นอย่างมากต่อภาษา ระบบการปกครอง ระบบการศึกษา ปรัชญา วิทยาศาสตร์ ศิลปะ และสถาปัตยกรรมของยุคใหม่ และเป็นเชื้อที่นำมาสู่ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาต่อมาในยุโรปตะวันตก รวมทั้งในยุคฟื้นฟูคลาสสิกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙

วิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมกรีกนั้นสะท้อนให้เห็นภาพของประวัติศาสตร์กรีก ยกตัวอย่างเช่น ลักษณะอาคารที่ค่อนข้างหยาบและล้าหลัง (primitive) ของยุคมิโนอัน (Minoan) และยุคไมซีเนียน (Mycenean) นั้นชี้ชัดว่าเป็นขั้นตอนแรกของวิวัฒนาการของชุมชนนี้ จนในที่สุดเมื่อถึงยุคเฮเลนิค (Hellenic) พัฒนาการของสถาปัตยกรรมและประติมากรรมได้เจริญสูงสุดในระดับหนึ่งเช่นเดียวกับด้านอื่นๆ เช่น วรรณคดีและสถาบันการเองต่างๆ เป็นต้น กรีกกลายเป็นแหล่งที่มาแห่งแรงบันดาลใจทางศิลปะที่สูงสุดและ

สำคัญที่สุด สถาปัตยกรรมกรีกได้มีอิทธิพลสอดแทรกในสถาปัตยกรรมทุกยุคสมัยนับแต่นั้นมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ศาสนาของชาวกรีกส่งเสริมความต้องการในการก่อสร้างวิหารอันยิ่งใหญ่มโหฬารที่รายล้อมด้วยทิวเสา (Colonnades) ที่เปิดโปร่ง เผยให้เห็นถึงความงามของเสาทั้งหลายที่รองรับองค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่นๆ ที่อยู่เหนือขึ้นไป เช่น คานเหนือเสา (Entablature) และหน้าจั่ว (Pediment) ที่ประดับประดาด้วยงานประติมากรรมทั้งประเภทนูนต่ำและลอยตัว นอกจากนี้งานสถาปัตยกรรมของกรีกยังมีทั้งสนามกีฬากลางแจ้ง (Stadia) สถานฝึกกีฬา (Palaestra or Gymnasia) และสถานที่แสดงละครหรือดนตรีกลางแจ้ง (Theatres) เป็นต้น สันนิษฐานว่าโครงสร้างสถาปัตยกรรมกรีกน่าจะวิวัฒนาการมาจากระบบการก่อสร้างด้วยเสาที่ขึ้นไปรองรับคานและจันทันที่เอียงลาดเล็กน้อยของกระท่อมไม้ แต่นักประวัติศาสตร์บางกลุ่มมีความเห็นว่าสถาปัตยกรรมกรีกนั้นพัฒนาจากระบบการก่อสร้างด้วยหินมาตั้งแต่แรกเริ่ม ในขณะที่บางกลุ่มสันนิษฐานว่าอาจพัฒนามาจากระบบการก่อสร้างด้วยวัสดุผสม คือ การมีเสาเป็นหินขึ้นไปรองรับคานไม้ สถาปนิกกรีกในยุคต่อมาค่อยๆ พัฒนารูปแบบของเสาและคานเหนือเสาไปในลักษณะต่างๆ จนเกิดเป็นระบบดอริค (Doric) ระบบไอโอนิค (Ionic) และระบบคอรินเธียน (Corinthian) ซึ่งเรียกรวมกันว่า “Orders of Architecture” และเมื่อกรีกตกอยู่ภายใต้อำนาจของโรมัน สถาปัตยกรรมกรีกในฐานะ “รูปแบบประจำชาติ” (National Style) ก็อวสานลงพร้อมกับเอกราชของชาติ แต่ตัวสถาปัตยกรรมของกรีกนั้นยังคงอยู่ในฐานะที่เป็นอิทธิพลและแรงบันดาลใจให้แก่สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมโรมัน ตลอดจนศิลปะทุกแขนงในยุคต่อๆ มา

สถาปัตยกรรมของกรุงโรมนั้นได้รับอิทธิพลอย่างกว้างขวางจากศิลปะอีทรัสคัน (Etruscan) และเมื่อสถาปนิกโรมันนำเอาระบบเสาของกรีกมาผสมผสานกับระบบโค้งของอีทรัสคัน ผลลัพธ์ก็คือ รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ซับซ้อนมโหฬารอย่างยิ่ง แม้ว่าสถาปนิกโรมันมักจะนำเอาเสาและคานเหนือเสาประเภทต่างๆ ของกรีกมาใช้เป็นเครื่องประดับปะหน้าฐานรองรับ (Piers) ที่ขึ้นไปรับโค้งกลมข้างบนก็ตาม แต่ก็ยังคงใช้ระบบเสาและคานในลักษณะที่เป็นโครงสร้างเช่นเดียวกับที่กรีกเคยใช้ ดังเห็นได้จากทิวเสาอันยิ่งใหญ่สง่างามที่เรียงรายอยู่ตามฟอร์ม (Forums) พระราชวัง และวิหารโรมันทั้งหลาย ทั้งในกรุงโรมและในสหราชอาณาจักรโรมัน

วิวัฒนาการทางด้านสังคมและการเมืองของโรมันนั้นจะปรากฏชัดเจนในงานสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ที่มีลักษณะแตกต่างกัน นอกเหนือจาสถาปัตยกรรมอันเนื่องในศาสนา คือ วิหารอันยิ่งใหญ่ที่ประดับประดาด้วยงานประติมากรรมอย่างหรูหรา แล้วยังมีอาคารสาธารณะประเภทต่างๆ ที่ก่อสร้างด้วยเทคนิควิทยาการก่อสร้างอันซับซ้อน ซึ่งแต่ละประเภทได้รับการออกแบบขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์และหน้าที่ใช้สอยต่างๆ กัน เป็นต้นว่า พระราชวังอันยิ่งใหญ่มโหฬารของจักรพรรดิแสดงถึงความยิ่งใหญ่ฟุ่มเฟือยของราชสำนักโรมัน บาสซิลิกา (Basilicas) หรือศาลสถิตยุติธรรมแสดงถึงความยุติธรรมของชาวคนโรมัน รวมทั้งสถานที่แสดงดุริยางคศิลป์และศิลปะการแสดงของโรมัน (Theaters) ก็แสดงให้เห็นว่า แนวความคิดทางด้านศิลปะ

ของโรมันได้ผันแปรไปจากกรีก โดยเป็นการตีตัวออกจากแนวความคิดดั้งเดิมในด้านศิลปะการแสดง เนื่องจากสถานที่นี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อแสดงการต่อสู้ระหว่างคนและสัตว์ป่าที่ดุร้าย ในขณะเดียวกันก็เป็นงานสถาปัตยกรรมที่แสดงให้ทราบถึงจิตใจที่กร้าวกร้านแต่เข็มแข็งทรหด อันเป็นลักษณะนิสัยประจำเชื้อชาติของชาวโรมัน

ความฟุ่มเฟือยหรูหราเหล่านี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่นำไปสู่การล่มสลายของอาณาจักรโรมัน ในที่สุดถนนโรมันอันยิ่งใหญ่ทุกสายตลอดจนประตูชัยอันสง่างาม ได้กลายเป็นอนุสรณ์ในส่วนต่างๆ ของทวีปยุโรป ที่แสดงออกถึงมหาอำนาจของโรมัน นอกจากนี้การนำเอาคอนกรีตซึ่งเป็นวัสดุก่อสร้างที่โรมันคิดขึ้นมาใหม่มาใช้ รวมทั้งการใช้โครงสร้างระบบโค้ง โวลท์ และโดม ทำให้สถาปนิกโรมันไม่จำเป็นต้องตกอยู่ในภาวะจำยอมต่อวิธีการก่อสร้างของท้องถิ่นต่างๆ ที่กองทัพโรมันย่ำไปถึง ฉะนั้นสถาปัตยกรรมในรูปแบบที่สร้างกันในโรม จึงสามารถลอกเลียนแบบได้ทั่วทุกแห่งในราชอาณาจักรและกลายเป็นพื้นฐานสำคัญหรือแหล่งที่มาแห่งแรงบันดาลใจสำคัญของสถาปัตยกรรมยุโรปทั้งหมดในเวลาต่อมา

๑.๒ สถาปัตยกรรมยุคกลาง (Medieval Architecture)

นักประวัติศาสตร์ได้กำหนดช่วงเวลาสมัยกลางของสากลโลกไว้ว่า การล่มสลายของจักรวรรดิโรมันตะวันตกในค.ศ. ๔๗๖ เป็นจุดเริ่มต้นของสมัยกลาง เพราะหลังการล่มสลายจักรวรรดิโรมันตะวันออกซึ่งกลายเป็นจักรวรรดิไบแซนไทน์ ทำให้ยุโรปแตกเป็นอาณาจักรมากมาย จนตกเป็นเหยื่อของการรุกรานจากชนชาติภายนอก คริสต์ศาสนาจึงกลายเป็นที่พึ่งและสถาบันสูงสุดของยุโรปสมัยกลาง

ในขณะที่สหราชอาณาจักรโรมันเสื่อมโทรมและใกล้จะถึงจุดจบ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ค่อยๆ เริ่มต้นขึ้น ด้วยการมาถึงของศาสนาคริสเตียน ซึ่งเป็นพลังสำคัญพลังใหม่ในประวัติศาสตร์อารยธรรม ศาสนาครสิเตียนได้แผ่ขยายไปทั่วอาณาจักรโรมันในเส้นทางเดียวกับที่กองทัพโรมันเคยย่ำผ่านมาแล้ว การเผยแพร่คำสอนของพระเยซูนั้นเริ่มต้นจากแหล่งกำเนิดในจูเดีย (Judea) จากนั้นจึงแผ่เข้าสู่กรุงโรม แล้วแผ่ขยายไปยังส่วนต่างๆ ของทวีปยุโรป การยกฐานะศาสนาคริสต์เป็นศาสนาประจำชาติส่งผลให้เกิดการก่อสร้างโบสถ์ในรูปแบบบาสซิลิกัน (Basilican Type) ในกรุงโรมเป็นจำนวนมากกว่า ๓๐ หลัง โบสถ์เหล่านี้แม้ว่าจะยังคงมีลักษณะของสถาปัตยกรรม “นอกศาสนา” (Pegan) หลายประการ แต่ได้รับการดัดแปลงให้สอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอยและพิธีกรรมของศาสนาใหม่อย่างค่อยเป็นค่อยไป แนวทางใหม่จริงๆ ของสถาปัตยกรรมเกิดขึ้นเมื่อมีการย้ายเมืองหลวงจากโรมไปยังไบแซนติอุม (Byzantium) รูปแบบใหม่ของสถาปัตยกรรมที่พัฒนาขึ้นที่เมืองหลวงใหม่นี้ เรารู้จักกันในนาม “Byzantine Architecture” รูปแบบของสถาปัตยกรรมนี้จึง

เป็นรูปแบบทางการของศาสนาคริสเตียนนิกายออร์ธอดอกซ์ (Orthodox) ซึ่งเป็นศาสนานิกายประจำชาติของอาณาจักรโรมันตะวันออกที่มีกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) หรือไบแซนติอุมเดิมเป็นเมืองหลวง

รูปแบบสถาปัตยกรรมระหว่างประมาณ ค.ศ.๑๐๕๐ – ๑๒๐๐ ได้รับการขนานนามว่า โรมาเนสก์ (Roman-esque = Roman-looking) กล่าวคือ โบสถ์ในช่วงนี้จะโค้งกลม มีลักษณะทึบตันและมองดูหนักดูเผินๆ คล้ายกับสถาปัตยกรรมสมัยโรมัน รูปแบบโรมาเนสก์เป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นทั่วยุโรปตะวันตก ประกอบด้วยรูปแบบเฉพาะท้องถิ่นที่อาจแตกต่างกันบ้างหลายรูปแบบ แต่ก็ยังมีส่วนเกี่ยวโยงกันหลายประการ ทั้งหมดได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมในยุคก่อนหน้านี้มากมาย เช่น สถาปัตยกรรมคลาสสิคช่วงปลาย (โรมัน) และมีองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมในศาสนาคริสเตียนตอนต้น สถาปัตยกรรมไบแซนไทน์ จนเกิดเป็นรูปแบบหนึ่งในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมระหว่างครึ่งหลังศตวรรษที่ ๑๑ ถึงครึ่งแรกของศตวรรษที่ ๑๓

อาณาเขตของจุดเริ่มต้นศิลปะสาขาต่างๆ ในรูปแบบกอธิค (Gothic Style) โดยเฉพาะขาสถาปัตยกรรม ซึ่งเริ่มต้นประมาณปี ค.ศ.๑๑๕๐ นั้น โอบล้อมอยู่เฉพาะบริเวณที่เรียกว่า “lle de France” หรือกรุงปารีสและชานเมืองในปัจจุบัน แม้ว่าจะเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเล็กๆ เท่านั้น แต่ร้อยปีต่อมา รูปแบบกอธิคก็ได้เปลี่ยนแปลงรูปโฉมทางศิลปะของยุโรปทั้งหมด โดยมีศิลปะโรมาเนสก์เหลือกระจัดกระจายอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น รูปแบบกอธิคนั้นนิยมใช้ในการสร้างมหาวิหาร ปราสาท มหาวิทยาลัย และบางครั้งก็สำหรับที่อยู่อาศัยแต่มีไม่มากนัก สถาปัตยกรรมกอธิคเนื่องในคริสต์ศาสนาเป็นการแสดงลักษณะการก่อสร้างอันมีพลัง ลักษณะรูปทรงของสิ่งก่อสร้างแบบกอธิคเป็นลักษณะที่ก่อให้เกิดความสะเทือนทางอารมณ์ ซึ่งทำให้เป็นสถาปัตยกรรมที่เป็นที่นิยมใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนา สถาปัตยกรรมกอธิคพัฒนาขึ้นจากปัญหาทางโครงสร้าง โบสถ์ในสมัยนั้นได้เปลี่ยนแปลงมาใช้โครงสร้างหลังคาโค้งแหลม (point vault) แรงกดของโครงสร้างหลังคาโค้งแหลม จึงพุ่งเป็นเส้นดิ่งมากกว่าโค้งครึ่งวงกลมและถ่ายน้ำหนักจากหลังคาโค้งไปยังเสา (pier) ที่รองรับซึ่งจะสูงชะลูดและมีส่วนค้ำยันผนังเป็นครีบอยู่ภายนอกอาคาร ที่เรียกว่า ผนังครีบลอย ซึ่งตั้งต้นจากยอดของเสาด้านในเอียงมาจดผนังครีบริมนอก ช่วยรับน้ำหนักของโค้งอีกด้วย ส่วนน้ำหนักที่พุ่งออกมาจากด้านข้างของโค้งตรงส่วนข้างของโบสถ์อาศัยผนังครีบด้านนอกรับไว้ ช่วงแต่ละช่วงจึงมีระยะห่างไม่ได้มาก ดังนั้น ส่วนสัดของช่องระหว่างเสาและรูปทรงโบสถ์สมัยกอธิคจะสูงชะลูดและแคบ และเนื่องจากไม่ได้ใช้ผนังรับน้ำหนักอีกต่อไป จึงสามารถเจาะช่องหน้าต่างซึ่งมักทำเป็นรูปวงกลมมีลวดลาย และประดับด้วยกระจกสีที่เรียกว่า หน้าต่างกุหลาบ ได้มากขึ้น ทางด้านจังหวะในงานสถาปัตยกรรม ในสมัยแรกๆ มักใช้จังหวะตายตัวและซ้ำๆ กัน ภายในอาคารมักใช้เสารายเป็นแนว เพื่อดึงความสนใจไปเพียงที่แห่งเดียวคือ แท่นบูชา แต่ต่อมาก็เปลี่ยนแปลงไปจะใช้จังหวะที่เป็นอิสระมากขึ้น

ในด้านความหมายของสถาปัตยกรรมเราอาจกล่าวได้ว่า สถาปัตยกรรมกอธิคเปรียบเสมือนบทสรุปของยุคหนึ่งในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมที่เราอาจเรียกได้ว่าเป็น “ยุคแห่งศรัทธา” ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวสถาปัตยกรรมในศาสนาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดและวิวัฒนาการของสถาปัตยกรรมได้สะท้อนถึงความเข้าใจของมนุษย์ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเชื่อถือ

๑.๓ สถาปัตยกรรมฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ (Renaissance Architecture)

ยุคฟื้นฟูศิลปะวิทยาการ หรือ ยุคเรอเนสซองส์ ซึ่งครอบคลุมระยะเวลาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ – ๑๗ เป็นยุคแรกในประวัติศาสตร์ที่คนในยุคนี้ตระหนักถึงการมีตัวตนของตนเองและพยายามที่จะคิดค้นหาชื่อเสียงเรียงนามที่เหมาะสมให้แก่ตนเอง หลังจากได้มองเห็นการถึงจุดจบของยุคคลาสสิคโบราณและ “ความมืดมนอนธกาล” ที่ต่อมาจากยุคโรมัน คนในยุคเรอเนสซองส์ได้ฟื้นฟูศิลปะและวิทยาการทั้งหลายที่เจริญรุ่งเรืองในยุคคลาสสิคโบราณขึ้นมาใหม่ ฉะนั้น “ยุคใหม่” ของพวกเขาจึงสมควรจะได้สมญาว่า “Re-birth” ซึ่งตรงกับคำในภาษาฝรั่งเศสว่า “Renaissance”

สถาปัตยกรรมสมัยเรอเนสซองส์เริ่มต้นในเมืองฟลอเรนซ์ (Florence) ประเทศอิตาลี ซึ่งเป็นแหล่งที่ศิลปะและวัฒนธรรมเจริญรุดหน้าไปนานแล้วตั้งแต่ปลายสมัยกอธิค สถานภาพในสังคมของศิลปินและสถาปนิกได้รับการยกย่องขึ้นมาในระดับทัดเทียมกับปัญญาชนผู้ทรงความรู้ เช่น กวีและนักปราชญ์ แทนที่จะเป็นเพียงช่างฝีมือเช่นในยุคกลาง ดังนั้น ศิลปินในสมัยนี้จึงเป็นผู้มีความรู้ในวิชาการอย่างกว้างขวาง เช่น วรรณคดี กวีนิพนธ์ ประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

สถาปัตยกรรมเรอเนสซองส์จะเน้นความมีความสมมาตร (symmetry) ความได้สัดส่วน (proportion) การใช้รูปทรงเรขาคณิต และลักษณะที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมคลาสสิค เช่นสถาปัตยกรรมสมัย โรมัน การวางโครงสร้างจะเป็นไปอย่างมีแบบแผนไม่ว่าจะเป็นเสา หรือ คานรับเสา และการใช้ซุ้มโค้งครึ่งวงกลม การใช้โดมมุข (niche) หรือ aedicule ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้เข้ามาแทนที่จะเป็นแบบตรงกันข้ามกับรูปทรงที่ซับซ้อนและไม่เป็นระเบียบ (irregular profile) ที่เป็นที่นิยมของสิ่งก่อสร้างแบบกอธิค

๑.๔ สถาปัตยกรรมบาโรก (Baroque Architecture)

บาโรก เป็นคำที่นักประวัติศาสตร์ใช้เรียกชื่อรูปแบบที่เด่นที่สุดที่เกิดขึ้นระหว่างปี ค.ศ.๑๖๐๐ – ๑๗๐๐ และความหมายเดิมของคำว่า Baroque หมายถึง รูปทรงต่างๆ ที่ไม่อยู่ในขอบเขตสม่ำเสมอ (Irregular) ที่บิดเบือนจากธรรมชาติ (Contorted) และที่พิกลพิการ (Grotesque) แม้ว่าความหมายจะเป็นไปในทำนองเหยียดหยาม แต่ความหมายทำนองนี้ได้เปลี่ยนไปแล้ว โดยทั่วไปบาโรกได้กลายเป็นที่ยอมรับในหมู่

นักประวัติศาสตร์แล้วว่าเป็น “New Style” ที่เกิดขึ้นในกรุงโรมในระยะสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ แต่ยังไม่เป็นที่ยุติว่าจะถือเป็นช่วง (phase) สุดท้ายของเรอเนสซองส์หรือเป็นยุคที่แยกกันเด็ดขาดระหว่างเรอเนสซองส์กับยุคสมัยใหม่

สถาปัตยกรรมบาโรก เป็นสถาปัตยกรรมที่บ่งถึงความหรูหราโอ่อ่าและความมีอำนาจของสถาบันคริสต์ศาสนาและการปกครอง และจะเน้นเรื่องแสง สี เงา และคุณค่าของประติมากรรม ขณะที่สถาปัตยกรรมเรอเนซองส์จะเน้นความมั่งคั่งและอำนาจของราชสำนักอิตาลี และประสมประสานศิลปะศาสนาและศิลปะทางโลก โดยมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ การใช้แสงสีอย่างนาฏกรรม ถ้าไม่เป็นแสงและเงาที่ตัดกันหรือที่เรียกว่าค่าต่างแสง ก็จะเป็นการใช้แสงเสมอกันจากหน้าต่างหลายหน้าต่าง การตกแต่งอย่างหรูหราด้วยเครื่องตกแต่ง และการผสมผสานระหว่างจิตรกรรม ประติมากรรม และ สถาปัตยกรรมที่กลืนกันทำให้ลวงตาจนไม่อาจจะแยกเป็นศิลปะแขนงใด

สถาปัตยกรรมบาโรกเมื่อเริ่มแรกเป็นสถาปัตยกรรมที่มาจากปฏิกิริยาต่อการปฏิรูปศาสนาของนิกายโปรเตสแตนต์ซึ่งเป็นกระบวนการของสถาบันคาทอลิกต่อต้านการปฏิรูปดังกล่าว โดยการปฏิรูปภายในสถาบันคาทอลิกเอง ดังนั้นสถาปัตยกรรมแบบบาโรก นอกจากจะเป็นการแสดงออกทางอารมณ์แล้วยังเป็นการแสดงความมั่งคั่งและความมีอำนาจของสถาบันศาสนานิกายโรมันคาทอลิกอีกด้วย นอกจากนี้สถาปัตยกรรมแบบบาโรกยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการเพิ่มความเชื่อถือและความศรัทธาในศาสนาโดย ลัทธิเธียไทน์ (Theatines) และ ลัทธิเยซูอิต (Jesuits) ซึ่งเป็นลัทธิในนิกายโรมันคาทอลิก จนกระทั่งกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ สถาปัตยกรรมแบบบาโรกก็เริ่มมาอิทธิพลต่อการก่อสร้างชนิดอื่นเช่นพระราชวังโดยเริ่มที่ประเทศฝรั่งเศส เช่น ที่ปราสาทเมซองส์ (Château de Maisons) (ค.ศ.๑๖๔๒) ใกล้ปารีส ออกแบบโดย ฟรองซัว มองซาร์ (François Mansart) และเผยแพร่ไปสู่ประเทศอื่นๆในยุโรป

๑.๕ สถาปัตยกรรมโรโคโค (Rococo Architecture)

ศิลปะโรโคโค (Rococo) หรือบางครั้งก็เรียกกันว่า "ศิลปะแบบหลุยส์ที่ ๑๔" (Louis XIV Style) เริ่มพัฒนามาจากศิลปะฝรั่งเศส และการตกแต่งภายในเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ห้องที่ออกแบบแบบโรโคโคจะเป็นเอกภาพ คือ ทุกสิ่งทุกอย่างในห้อง ไม่ว่าจะเป็นผนัง เฟอร์นิเจอร์ หรือเครื่องประดับ จะออกแบบเพื่อให้กลมกลืนกันอันหนึ่งอันเดียวกัน มิใช่อิสระต่อกัน คือไม่มีสิ่งใดในห้องนั้นที่นอกแบบออกมา ภายในห้องจะมีเฟอร์นิเจอร์ที่หรูหราอลังการ รูปปั้นเล็กๆ แบบประดิดประดอย ภาพเขียนหรือกระจกก็จะเป็นกรอบลวดลายและพรมแขวนผนัง ที่ถ้าแยกอะไรออกมาก็จะทำให้ห้องนั้นไม่สมบูรณ์แบบ

คำว่า โรโคโค มาจากคำสองคำ ผสมกัน คือ คำว่า “rocaille” จากภาษาฝรั่งเศส ซึ่งหมายถึงศิลปะการตกแต่งที่ใช้ลวดลายคล้ายหอยหรือใบไม้ และคำว่า “barocco” จากภาษาอิตาลี หรือที่เรียกว่า ศิลปะบาโรก ศิลปินโรโคโคจะนิยมเล่นเส้นโค้งตัวซีและตัวเอส (S และ C curves) แบบเปลือกหอย หรือการม้วนตัวของใบไม้ เป็นหลัก และจะเน้นการตกแต่งประดิดประดอย จนทำให้นักวิจารณ์ศิลปะค่อนว่าเป็นศิลปะของความฟุ้งเฟ้อและเป็นเพียงศิลปะสมัยนิยมเท่านั้น คำว่าโรโคโคเมื่อเริ่มใช้เป็นครั้งแรกที่ประเทศอังกฤษเมื่อประมาณปี ค.ศ. ๑๘๓๖ เป็นภาษาพูดที่หมายความว่า “โบราณล้าสมัย” แต่เมื่อถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ คำนี้ก็เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปโดยนักประวัติศาสตร์ศิลปะ แม้ว่าจะมีการถกเถียงกันถึงความสำคัญของศิลปะลักษณะนี้ แต่ก็ยังถือกันว่าโรโคโคเป็นสมัยของศิลปะที่มีความสำคัญสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตก

๑.๖ สถาปัตยกรรมยุคฟื้นฟู หรือ สถาปัตยกรรมยุคภูมิปัญญา (Age of Enlightenment)

สถาปัตยกรรมสมัยฟื้นฟูเป็นยุคที่เลียนแบบสถาปัตยกรรมแบบที่เคยทำกันมาไม่ว่าจะเป็นคลาสสิค โรมาเนสก์ กอธิค และเรอเนสซองส์

สถาปัตยกรรมฟื้นฟูคลาสสิค หรือ “สถาปัตยกรรมฟื้นฟูกรีกโรมัน” (Neo-Classical architecture) คือสถาปัตยกรรมที่เป็นผลมาจาก “ขบวนการนิยมคลาสสิก” (Neoclassicism) ที่เริ่มขึ้นเมื่อกลางคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นผลมาจากปฏิกิริยาต่อศิลปะหรือสถาปัตยกรรมแบบโรโคโค ที่นิยมพรางโครงร่างองค์ประกอบทางศิลปะหรือสถาปัตยกรรมด้วยการตกแต่งอย่างวิจิตรจนเกินพอดี สถาปนิกจึงหวนกลับไปสู่โครงร่างที่แท้จริงของสถาปัตยกรรมฟื้นฟูคลาสสิกมาจากสถาปัตยกรรมกรีกโบราณ เนื่องจากมีการค้นพบว่าศิลปกรรมของกรีกนั้นเป็นต้นรากของรูปแบบคลาสสิค อีกทั้งมีการขุดพบเมืองเฮอร์คิวเลเนียม (Herculaneum) และเมืองปอมเปอี (Pompeii) ซึ่งเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ทำให้คนทราบถึงชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงของคนโบราณสมัยคลาสสิคโดยเฉพาะโรมัน ตลอดทั้งงานศิลปะทุกแขนงของสมัยนั้น หนังสือต่างๆ วิหารของกรีกและโรมัน รวมทั้งหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบจากเมืองโบราณทั้งสองได้รับการตีพิมพ์ออกจำหน่ายและเผยแพร่ไปทั่วยุโรปและสหรัฐอเมริกา สิ่งเหล่านี้ยิ่งช่วยเสริมให้สถาปัตยกรรมรูปแบบนีโอคลาสสิคยิ่งได้รับความนิยมขึ้น จนข้ามไปถึงสหรัฐอเมริกา ที่อาจกล่าวได้ว่านิยมนีโอคลาสสิคยิ่งกว่าประเทศใดๆ โดยเฉพาะในการออกแบบก่อสร้างอาคารสำคัญของรัฐ

สถาปัตยกรรมฟื้นฟูโรมาเนสก์ (Romanesque Revival architecture หรือ Neo-Romanesque) เป็นลักษณะสถาปัตยกรรมที่รุ่งเรืองในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยได้รับอิทธิพลมาจากลักษณะสถาปัตยกรรมโรมาเนสก์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๒ ลักษณะสำคัญของสถาปัตยกรรมฟื้นฟูโรมาเนสก์ คือ มีซุ้มโค้งครึ่งวงกลม โค้งครึ่งวงกลมเหนือหน้าต่าง และแนวหินหรืออิฐที่เรียงเป็นแนวบนผนัง แต่สิ่งที่ต่างจาก

สถาปัตยกรรมดั้งเดิมคือส่วนที่เป็นโค้งจะเป็นโค้งง่ายๆ ไม่ซับซ้อนเช่นที่ใช้ในสถาปัตยกรรมโรมาเนสก์ดั้งเดิม ลักษณะสถาปัตยกรรมนี้เป็นที่นิยมกันในการก่อสร้างตึกเรียนของมหาวิทยาลัยในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา เช่นที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย ลอสแอนเจลิส และที่ มหาวิทยาลัยเซาเทิร์นแคลิฟอร์เนีย นอกจากนี้ยังเป็นที่นิยมกันในการก่อสร้างคริสต์ศาสนสถานและศาสนสถานของศาสนายูดายอีกด้วย

สถาปัตยกรรมฟื้นฟูเรอเนสซองส์ (Neo-Renaissance/Renaissance Revival) คือ สถาปัตยกรรมที่รวมลักษณะต่างๆ ของสถาปัตยกรรมฟื้นฟูของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ที่ไม่เชิงว่าเป็นกอธิค แต่เป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับแรงบันดาลใจจากสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิคอิตาลี “เรอเนสซองส์ใหม่” ตามความหมายของผู้ร่วมสมัยจึงหมายถึงสิ่งก่อสร้างที่เป็น “แบบอิตาลี” (Italianate) หรือสิ่งก่อสร้างที่มีลักษณะบาโรกฝรั่งเศสเข้าไปผสม (สถาปัตยกรรมจักรวรรดิฝรั่งเศสที่สอง) สถาปัตยกรรมฟื้นฟูเรอเนสซองส์พัฒนาขึ้นมาจากไม่เพียงแค่จากลักษณะรูปทรงของการก่อสร้างสถาปัตยกรรมแบบอิตาลีเดิม แต่ยังรวมทั้งรูปทรงของสถาปัตยกรรมเรอเนสซองส์ที่มาพัฒนาขึ้นในฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ด้วย เนื่องด้วยระหว่างปีแรกๆ ของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ เมื่อฝรั่งเศสไปทำสงครามอยู่ทางตอนเหนือของอิตาลีก็ได้นำศิลปะเรอเนซองส์กลับมาด้วย ดังนั้นในบริเวณลุ่มแม่น้ำลัวร์ ประเทศฝรั่งเศส จึงมีการก่อสร้างวังและคฤหาสน์กันขึ้นอย่างมากมายโดยสร้างเป็นแบบกอธิคฝรั่งเศสแต่ตกแต่งด้วยรายละเอียดเช่นจั่ว ซุ้มโค้ง เสาตื้นเป็นแบบเรอเนซองส์อิตาลี

ดังนั้นการผสมลักษณะสถาปัตยกรรมเข้ากับลักษณะสถาปัตยกรรมของสมัยต่อมา ทำให้เป็นการยากที่จะระบุลักษณะตระกูลสถาปัตยกรรมของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยเฉพาะในการแยกระหว่างสถาปัตยกรรมฟื้นฟูเรอเนสซองส์กับสถาปัตยกรรมฟื้นฟูกอธิคของฝรั่งเศส เพราะลักษณะสถาปัตยกรรมทั้งสองลักษณะต่างก็เป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวางในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

๒. ประวัติสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในประเทศไทย[4]

อิทธิพลของมหาอำนาจตะวันตกแผ่ขยายเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ในปีพ.ศ.๒๓๖๙ ได้มีการตกลงทำสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษขึ้น คือ สนธิสัญญาเบอร์นี่ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ไทยกับอังกฤษได้ทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ คือ สนธิสัญญาเบาว์ริ่ง ในปี พ.ศ.๒๓๙๘ แม้ว่าจะเป็นสนธิสัญญาที่ไทยเสียเปรียบอังกฤษ แต่สนธิสัญญานี้ก็ทำให้เกิดการขยายตัวครั้งใหญ่ในวงการค้า เนื่องจากเป็นการยกเลิกสิทธิผูกขาดทางการค้ากับชาวตะวันตกโดยพระคลังหลวง ทำให้เอกชนสามารถค้าขายกับชาวตะวันตกได้โดยตรง มีชาวตะวันตกเข้ามาทำการค้าและอาศัยอยู่ในประเทศไทยมากขึ้น ชาวตะวันตกเหล่านี้ได้นำเอาวัฒนธรรมของตนเข้ามาด้วย เช่น วัฒนธรรมในการอยู่อาศัย อาหาร การศึกษา สังคม ประเพณี ศาสนา เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการของชาวตะวันตก ขณะเดียวกันก็ทราบถึงความพยายามในการขยายอำนาจเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาวตะวันตก พระองค์จึงทรงเปิดประเทศรับอารยธรรมตะวันตกเองโดยมิต้องถูกบังคับ นอกจากจะทรงเรียนรู้วิชาภาษาอังกฤษและดาราศาสตร์จากพวกมิชชันนารีแล้ว ยังทรงจ้างครูชาวต่างประเทศมาสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรสพระราชธิดาตลอดจนข้าราชการรุ่นใหม่ รวมทั้งยังทรงส่งพระราชโอรสบางพระองค์ไปศึกษาต่อต่างประเทศอีกด้วย ในรัชกาลนี้ทรงปรับปรุงสภาพบ้านเมืองของกรุงเทพฯ ให้เจริญทันสมัยขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกสบายแก่บรรดาชาวต่างชาติที่เข้ามาประกอบอาชีพในกรุงเทพฯ และเพื่อมิให้ชาวต่างชาติคิดดูถูกว่าเป็นบ้านเมืองป่าเถื่อนไม่รู้จักอารยธรรมตะวันตก ในการนี้ได้ทรงขุดคลองผดุงกรุงเกษมขึ้นในปี พ.ศ.๒๓๙๔ เพื่อขยายพื้นที่พระนครและเพื่อป้องกันพระนครในเวลาเดียวกัน รวมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนขึ้นหลายสายเพื่อให้ชาวตะวันตกได้เดินทางโดยสะดวกปลอดภัย

สำหรับสถาปัตยกรรมนั้น โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังตามลักษณะสถาปัตยกรรมแบบยุโรป ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิค (Classicism) ขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งในพระบรมมหาราวังและส่วนภูมิภาคหลายแห่ง ทำให้สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในประเทศไทยได้รับการรับรองอย่างเป็นทางการจากราชสำนักตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

---

4 สมชาติ จึงสิริอารักษ์. สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ ๔ – พ.ศ. ๒๔๘๐. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๓).

๒.๑ สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๔

รูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกเริ่มเป็นที่นิยมของชนชั้นสูงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา ในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) และกรมหมื่นวิษณุนาถ ไปดูงานการปกครองที่ประเทศสิงคโปร์ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ได้นำลักษณะอาคารในสิงคโปร์ได้รับการนำเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย ได้แก่ ตึกแถวและบ้านพักอาศัย ๒ ชั้น มีมุขยื่นหน้าหน้า ซึ่งเป็นต้นแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในประเทศไทย

สถาปัตยกรรมรูปแบบดังกล่าวนั้น อังกฤษเป็นริเริ่มสร้างขึ้นเมื่อครั้งเข้ายึดครองสิงคโปร์ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๖๒ โดยมีวิศวกรทหารชาวอังกฤษและสถาปนิกเป็นผู้ออกแบบและร่วมกันก่อสร้าง รูปแบบที่นิยมสร้างกันคือรูปแบบที่ผสมกันระหว่างสาขาหนึ่งของแบบคลาสสิคที่เรียกว่าพาลลาเดียนแบบอังกฤษ (English Palladianism) และแบบจอร์เจียน (Georgean) ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในอังกฤษสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ แล้วแพร่หลายมายังอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

● ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๔

สามารถแบ่งตามลักษณะและการวางผังได้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑. บ้านแบบมีเฉลียง

เป็นอาคารผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสูง ๒ ชั้น โครงสร้างชั้นล่างก่ออิฐฉาบปูน ชั้นบนอาจเป็นโครงสร้างไม้ก็ได้ รอบตัวบ้านมีเฉลียงยื่นออกมาทุกด้านหรือเฉพาะด้านหน้าหรือด้านหลังอย่างใดอย่างหนึ่ง เฉลียงมีเสาไม้ลอยตัวเรียงเป็นแถวรับน้ำหนักของชายคาที่คลุมรอบอาคาร เสาชั้นบนมักเป็นเสาไม้ เสาชั้นล่างมักเป็นปูน หลังคาเรือนทรงปั้นหยา (Hipped Roof) ความลาดชันน้อยกว่าหลังคาเรือนไทยเดิม ด้านหน้าอาคารตรงกลางอาจมีมุขสี่เหลี่ยมคลุมด้วยหลังคาทรงจั่วแบบวิหารกรีก และมีบันไดอยู่ด้านข้างทั้งสองของมุขดังกล่าว ในต่างประเทศการออกแบบมุขหน้าให้โล่งนั้นมีจุดประสงค์เพื่อเป็นพื้นที่จอดรถ แต่ในประเทศไทยมีจุดประสงค์เพื่อใช้เป็นที่รับแขก การมีมุขจึงเป็นเครื่องหมายของผู้มีอำนาจวาสนา เรือนประเภทนี้สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพฯ ทรงกล่าวว่าเป็นรูปแบบที่สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์นำมาจากสิงคโปร์ ส่วนประเภทที่ไม่มีมุขสันนิษฐานว่ามาจากพวกมิชชันนารีตั้งแต่ก่อนสมัยรัชกาลที่ ๔

นอกจากนี้ยังมีอาคารอีกแบบตึกกะหลาป๋า เป็นตึก ๒ ชั้น ผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีฝารอบ แต่เอาเฉลียงไว้ในเรือน ลักษณะของตึกเป็นแบบจีนปนฝรั่งแบบเดียวกับที่พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

๒. อาคารแบบตึก

เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนทั้งหลัง รูปทรงทึบตันกว่าบ้านไทย หน้าจั่วมีความลาดชันน้อยกว่าบ้านไทย และยอดจั่วตัด เนื่องจากสถาปนิกต้องการให้อาคารแบบนี้ดูเหมือนอาคารตะวันตก จึงนำองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมคลาสสิค (Classicism) เช่น ลักษณะเสาและการประดับของสถาปัตยกรรมกรีก-โรมัน มาประดับตกแต่งอาคารบางจุด องค์ประกอบที่นิยมใช้คือการเลียนแบบลวดลายของหัวเสาแบบโรมันซึ่งยังแตกต่างจากต้นแบบอย่างมาก ลักษณะอาคารมักเป็นรูปร่างสี่เหลี่ยมหลังเดียวหรือหลายหลังต่อเชื่อมกัน ความสูงมีตั้งแต่หนึ่งถึงสามชั้น หน้าต่างเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าเรียบๆ หรืออาจเป็นกานวงโค้งแบบครึ่งวงกลม (semi-circular arch) ส่วนใหญ่ไม่มีชุ้มประดับ และมีพื้นอาคารเป็นไม้

แม้ว่าจะมีโครงสร้างอาคารเป็นแบบกำแพงรับน้ำหนัก แต่ก็นิยมทำโครงสร้างหลอกโดยการปั้นเสาอิงตามแนวกำแพง โดยส่วนหัวเสาถูกเชื่อมด้วยคานปูนปั้นที่ประกอบด้วยลวดบัว ซึ่งขัดแย้งกับลักษณะของสถาปัตยกรรมคลาสสิค (Classicism) ที่คานต้องวางบนหัวเสาเสมอ นอกจากนี้ยังมีการใช้โครงสร้างคานโค้งครึ่งวงกลมวางบนเสาอ้วนสั้น ซึ่งไม่นิยมในสถาปัตยกรรมคลาสสิคที่นิยมสร้างคานโค้งลงบนเสาเหลี่ยม (Pier) ที่มีเสาอิงตั้งขึ้นไปรับคาน จึงกล่าวได้ว่าลักษณะของอาคารยังมีความก้ำกึ่งระหว่างไทย-จีน-ฝรั่ง จึงถือเป็นแบบตะวันตกตามรสนิยมของคนไทยมากกว่าที่จะเป็นแบบตะวันตกจริงๆ

๓. ตึกแถว

อาคารประเภทตึกแถวเกิดขึ้นหลังการสร้างถนนเจริญกรุง ซึ่งเริ่มตัดตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๐๔ โดยสร้างเป็นอาคารยาวขนานไปกับถนนเพื่อประกอบกิจการค้าขาย แต่ภายหลังได้ถูกรื้อถอนไปเพื่อสร้างตึกแถวแบบใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงกล่าวว่า สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ นำแบบมาจากสิงคโปร์ในคราวที่ไปตรวจงานเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๒ สำหรับตึกแถวของสิงคโปร์นั้นมีลักษณะเป็นตึก ๒ ชั้น ชั้นบนมีหน้าต่าง ๑-๒ บาน ประตูหน้าต่างชั้นล่างเป็นไม้ ทั้งแบบลูกฟักหรือบานเกล็ด เหนือประตูมีช่องระบายอากาศรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือวงกลม อาคารเหล่านี้สร้างด้วยอิฐหลังคามุงกระเบื้อง และมีทางเดินด้านหน้าที่เชื่อมต่อกันตลอดตึกแถว ตึกแถวลักษณะเช่นนี้ยังหลงเหลืออยู่ทางภาคใต้ของประเทศไทย แต่เป็นตึกแถวที่สร้างขึ้นหลังสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้ว

● สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่สำคัญสมัยรัชกาลที่ ๔

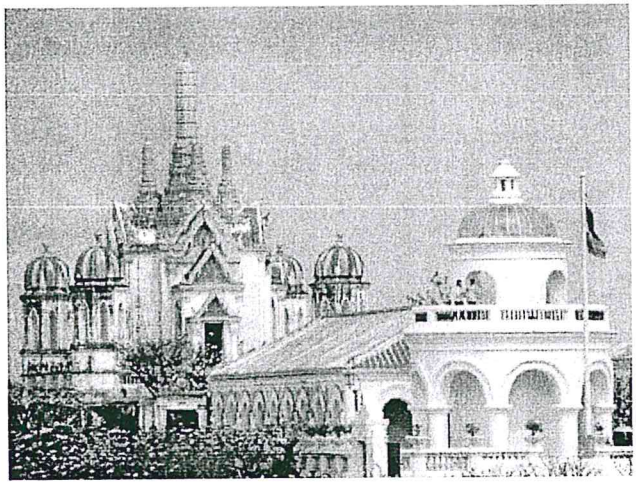
๑. หอพิสัยศัลลักษณ์ ภายในพระราชวังจันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เป็นหอคอยสูงสำหรับดูดาวและสังเกตการณ์ ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ามีมุขยื่นด้านหน้า ความสูง ๔ ชั้น โครงสร้างก่ออิฐฉาบปูน พื้นเป็นไม้ มีการใส่จั่วหน้าแบบวิหารกรีก (Pediment) ที่หลังคาและมีคานเครื่องบน (Architrave) ประด้วยเต้าปูนเล็กๆ เรียกว่าเดนทิลส์ (Dentils) ในสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิค (Classicism)

๒. พระนครคีรี จังหวัดเพชรบุรี

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๐๑ เพื่อประทับพักผ่อนยามเสด็จประพาสเมืองเพชรบุรี เป็นพระราชวังที่สร้างอยู่บนเขา ๓ ลูก ประกอบด้วยอาคารกว่า ๕๐ หลัง แบ่งเป็นที่ประทับของเจ้านาย ปูชนียสถาน และที่พักของทหาร อาคารส่วนใหญ่เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนสูงชั้นเดียว หรือเป็นสองชั้นที่ชั้นล่างเป็นเพียงฐานที่เป็นโขดหินแต่ก่อกำแพงหลอกไว้ ลักษณะอาคารสำคัญ เช่น กลุ่มพระที่นั่งเพชรภูมิไพโรจน์ ซึ่งตั้งใจสร้างเลียนแบบอาคารแบบคลาสสิคอย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการใช้มุขหน้าจั่วแบบวิหารกรีก การใช้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมเลียนแบบลักษณะหัวเสาทัสคัน (Tuscan) และไอโอนิค (Ionic) อาคารจำนวนมากสร้างด้วยระบบโครงสร้างแบบคานโค้งต่อเนื่อง (Arcade) แต่เสามีขนาดสั้นไม่ได้ส่วน ส่วนหอชัชวาลเวียงไชย ซึ่งเป็นหอดูดาวและประภาคาร มีผังรูปกลม หลังคาครึ่งวงกลมรูปโดมก็มีลักษณะคล้ายกับโบสถ์ Tempieto ในกรุงโรม สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ซึ่งเป็นต้นแบบของโบสถ์คลาสสิคแบบผนังกลม

๒.๒ สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๕

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นโยบายต่างประเทศของไทยดำเนินไปเพื่อสร้างความสมดุลของผลประโยชน์ของมหาอำนาจตะวันตกเพื่อแลกกับอธิปไตยของไทย ทำให้ไทยกลายเป็นรัฐกันชนระหว่างอาณานิคมของอังกฤษในพม่าและอาณานิคมของฝรั่งเศสในเขมร โดยทั้งสองประเทศได้ลงนามกันในข้อตกลงระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส (Angle – French Declaration) เมื่อวันที่ ๑๕ มกราคม พ.ศ.๒๔๓๙ โดยมีสาระสำคัญที่การรับรองเอกราชและอธิปไตยของไทยเหนือบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เพชรบุรี แม่กล่อง ท่าจีน และบางปะกง ความรุนแรงของอำนาจจักรวรรดินิยมเป็นตัวกระตุ้นให้ไทยรีบเร่งปฏิรูปการปกครองและระบบสาธารณูปโภคให้เจริญก้าวหน้าแบบตะวันตก ในกลุ่มชนชั้นสูงมีค่านิยมแบบตะวันตกมากขึ้นไม่ว่าจะเป็นการใช้ภาษาแบบตะวันตก การอยู่อาศัยและสร้างบ้านเรือนแบบตะวันตก รวมทั้งการแต่งกายแบบตะวันตก

ในส่วนของสถาปัตยกรรมก็มีความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลมาจากการปฏิรูปการปกครองของประเทศและพระราชนิยมส่วนพระองค์ในอาคารแบบตะวันตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังนั้นอาคารสำคัญในรัชกาลทั้งของรัฐบาลและส่วนพระองค์ จึงสร้างเป็นแบบตะวันตกเกือบทั้งสิ้น เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ตึกกระทรวงต่างๆ อาคารโรงเรียน สถานีรถไฟ เป็นต้น

- **ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๕**

สามารถแบ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในยุคนี้ได้ ๒ ประเภท ดังนี้

๑. อาคารแบบตะวันตกแท้ๆ

เป็นอาคารที่ออกแบบโดยสถาปนิกชาวยุโรป มีระเบียบการวางผัง (Planning) การออกแบบลักษณะ (Style) การออกแบบองค์ประกอบ (Element) และวิธีการก่อสร้างที่นำเข้ามาจากทฤษฎีและวิธีการของยุโรปทั้งสิ้น เช่น พระที่นั่งวโรภาษพิมาน พระราชวังบางปะอิน เป็นต้น อาคารประเภทนี้ไม่มีลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นเมืองเลย ยกเว้นบางหลังที่พระมหากษัตริย์เป็นผู้สร้าง จะมีการสอดแทรกสัญลักษณ์ของวัฒนธรรมสยามลงในอาคารที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก

๒. อาคารแบบตะวันตกปนพื้นเมือง

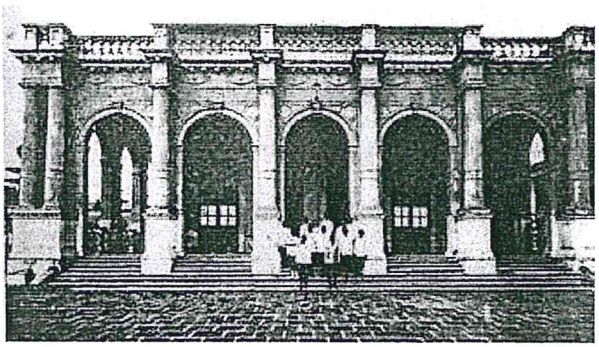
คือ อาคารแบบแรกที่มีการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ ทรัพยากรและงานช่างของไทย เช่น อาคารราชการในต่างจังหวัด เป็นต้น อาคารประเภทนี้เป็นอาคารแบบตะวันตกที่มีลักษณะพื้นเมืองปะปน เช่น การยื่นชายคายาว การประดับประดาที่ลวดลายและฝีมือช่างผิดเพี้ยนไปจากมาตรฐาน

ของสถาปัตยกรรมตะวันตก นอกจากนี้ยังมีอาคารที่มีรากเหง้ามาจากอาคารพื้นเมืองของภูมิภาคเอเชีย แต่ถูกปรับแก้ให้มีลักษณะแบบตะวันตกหรือเปลี่ยนการวางผังใหม่ให้สอดคล้องกับการวางผังแบบตะวันตก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นอาคารพักอาศัยสร้างด้วยไม้ที่เรียกกันว่า “บังกะโล” หรือบ้านไม้แบบมีระเบียงรอบ รวมถึงอาคารในพุทธศาสนาที่ถูกนำไปผสมกับลักษณะแบบตะวันตกด้วย

อย่างไรก็ตาม สถาปัตยกรรมบางแห่งก็แสดงถึงความขัดแย้งระหว่างค่านิยมเก่ากับค่านิยมใหม่ ยกตัวอย่างเช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ซึ่งเดิมได้ถูกออกแบบให้มียอดพระที่นั่งเป็นโดม แต่ได้ถูกแรงต่อต้านจากฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่ไม่ต้องการให้มีอาคารแบบตะวันตกแท้ๆ ใจกลางพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้โอนอ่อนผ่อนตาม ทำให้ยอดพระที่นั่งเป็นทรงปราสาทดังที่เห็นในปัจจุบัน หรือในกรณีของวัดนิเวศน์ธรรมประวัติที่บางปะอิน ซึ่งมีรูปแบบเป็นสถาปัตยกรรมฟื้นฟูโกธิค (Gothic Revival) แต่มีการกลับทิศทางของผังโบสถ์ แทนที่จะเข้าทางหอระฆังซึ่งเป็นทางเข้าด้านหน้าของโบสถ์คริสต์ แต่กลับให้เข้าทางด้านท้าย แล้วปรับให้หอระฆังเป็นเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุแบบไทย ประเด็นนี้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกโดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ก้าวทันอารยธรรมตะวันตกเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ แต่การสร้างสถาปัตยกรรมตะวันตกโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเข้ารีตหรือเปลี่ยนศาสนา เป็นเรื่องต้องห้ามสำหรับพระมหากษัตริย์ จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบสถาปัตยกรรมบางประการเพื่อให้มีความสอดคล้องกับระเบียบวัฒนธรรมแบบไทย

- **สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่สำคัญสมัยรัชกาลที่ ๕**

๑. หอคองคอเดีย (ศาลาสหทัยสมาคม)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นที่ประชุมมหาดเล็ก โดยมีต้นแบบมาจากอาคารหอประชุมของทหารที่เมืองปัตตาเวีย ซึ่งทรงทอดพระเนตรในคราวเสด็จประพาสวาในปี พ.ศ.๒๔๑๔ ผังอาคารเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านหน้ากว้าง ๕ ช่วงเสา ลักษณะภายนอกเป็นแบบคลาสสิค ชั้นเดียว ด้านหน้ายื่นมุขออกมาเล็กน้อย โครงสร้างเป็นแบบเสารับคานโค้งครึ่งวงกลม (semi – circular arch) ผนังประดับเสาลอยตัวแบบดอริค (Doric) รับหัวคานเครื่องบนที่ยื่นออกมา เหนือคานเครื่องบนเป็นพนัก

ประดับลูกกรง ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้จัดเป็นหอมิวเซียมสำหรับแสดงสิ่งของโบราณและศิลปวัตถุต่างๆ และเปิดให้ประชาชนเข้าชม จึงนับว่าอาคารหลังนี้เป็นต้นกำเนิดของพิพิธภัณฑ์ของไทย

๒. พระที่นั่งวิมานเมฆ

พระที่นั่งวิมานเมฆเป็นพระที่นั่งที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นองค์แรกของพระราชวังดุสิต เป็นพระที่นั่งเรือนไม้สัก มีความยาวด้านละกว่า ๖๐ เมตร ผังเป็นรูปตัว L สูง ๓ ชั้น ยกเว้นที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัวมี ๔ ชั้น ชั้นล่างเป็นใต้ถุน บริเวณที่สำคัญของพระที่นั่ง ได้แก่ ที่ประทับของพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีผังเป็นรูป ๘ เหลี่ยม บริเวณท้องพระโรง มีผังเป็นรูปครึ่งวงกลม ลักษณะการวางผังเหล่านี้เป็นวิธีการแบบใหม่ที่เน้นประโยชน์การใช้สอยที่หลากหลายของสังคมแบบใหม่มากกว่าวิธีการแบบโบราณราชประเพณีที่เน้นการเรียงลำดับความสำคัญของห้องต่างๆ ตามแนวดิ่ง

ลักษณะภายนอกของพระที่นั่งเป็นแบบผสมระหว่างวิลล่าแบบโรแมนติคของยุโรปกับบ้านแบบมีระเบียงรอบ (บังกะโล) ที่เริ่มสร้างกันตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ จุดเด่นของพระที่นั่งอยู่ที่โครงผนังอันสวยงามซึ่งก่อสร้างด้วยไม้สัก ใช้ลูกฟักกรุฝาทั้งหมด แบบเดียวกับอาคารที่พักอาศัยแบบ Stick Style ของสหรัฐอเมริกาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งนำเข้ามาผ่านทางหมอสอนศาสนาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ในไทยนิยมเรียกบ้านแบบนี้ว่า “ขนมปังขิง” โดยให้ความสำคัญที่ลายฉลุประดับตามชายคาและหน้าบันอาคาร

๒.๓ สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๖

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัตินั้น สถานการณ์ทางการเมืองของโลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก โดยมีการโค่นล้มระบอบกษัตริย์เกิดขึ้นในหลายประเทศเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตยหรือระบอบอื่นที่ไม่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ดังนั้นปัญหาความไม่มั่นคงทางการเมืองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงเป็นปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ นอกจากนี้ยังมีปัญหาการขาดดุลงบประมาณแผ่นดิน ที่สะสมขึ้นทำให้การบริหารราชการแผ่นดินมีปัญหาต่อเนื่องไปจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๗ และกลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.๒๔๗๕

- **ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๖**

เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ ๖ สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกก็ไม่ใช่ของแปลกอีกต่อไป สถานภาพของสถาปัตยกรรมที่เป็นสัญลักษณ์ของความมีอารยธรรมก็ลดความเข้มข้นลง กลายเป็นถูกมองว่าเป็นสิ่งที่ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น การก่อสร้างจึงยังคงมีต่อไป แม้ว่าพระมหากษัตริย์ทรงประกาศความเป็นชาตินิยมทางวัฒนธรรม ทรงเลือกสถาปัตยกรรมไทยแบบใหม่ควบคู่กับวรรณกรรมพระราชนิพนธ์ แต่พระองค์ก็ไม่ทรงละทิ้งสถาปัตยกรรมตะวันตก ซึ่งเมื่อนับจำนวนสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมตะวันตกแล้วกลับพบว่ามีมากกว่าสถาปัตยกรรมไทยประยุกต์แบบชาตินิยมของพระองค์ แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกได้กลายเป็นหลักของการสร้างอาคารใหม่ๆ ในสังคมไทยแล้ว

การสร้างวังตามแบบแผนไทยประเพณีที่มีการวางผังเป็นแถวเป็นแนวแกนแบบวัดได้หมดไป เนื่องจากแนวคิดที่ว่าวังเป็นที่อยู่ของมนุษย์ไม่ใช่เทพ ทำให้วังในสมัยนี้มีกายเป็นสวนผ่า ผังอาคารประกอบขึ้นจากห้องชุดหลายห้อง เช่น ห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องรับแขก และเชื่อมต่อกันด้วยระเบียงเพื่อให้มีการระบายอากาศที่ดี แบบอาคารที่นิยมสำหรับวัง คือ แบบโรแมนติค (Romanticism) จำพวกฟื้นฟูยุคโกธิค (Gothic Revival) ที่มีรูปร่างคล้ายป้อมโบราณและโบสถ์ฝรั่งแบบโกธิค ส่วนวังในต่างจังหวัดมักนิยมรูปแบบอาคารบังกะโลหลังคาปั้นหยา สำหรับอาคารบ้านพักข้าราชการและประชาชนในเมืองนิยมบ้านไม้หลังคาทรงปั้นหยา มุงกระเบื้องซีเมนต์รูปว่าว ตัวบ้านก่อสร้างด้วยไม้หรือก่ออิฐฉาบปูน ถ้าเป็นไม้จะสร้างด้วยระบบเสา-คาน (Frame) นิยมตกแต่งลายฉลุไม้ที่พนักระเบียง ชายคา และหน้าจั่วของมุขหน้าของบ้าน ซึ่งเป็นลักษณะที่สืบทอดมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ โดยมีที่มาจากบ้านมิชชันนารีอเมริกัน เรียกกันว่าบ้านแบบสติ๊กสไตล์ (Stick Style) นิยมสร้างกันในสหรัฐอเมริกาช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยดัดแปลงมาจากบ้านอิฐหรือหินที่สร้างเลียนแบบสถาปัตยกรรมยุคกลาง

อาคารสถานที่ราชการแบ่งได้เป็น ๒ ประเภท คือ อาคารในเมืองหลวงและอาคารในต่างจังหวัด อาคารที่สร้างในเมืองยังคงเป็นแบบคลาสสิค (Classicsm) ที่เน้นการใช้ผังรูปตัว E เป็นพื้น เน้นที่มุขกลางและหัวท้ายเชื่อมต่อกันด้วยอาคารแนวยาว (ปีกหรือมุขกระสัน) มุขทั้งสามมีการเน้นที่หน้าจั่วแบบวิหารกรีกประดับเสาแบบกรีก-โรมัน แต่สิ่งที่แตกต่างคือ ในยุคนี้มีการใช้มุขแบบประตูชัย (Triumphal arch) ที่มีรูปทรงเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบ่ง ๓ ส่วนด้วยเสาใหญ่ ๔ ต้น ส่วนกลางเป็นประตูทางเข้าใหญ่ กว้างเป็น ๒ เท่าของส่วนริม ลักษณะนี้พบที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทก่อน ต่อมาได้ถูกนำมาใช้ใหม่ในงานสถานีรถไฟหัวลำโพง (พ.ศ. ๒๔๕๕-๒๔๕๙) และพบเห็นได้ในสถาปัตยกรรมอื่น เช่น สถานปาสเตอร์ อาคารราชวัลลภ กระทรวงพาณิชย์ เป็นต้น

โฉมหน้าอาคารในสมัยนี้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ มีพื้นที่ภายในที่โล่งโถงกว้างกว่าเดิมมาก ขนาดของโครงสร้างไม่ว่าจะเป็นผนัง เสา คาน เพดาน มีขนาดเล็กลง นอกจากนี้สถาปนิกสามารถออกแบบอาคารให้มีกันสาดยื่นออกมาบังแดดและฝนได้ มีช่องหน้าต่างกว้างใหญ่เต็มช่วงเสาเพื่อรับลมได้เต็มที่ ผนังไม่จำเป็นต้องรับน้ำหนักอีกต่อไป เนื่องจากระบบโครงสร้างเปลี่ยนมาเป็นระบบเสา-คานคอนกรีตเสริมเหล็กแทน นอกจากนี้ลวดลายปูนปั้นต่างๆ ก็ลดน้อยลง และมักนิยมหล่อลวดลายด้วยคอนกรีตมากกว่าปั้นปูนเพราะคงทนกว่ากันมาก

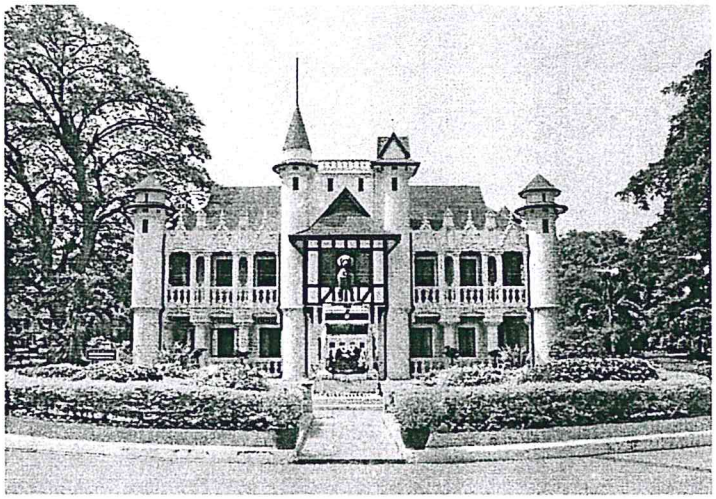
อาคารราชการในต่างจังหวัดมีผังและรูปร่างคล้ายกัน แสดงถึงการเริ่มใช้รูปแบบอาคารแบบมาตรฐาน โดยเฉพาะศาลากลางจังหวัดและศาลจังหวัด ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนชั้นเดียว หลังคาทรงปั้นหยามุงกระเบื้องซีเมนต์รูปว่าว ผังรูปตัว E อาคารขนาดใหญ่มีผังสี่เหลี่ยมล้อมลาน (court) ห้องต่างๆ จัดเรียงเป็นแถวไปตามความยาวของอาคาร โดยมีระเบียงทางเดินเชื่อมห้องต่างๆ เข้าด้วยกัน

ความแปลกใหม่ที่พบในสถาปัตยกรรมสมัยนี้คือการสร้างอาคารพาณิชยกรรมที่สูงมากกว่า ๓ ชั้น ร้านขายทองตั้งโต๊ะกัง (พ.ศ.๒๔๖๔) ที่สูง ๖ ชั้น แสดงให้เห็นความก้าวหน้าทางการก่อสร้างที่เกิดจากโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก นอกจากนี้ยังพบว่ามีโรงแรมตากอากาศชายทะเล โฮเต็ลหัวหิน (พ.ศ.๒๔๖๕) ปรากฏขึ้นในต่างจังหวัดเป็นครั้งแรก ซึ่งเป็นผลมาจากการคมนาคมที่สะดวกขึ้นภายหลังก่อสร้างทางรถไฟสายใต้ สิ่งเหล่านี้มาพร้อมกับวัฒนธรรมแบบใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับชนชั้นกลางที่เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วภายหลังการปฏิรูปในสมัยรัชกาลที่ ๕

● สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่สำคัญสมัยรัชกาลที่ ๖

๑. พระตำหนักชาลีมงคลอาสน์

เป็นพระตำหนักที่โดดเด่นที่สุดในหมู่พระตำหนักและพระที่นั่งในพระราชวังสนามจันทร์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของสนามใหญ่ สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยมีหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรร กฤดากร เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบ ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าแบบสมมาตร ประกอบด้วยทางเดินกลางแบ่งอาคารเป็น ๒ ข้าง ตัวอาคารเป็นอาคารโปร่ง มีระเบียงทางเดินรอบ เนื่องจากสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก จึงดูโปร่งเบากว่าอาคารก่ออิฐรับน้ำหนักรุ่นก่อน จุดเด่นของพระตำหนักองค์นี้คือหอคอยกลมที่มุมอาคาร ยอดเป็นหลังคากรวยแหลม ทำให้สถาปัตยกรรมมีลักษณะคล้ายกับปราสาท และทางเข้ากลางด้านหน้าทำเป็นมุขแบบกระท่อมชนบทสร้างด้วยไม้ ซึ่งเป็นการผสมระหว่างศิลปะเรอเนสซองส์ของฝรั่งเศส กับอาคารแบบฮาล์ฟ ทิมเบอร์ (Half Timber) ของอังกฤษ แต่ดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพอากาศในประเทศไทย

๒. ศาลากลางจังหวัดราชบุรี (หลังเก่า)

สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ทำการของศาลารัฐบาลมณฑลราชบุรี เมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๕ และเป็นที่ทำการของที่ว่าการเมืองราชบุรี เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูนชั้นเดียวยกพื้นสูง ไม่มีระเบียง

จุดเด่นอยู่ที่มุขกลางที่มีโถงยื่นออกมาเป็นที่เทียบรถ หน้าบันทรงโค้งหลายตอนแบบศิลปะบาโรก ตัดทอนรายละเอียด ประตูหน้าต่างเป็นบานเกล็ดไม้ ด้านบนเป็นช่องแสงกรุกระจก เหนือหน้าต่างประดับลายปูนปั้น

๒.๔ สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๗

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เกิดเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์การปกครองของประเทศ คือ การสิ้นสุดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พร้อมกับการขึ้นมามีอำนาจของกลุ่มทหารและข้าราชการพลเรือน พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละพระราชสมบัติเสด็จพระราชดำเนินไปประทับต่างประเทศจนสวรรคต

ท่ามกลางความสับสนทางการเมืองและความขัดสนทางเศรษฐกิจ สถาปัตยกรรมแบบใหม่โดยฝีมือคนไทย ก็เกิดขึ้น เพื่อรองรับค่านิยมทางสังคมของชนชั้นกลางที่เกิดใหม่และมีพลัง ในยุคนี้ความทันสมัยในยุโรปและสหรัฐอเมริกาผ่านเข้ามาทางสื่อสารมวลชน ไม่ว่าจะเป็น หนังสือพิมพ์ วารสาร วิทยุ และภาพยนตร์ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่จึงมาพร้อมสิ่งเหล่านี้ เช่นการเกิดของศาลาเฉลิมกรุงและตึกแถวคอนกรีต ซึ่งเป็นการตอบสนองการเลียนแบบการบริโภคของชนชั้นกลางใหม่ในประเทศไทย ซึ่งต่างจากการเลียนแบบในรัชกาลก่อนซึ่งเป็นเรื่องของชนชั้นสูงเสียเป็นส่วนใหญ่ สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในรัชกาลนี้จึงเปลี่ยนไปภายใต้ระบอบทุนนิยมของตะวันตก และได้เปลี่ยนมือผู้ก่อสร้างจากสถาปนิก-วิศวกรชาวยุโรปมาเป็นสถาปนิก-วิศวกรไทยที่ได้ไปศึกษาวิชาการสถาปัตยกรรมมาจากต่างประเทศแทน

- **ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๗**

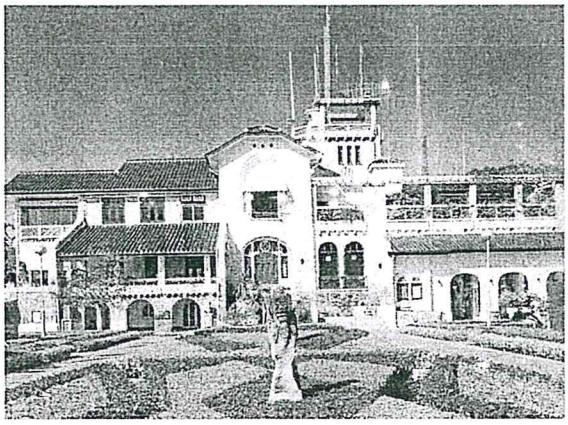
อาคารที่พักอาศัยของเจ้านายและชนชั้นสูงที่สร้างในสมัยนี้ ยังนิยมอาคารแบบโรแมนติกประเภทวิลล่าหรืออาคารของเกษตรกรในชนบทยุโรป ที่มีเพิ่มขึ้นคือแบบวิลล่าเมดิเตอร์เรเนียนที่ตั้งอยู่ริมทะเล เพราะเหมาะสมกับการใช้เป็นที่พักตากอากาศริมทะเล ตัวอาคารในสมัยนี้มีความเรียบเกลี้ยงกว่าแบบเก่า ลักษณะเด่นคือมีหอคอยเป็นองค์ประกอบสำคัญ ส่วนผังอาคารเป็นรูปอสมมาตรและซับซ้อน เน้นประโยชน์ใช้สอยและประสิทธิพลในการใช้พื้นที่สูงสุด การก่อสร้างเป็นแบบผสมระหว่างระบบกรอบเสาคานคอนกรีตผสมผนังแบบกำแพงอิฐรับน้ำหนัก นิยมก่อสร้างฐานรากคอนกรีตอย่างแข็งแรงแน่นหนา นอกจากนี้ยังนิยมใช้คอนกรีตเสริมเหล็กในการทำกันสาดและพื้นระเบียง อาคารประเภทนี้ ได้แก่ วังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ บ้านเจ้าพระยาวรวงศ์พิพัฒน์ ถนนพระอาทิตย์ เป็นต้น

อาคารราชการในสมัยรัชกาลที่ ๗ ยังมีรูปแบบคลาสสิคเป็นมาตรฐานที่ใช้ต่อเนื่องกันมาจากรัชกาลก่อนๆ แต่เริ่มปรากฏลักษณะถดถอยของงานช่าง รวมทั้งสะท้อนให้เห็นสภาพเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ เพราะไม่มีการประดับตกแต่งฟุ่มเฟือยเหมือนตึกโบราณ อาคารในยุคนี้จึงกลายเป็นแท่งคอนกรีตที่ไม่มีการประดับประดาสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิคและโรมันแบบเดิมเพราะค่าก่อสร้างแพงเกินไป สถาปัตยกรรมตะวันตกในประเทศไทยจึงกลายเป็นแบบโมเดิร์นไปโดยธรรมชาติของการเลือกเลียนแบบสิ่งที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของตนโดยมิได้อาศัยพื้นฐานแนวคิดและทฤษฎีอย่างตะวันตก

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า สถาปัตยกรรมรูปแบบตะวันตกในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมา มีลักษณะเป็นการ “แปลงรูป” (Transformation) ทางสถาปัตยกรรมมากกว่าการ “พัฒนาการ” (Development)

- **สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่สำคัญสมัยรัชกาลที่ ๗**

๑. พระตำหนักเปี่ยมสุข วังไกลกังวล

เป็นอาคารที่สำคัญที่สุดภายในวังไกลกังวลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร เป็นสถาปนิกออกแบบ สร้างเสร็จในปี พ.ศ.๒๔๗๒ ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นอาคาร ๒ ชั้น ก่อสร้างเป็นโครงสร้างกำแพงอิฐรับน้ำหนักวางบนฐานรากคอนกรีตเสริมเหล็ก แบบเรือนพื้นถิ่นแถบทะเลเมดิเตอร์เรเนียนของยุโรป หลังคาทรงจั่ว จุดเด่นอยู่ที่หน้าต่างชั้นบนแบ่งเป็น ๕ ช่องเล็กเรียงรายลดหลั่นกัน ภายในตกแต่งทันสมัยแบบสถาปัตยกรรมอาร์คเดคโค (Art Deco)

๒. ศาลาเฉลิมกรุง

เป็นโรงภาพยนตร์ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเนื่องในโอกาสฉลองกรุงเทพมหานครครบ ๑๕๐ ปี ในปี พ.ศ.๒๔๗๕ เพื่อพระราชทานเป็นของขวัญให้ประชาชนสยามได้รับความสุขสำราญในการชมภาพยนตร์อย่างสมบูรณ์แบบ เพราะในขณะนั้นการชมภาพยนตร์ได้แพร่หลายเป็นอย่างมาก แต่โรงภาพยนตร์ที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ มีคุณภาพต่ำกว่ามาตรฐาน จึงมีพระราชดำริที่จะสร้างโรงภาพยนตร์ทันสมัยได้มาตรฐานเป็นสง่าแก่พระนคร

ผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตัดมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตัวอาคารแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือส่วนที่เป็นโถงหน้า (Front Hall) และส่วนโรงภาพยนตร์ (Cinema) ตัวอาคารเป็นทรงกล่องสี่เหลี่ยมแบบเรียบเกลี้ยง ความสูง ๓ และ ๔ ชั้น โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กผนังก่ออิฐฉาบปูนเรียบ การเจาะช่องประตูหน้าต่างเป็นไปตามประโยชน์ใช้สอย ไม่ยึดติดกับระบบสมมาตร จึงมีช่องหน้าต่างที่มีขนาดและรูปร่างแตกต่างกันไปตามหน้าที่ของห้องที่อยู่ภายใน การตกแต่งมีบรรยากาศแบบไทยโมเดิร์น ประกอบด้วยแผ่นโลหะฉลุลายไทยประยุกต์รูปเทพยดาต่างๆ ในท่วงทำนองลวดลายแบบเรขาคณิตอิทธิพลศิลปะอาร์ตเดคโค (Art Deco) ถือได้ว่าเป็นอาคารที่มีความเป็นโมเดิร์นเด่นชัดมาก

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกที่ปรากฏในภาคอีสานตอนบน สันนิษฐานว่ามี ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมตะวันตกในกรุงเทพฯ และกลุ่มที่รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมตะวันตกของช่างเวียดนาม

การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทำให้อำนาจและความเจริญถูกรวมเข้าเป็นเอกภาพโดยมีศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ประเทศ อันเป็นหนทางที่จะสามารถเอาตัวรอดจากภัยคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกได้ การปรับปรุงสภาพบ้านเมืองให้ทันสมัยส่งผลให้การสร้างสถาปัตยกรรมรูปแบบอิทธิพลตะวันตกได้รับความนิยมในราชสำนักและชนชั้นสูง สถาปัตยกรรมตะวันตกในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นอาคารชั้นเดียวหรือสองชั้น ก่ออิฐฉาบปูน ระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนัก มีลักษณะโครงสร้างเป็นคานโค้งต่อเนื่อง และมีการประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบคลาสสิคปนพื้นเมือง งานสถาปัตยกรรมประเภทนี้เป็นการก่อสร้างเพื่อให้มีรูปแบบเป็นแบบตะวันตก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจส่วนกลางและความเจริญ เมื่อมีการกระจายอำนาจจากกรุงเทพฯ มาสู่หัวเมืองใหญ่ในต่างจังหวัด รูปแบบอาคารอิทธิพลตะวันตกจึงได้รับการเผยแพร่เข้ามาด้วย เพื่อสร้างความทันสมัยให้แก่บ้านเมือง จึงทำให้เกิดสถาปัตยกรรมประเภทอาคารราชการและจวนผู้ว่าราชการจังหวัด ที่มีรูปแบบอิทธิพลตะวันตกปนพื้นเมือง (สมชาติ จึงสิริอารักษ์, ๒๕๕๕)

สำหรับอาคารกลุ่มที่รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมตะวันตกของช่างเวียดนาม สันนิษฐานว่าเนื่องจากการที่เวียดนามตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ทำให้ในประเทศเวียดนามมีการก่อสร้างอาคารแบบตะวันตกโดยชาวฝรั่งเศส เพื่อใช้เป็นสถานที่ราชการและบ้านพักของเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศส แต่อาคารเหล่านี้ได้รับการปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เป็นแบบตะวันตกปนพื้นเมือง เพื่อให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของเอเชีย ทำให้สถาปัตยกรรมในเวียดนามไม่ใช่สถาปัตยกรรมตะวันตกเสียทีเดียว แต่นิยมเรียกว่าสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล ซึ่งเป็นรูปแบบที่พบทั่วไปในประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เคยเป็นอาณานิคมของตะวันตก เช่น ลาว มาเลเซีย สิงคโปร์ เป็นต้น เมื่อชาวเวียดนามบางส่วนอพยพเข้ามาในภาคอีสานของประเทศไทย จึงทำให้อิทธิพลการสร้างอาคารแบบตะวันตกเข้ามาในประเทศไทย และพบมากในแถบภาคอีสานตอนบน เช่น นครพนม สกลนคร มุกดาหาร เป็นต้น

อาคารที่พบส่วนมากเป็นอาคารที่ใช้เพื่อการอยู่อาศัยและอาคารพาณิชย์ มีลักษณะเป็นบ้านทรงยุโรปสองชั้นหรือชั้นเดียว ก่อด้วยอิฐ ฉาบปูนที่ผลิตขึ้นจากปูนขาว ทราย ยางบง และโครงไม้ ก่อสร้างโดยใช้วิธีเรียงอิฐให้มีแรงเกาะยึดและค้ำยันด้วยความหนาของแผ่นอิฐ ประสานเชื่อมด้วยปูนและคานไม้ซึ่งเป็นตัวประกบ อุปกรณ์บางชนิด เช่น ลูกบิดประตู บานพับประตู บานพับหน้าต่าง เป็นสินค้าสั่งจากประเทศ

ฝรั่งเศสโดยช่างชาวเวียดนามทั้งสิ้น ทำให้อาคารรูปแบบนี้เป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยเชื้อสายเวียดนามที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี เนื่องจากค่าจ้างช่างผู้ควบคุมการก่อสร้างชาวเวียดนามและลูกมือช่างจะมีราคาแพง เพราะเป็นช่างที่มีความเชี่ยวชาญ อีกทั้งค่าขนส่งวัสดุจะต้องสั่งมาจากประเทศฝรั่งเศสโดยเฉพาะ

นอกจากงานสถาปัตยกรรมด้านอาคารแล้ว สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบนยังมีสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น โบสถ์ และ อนุสาวรีย์ ที่ยังคงรูปแบบงานสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งเศสผสมเวียดนามด้วยเช่นกัน

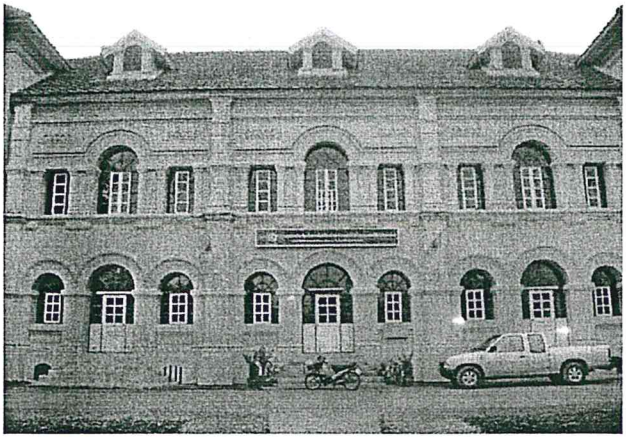
- **ตัวอย่างสถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน**

๑. อาคารโรงเรียนบ้านมุกดาหาร “มุกดาลัย”

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๑ เพื่อเป็นโรงเรียนแห่งแรกของอำเภอมุกดาหาร เป็นอาคารชั้นเดียว ก่ออิฐถือปูน เหนือหน้าต่างทางด้านหน้าและด้านข้างอาคารทำเป็นรูปโค้ง (Arch) แบบศิลปะตะวันตก เนื่องจากในช่วงนั้นลาวกลายเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส จึงมีนายช่างชาวฝรั่งเศสเข้ามาในประเทศไทย และได้มาออกแบบสร้างศาลาหลังนี้ขึ้นใหม่ด้วย ปัจจุบันทางโรงเรียนมุกดาลัยได้ใช้อาคารหลังนี้เป็นตึกอำนวยการ

๒. อาคารหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินินาถ

ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เป็นสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๕๘ แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๔๖๒ โดยใช้แบบแปลนเดียวกับศาลากลางจังหวัดเชียงราย เดิมใช้เป็นอาคารศาลากลางจังหวัดนครพนม (หลังเก่า) กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนอาคารหลังนี้เป็นโบราณสถาน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ และได้ใช้เป็นที่ทำการของหอสมุดฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๖ เป็นต้นมา ในปี พ.ศ.๒๕๔๐ อาคารหลังนี้ได้รับรางวัลอนุรักษ์ดีเด่น ประเภทรางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมในด้านอาคารสาธารณะ จากสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์

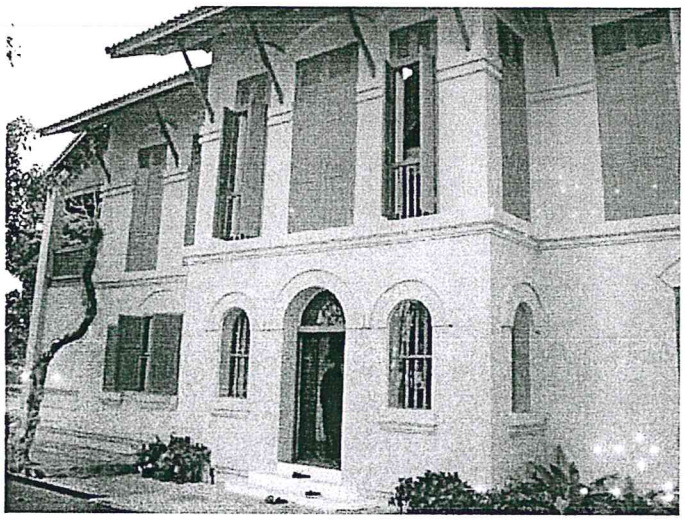
๓. บ้านท่าแร่ ตำบลท่าแร่ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

บ้านท่าแร่เป็นชุมชนคาทอลิกในจังหวัดสกลนคร ภายในหมู่บ้านยังคงหลงเหลือสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก คือ อาคารที่พักอาศัยซึ่งอยู่บนถนนหน้าอาสนวิหารอัครเทวดามีคาแอล จำนวน ๔ หลัง เป็นสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งเศสผสมเวียดนาม ซึ่งสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ.๒๔๕๗ โดยช่างชาวเวียดนาม มีการสั่งวัสดุประกอบอาคาร เช่น ลูกบิดประตู หน้าต่าง กุญแจ มาจากประเทศฝรั่งเศสโดยตรง อาคารเหล่านี้มีประโยชน์ใช้สอยทั้งเพื่อการอยู่อาศัยและเพื่อการค้าพาณิชย์ แต่ปัจจุบันอาคารได้ทรุดโทรมลงไปเนื่องจากเจ้าของปล่อยทิ้งร้าง มีเพียง ๒ หลัง ที่ยังใช้เพื่อการอยู่อาศัยและทำการค้า

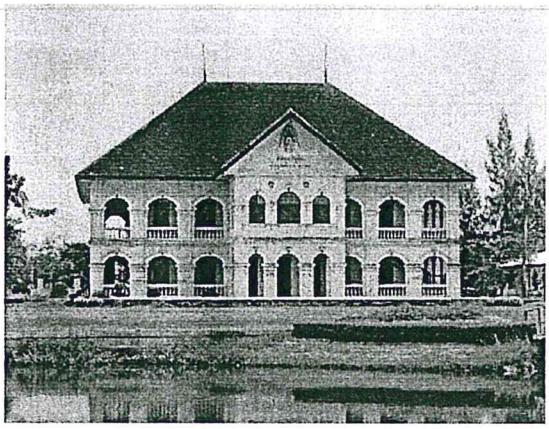
๔. จวนผู้ว่านครพนม (หลังเก่า)

เป็นตึก ๒ ชั้น ทรงจั่วก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องไทย พื้นชั้นล่างปูกระเบื้องซีเมนต์ลาย พื้นชั้นบนปูกระดานเข้าลิ้น อาคารหลังนี้ออกแบบตกแต่งอาคารในแบบสถาปัตยกรรมฝรั่งเศส สไตล์โคโลเนียล ความเป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมแบบนี้คือ การออกแบบโดยใช้ผนังรับน้ำหนัก อาคารหลังนี้จึงไม่มีเสา แต่มีความแข็งแรงมาก อาคารหลังนี้คาดว่าก่อสร้างในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๕๘-๒๔๖๘ ช่างผู้ก่อสร้างเป็นชาวเวียดนาม ชื่อ กู บา เจริญ อาคารหลังนี้ใช้เป็นจวนผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมจนกระทั่งปี พ.ศ.๒๕๒๗ ได้มีการสร้างจวนผู้ว่าราชการหลังใหม่และใช้ต่อมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนจวนฯหลังเดิมนี้ได้ใช้เป็นสมาคมนักปกครองจังหวัดอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นที่ตั้งชมรมลูกเสือชาวบ้าน และไม่ได้ใช้งานอีกหลังจากนั้น

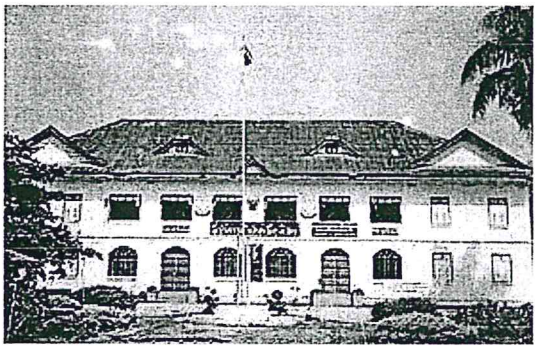
ในปี พ.ศ.๒๕๕๑ อาคารหลังนี้ได้เปิดให้เป็นแหล่งเรียนรู้และอนุสรณ์แห่งความภาคภูมิใจของคนรุ่นหลัง จนกระทั่งปี พ.ศ.๒๕๕๓ ได้มีการบูรณะปรับปรุงอาคารจวนผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนม(หลังเก่า)ให้เป็นพิพิธภัณฑ์จวนผู้ว่าราชการจังหวัดนครพนมและเปิดให้เข้าชมจนถึงปัจจุบัน

๕. อาคาราชินูทิศ

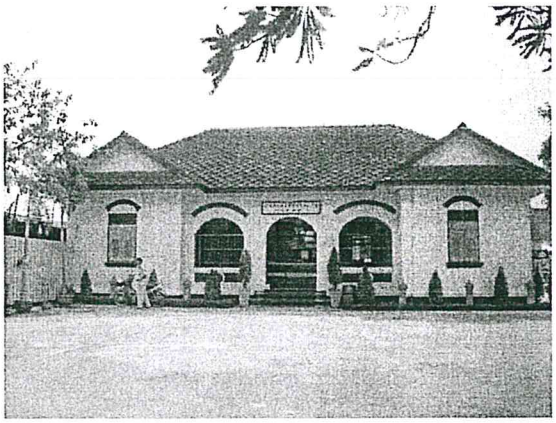
ตั้งอยู่ที่อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เป็นอาคารอิทธิพลตะวันตกที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๓ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานศึกษาสำหรับกุลสตรีในมณฑลอุดร และได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ว่า “ราชินูทิศ” อาคารราชินูทิศได้รับรางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่นปีพ.ศ.๒๕๓๖ และขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๑ ปัจจุบันอาคารหลังนี้เปิดทำการเป็นพิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี และเปิดให้ประชาขนเข้าชมตั้งแต่วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗ เป็นต้นมา

๖. ที่ว่าการอำเภอเมืองเลย

อาคารหลังนี้สร้างสมัยหลวงวิวิธสุรการ (ถวิล เจียรมานพ) อดีตข้าหลวงประจำจังหวัดเลยคนที่ ๑๒ สร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๖ โดยนายเจริญ หัตถกรรม เป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง ในภายหลังได้ใช้เป็นอาคารที่ว่าการอำเภอเมืองเลย เป็นอาคารก่ออิฐฉาบปูน ๒ ชั้น รูปทรงสถาปัตยกรรมไทยผสมรูปแบบตะวันตก ช่องประตูหน้าต่างชั้นล่าง ก่อเป็นรูปวงโค้ง (Arch) ช่องประตูหน้าต่างชั้นบน ก่อเป็นรูปสี่เหลี่ยม พื้นอาคารทั้งชั้นล่างและชั้นบนเป็นไม้ รวมทั้งบันไดทั้งสองข้างด้วยเช่นกัน โครงหลังคาและฝ้าเพดานเป็นไม้ แต่เดิมมุงหลังคาด้วยกระเบื้องซีเมนต์ (กระเบื้องว่าว) หลังคาทรงปั้นหยา อาคารหลังนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๔๔ ปัจจุบันยังคงใช้เป็นสถานที่ราชการบางส่วน และอยู่ในระหว่างเตรียมการจัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑสถานประจำเมืองเลย

๗. อาคารสุขศาลา จังหวัดเลย

อาคารสุขศาลาจังหวัดเลย สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๔๗๙ เพื่อใช้เป็นสถานรักษาพยาบาลเบื้องต้นและทำคลอดของชาวจังหวัดเลย มีรูปทรงสถาปัตยกรรมไทยผสมแบบตะวันตก ซึ่งกรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นอาคารอนุรักษ์แล้ว อาคารหลังนี้ปัจจุบันอยู่ในบริเวณตลาดเย็น เทศบาลเมืองเลย เดิมบริเวณทั้งหมดเป็นของสุขศาลา ได้แบ่งลงเป็นตลาด โดยใช้ที่ดินบริเวณรอบๆ สุขศาลา จนกลายเป็นตลาดเรียกตลาดแลงหรือตลาดเย็น เริ่มใช้มาตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๕๑๙

บทที่ ๓

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก

แนวคิดและทฤษฎีสากลในการอนุรักษ์โบราณสถาน[5]

แนวคิดและทฤษฎีสากลในการอนุรักษ์โบราณสถาน ได้พัฒนามาอย่างยาวนานในสังคมตะวันตก โดยเฉพาะตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา จุดประสงค์ของการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม นอกจากจะอนุรักษ์โบราณสถานและงานศิลปะในอดีตแล้ว ยังพัฒนาจนกลายเป็นกรอบทฤษฎีของแนวคิดการอนุรักษ์สากล คือ Venice Charter ความสำคัญของกฎบัตรนี้ คือ เป็นกฎบัตรที่ได้รับการยอมรับและแพร่หลายในภูมิภาคต่างๆของโลก เพื่อใช้เป็นกรอบในการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมร่วมกัน และเป็นหลักในการนำไปปรับใช้เพื่อให้เป็นกรอบความคิดหรือกฎหมายที่เหมาะสมในแต่ละประเทศ

๑) การอนุรักษ์ในยุคเริ่มแรก (ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕)

อารยธรรมโบราณของโลกที่สำคัญ เช่น อียิปต์ เมโสโปเตเมีย ลุ่มแม่น้ำสินธุ จีน และดินแดนในแถบเมดิเตอร์เรเนียน ล้วนเป็นอารยธรรมรุ่นแรกที่ได้สร้างองค์ความรู้ต่างๆที่สำคัญของโลก รวมทั้งมีสิ่งก่อสร้างที่สำคัญหลายแห่ง การรักษามรดกทางสถาปัตยกรรมในสมัยโบราณนั้น พบว่ามีการซ่อมแซมอาคารต่างๆ หลังจากการถูกไฟไหม้ แผ่นดินไหว หรือการเสื่อมสภาพของอาคาร ให้คงตามแบบสภาพดั้งเดิมด้วยเหตุผลที่ว่าอาคารมีคุณค่าทางศิลปะสูง แนวความคิดในเรื่องความทรงจำ (memorial) ได้แก่

มาสตาบาและปิรามิดเป็นสิ่งที่ระลึกถึงฟาโรห์ หรือสุสานของกษัตริย์เปอร์เซียโบราณของNaqsh - i - Rustam เพื่อระลึกถึงกษัตริย์อาคีมินิด เป็นต้น (สมชาติ จึงสิริอารักษ์, ๒๕๔๐)

Pausanius เขียน Description of Greece ราว ๑๗๐ ปีก่อนคริสตกาล รวบรวมประวัติศาสตร์ของสถานที่ การทำลาย และสิ่งต่างๆที่หายไป เช่น บันทึกเกี่ยวกับซากเสาไม้ของบ้านของ Oenomaus ที่ได้รับการดูแลให้เป็นสถานที่แห่งความทรงจำ เป็นต้น

๒) การอนุรักษ์ในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๘)

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ เป็นช่วงเวลาที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรม เกษตรกรมิได้ครองครองที่ดินของตนเองแต่ต้องเช่าที่ดินจากขุนนาง จึงมีฐานะยากจน ทำให้มีความคิดที่จะอพยพสู่เมือง

---

5 กรรณิการ์ สุธีรัตนาภิรมย์. (๒๕๔๘). พัมนาการแนวคิดและวิธีการอนุรักษ์โบราณสถานในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, มหาวิทยาลัยศิลปากร.

และมีความคิดที่จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น อันเป็นส่วนหนึ่งทำให้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในเวลาต่อมา (พล อ.ตรีปรีชา ศรีวาลัย, ๒๕๔๖)

การเริ่มปฏิวัติอุตสาหกรรมเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหลากหลายด้าน โดยเฉพาะทัศนคติของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไป ทัศนคติที่เปลี่ยนไปทำให้มนุษย์เกิดความสงสัยและพยายามหาคำตอบนั้นๆ ด้วยความคิดที่กว้างขวางและไม่ยึดติดอยู่ในกรอบแบบเดิม ทำให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่างๆ ทำให้เทคโนโลยีและองค์ความรู้ต่างๆ มีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว สังคมเกษตรกรรมได้เปลี่ยนรูปแบบเป็นสังคมอุตสาหกรรม เครื่องจักรมาทำงานแทนที่มนุษย์ สินค้าต่างๆ มีการผลิตอย่างรวดเร็วและเป็นจำนวนมาก เมืองมีการขยายตัว แต่ผลที่ตามมาคือ คนเกิดการว่างงานมากขึ้น และสภาพการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมแบบฉับพลัน ทำให้เกิดสภาวะกดดันซึ่งทำให้เกิดทัศนคติหรือมุมมองแบบใหม่ในสังคม สิ่งที่เด่นที่เกิดขึ้นในช่วงนี้คือ ปัญญาชนเกิดขึ้นอย่างมากมาย มีทั้งที่ยอมรับและชื่นชมกับสังคมเช่นนี้ และแบบที่ยอมรับกับสภาพสังคมเช่นนี้ไม่ได้และไม่ได้ชื่นชมกับยุคสมัยนี้ ทัศนคติที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการอนุรักษ์ในโลกโบราณ สู่ยุคสมัยแห่งความเจริญก้าวหน้าในแบบยุคอุตสาหกรรม ซึ่งเกิดจากสภาพสังคมและการเมืองในภาวะความกดดันอย่างรุนแรง โดยเฉพาะความขัดแย้งทางด้านความคิดและการตีความทางศาสนา ความเข้าใจและการพยายามอธิบายในเรื่องธรรมชาติและพระเจ้า ก่อให้เกิดความสงสัยและสับสนต่างๆมากมาย อันทำให้แนวคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ได้รับการสนใจเป็นอย่างมาก มีการพยายามสนใจใคร่รู้ที่จะค้นหาความจริงต่างๆ โดยผ่านการพิสูจน์ทดลองอย่างเป็นเหตุเป็นผลมากกว่าความเชื่องมงายในแบบเดิม

ผลที่ตามมาทางด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมคือ ทำให้เกิดความนิยมแสวงหาและสะสมของโบราณ (Antiquarianism) และการเดินทางออกนอกประเทศเพื่อเสาะหาวัตถุดิบทรัพยากรใหม่ๆ และเพื่อตอบสนองความสนใจใคร่รู้ ซึ่งยังผลให้เกิดการเดินทางเพื่อไปศึกษาของโบราณ ณ นอกประเทศโดยเฉพาะโรมัน ทั้งนี้ความนิยมในเรื่องของโบราณ ด้วยความคิดที่ว่า (สมชาติ จึงสิริอารักษ์, ๒๕๔๐)

- ของโบราณเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงความล้ำค่าและรสนิยมของผู้ที่สะสม

- สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงเรื่องราวในอดีตของพวกตน

การสะสมของโบราณเกิดขึ้นในช่วงยุคต้นของเรอเนอซองส์ (Renaissance) สิ่งของเหล่านี้นอกจากจะเป็นโบราณวัตถุ ประติมากรรม ยังรวมไปถึงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอย่างเช่น เสา และส่วนประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมด้วย ในช่วงเวลานี้มนุษย์เกิดความสนใจใคร่รู้เรื่องราวในอดีต ชื่นชมความงามทางศิลปะและแสวงหาของโบราณจากกรีกและโรมัน จนต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ จึงเริ่มเดินทางไกลกว่าเดิมไปยังดินแดนลึกลับอันเป็นแหล่งอารยธรรมอื่นๆ ของโลกด้วย

ในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ความเข้าใจในการอนุรักษ์ต่างๆ ยังไม่เด่นชัด แต่ก็เป็นพื้นฐานให้กับแนวคิดในการดูแลโบราณสถานในเวลาต่อมา ตัวอย่างของแนวคิดในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ได้แก่

Vitruvius เป็นวิศวกรและสถาปนิก ในสมัยโรมัน จากองค์ความรู้ต่างๆจากบทความของเขากลายเป็นพื้นฐานทำให้การอ้างอิงในสมัยเรอนองซองส์

Leon Battista Alberti (ค.ศ.๑๔๐๔ – ๑๔๗๒) เป็นผู้เขียนตำราวิชาโบราณคดีและวิชาศิลปะสถาปัตยกรรม เขาได้เดินทางไปศึกษาของโบราณ ณ อิตาลี และอาศัยแรงดลใจจากงานในอดีตของ Vitruvius จัดทำข้อมูลและเทคนิคทางด้านสถาปัตยกรรมต่างๆ Alberti ให้ความสำคัญกับการดูแลโบราณสถานอย่างมาก โดยมองว่าอาคารทางประวัติศาสตร์มีคุณค่าในการรักษาไว้เพราะเป็นการสืบทอดคุณค่าและความงามทางสถาปัตยกรรมและคุณค่าของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ สุนทรียภาพและความงามของอาคาร

Antonio Averlio Filarete (ค.ศ.๑๔๐๐ – ๑๔๖๙) เป็นบุคคลแรกที่เขียนตำราทางสถาปัตยกรรมในภาษาอิตาเลียน โดยพยายามที่จะอธิบายการวางผังและแนวคิดของอาคาร ด้วยแนวคิดว่าอาคารมีชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นหน้าที่ของสถาปนิกที่ต้องดูความต้องการของอาคารเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงความเสียหายที่เกิดขึ้น เขาได้สำรวจอาคารต่างๆมากมายในโรม และซ่อมแซมโดยการสร้างให้อาคารมีความแข็งแรงโดยใช้กำแพงหนาและสร้างด้วยวัสดุอย่างดีในรูปแบบที่สมบูรณ์ มีการรวมกันระหว่างยุคสมัยเก่าและยุคสมัยใหม่ ทำให้งานของเขาถูกวิจารณ์อย่างมากมายในภายหลัง

Giorgio Martini (ค.ศ.๑๔๓๙ – ๑๕๐๑) ได้เขียนตำราโดยอ้างอิงจากงานของ Vitruvius เขาได้วัดสัดส่วนศึกษาโครงสร้างคลาสสิคและบันทึกความเสียหายและการทำลายที่เกิดขึ้น และวาดออกมาในรูปแบบของอาคารที่สมบูรณ์

ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ การสะสมของเก่าได้รับความนิยมอย่างสูง รวมไปถึงการนิยมสะสมศิลปะแบบคลาสสิค เมื่อโรมเศรษฐกิจถดถอย ของเก่าต่างๆถูกขายจากอิตาลีไปยังฝรั่งเศส อังกฤษ และส่วนอื่นๆของโลก (Jokilehto, ๒๔๔๐)

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เป็นยุคที่สำคัญในประวัติศาสตร์การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เพราะนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของแนวคิดสมัยใหม่ สิ่งที่เป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ

๑. การเมืองในช่วงนั้นและก่อนหน้านั้นเกิดสงครามบ่อยครั้ง การปฏิวัติต่างๆ นำมาซึ่งความกดดันก่อให้เกิดการปลุกเร้าทางความความคิดให้สังคมดีและยิ่งใหญ่ดุจเดิม การเกิดรัฐใหม่ๆ ซึ่งนำมาสู่ความเป็นชาตินิยม ก่อให้เกิดการสรรหาเอกลักษณ์ของชาติ

๒. จากแนวคิดของการตื่นตัวที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ ตลอดจนวิทยาการใหม่ๆ มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เชื่อในโลกของการพิสูจน์ทดลองด้วยหลักเหตุผล ทำให้มีการออกเดินทางเพื่อสำรวจดินแดนต่างๆ ของโลก รวมไปถึงการนิยมเดินทางไปยังกรุงโรมเพื่อศึกษาสิ่งที่เคยรุ่งเรืองในยุคโรมัน เพื่อศึกษาวิทยาการในอดีตสำหรับนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน การพบเห็นซากโบราณสถานหักพังต่างๆ ทำให้เกิดสมาคมการอนุรักษ์โบราณสถานขึ้น เช่น The Society of Antiquaries of London (๑๗๕๑) The Royal Society (๑๖๖๒) The French Acadamy (๑๖๖๖) เพื่อดูแลโบราณสถาน ผลิตผลงานวิชาการ ตลอดให้เงินทุนเพื่อเดินทางไปศึกษาของโบราณ ณ ดินแดนส่วนอื่นของโลก นอกจากนั้นการเดินทางไปแสวงหาสิ่งต่างๆนอกประเทศ ทำให้มีการค้นคว้าทางโบราณคดี มีการค้นพบและขุดค้นเมืองโบราณต่างๆ เช่น Pompeii Stabiae และ Vesuvius

สิ่งที่เป็นสัญญาณที่บ่งบอกว่าสุนทรียภาพของศิลปะในมุมใหม่ๆได้เกิดขึ้น เช่น การนิยมเขียนภาพ landscape โดยมีฉากหลังเป็นซากโบราณหรืออาคารเก่า จนต่อมาการใช้ฉากหลังเป็นซากอาคารโบราณไม่ถูกจำกัดเฉพาะเพียงในภาพวาดสองมิติเท่านั้น แต่ยังมีความนิยมในการออกแบบสวนภูมิสถาปัตยกรรมโดยการประดับด้วยโบราณวัตถุ ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมโบราณหรือการจำลองซากอาคารโบราณต่างๆ เป็นฉากประดับสวนตามรูปวาดเหล่านี้ การเกิดขึ้นเช่นนี้เป็นศิลปะในลัทธิโรแมนติก (Romanticism) ซึ่งเน้นการสร้างความสะเทือนใจในอารมณ์ มักนิยมใช้ฉากหลังเป็นโบราณสถานเก่า เน้นให้เกิดความรู้สึกสะเทือนใจในอดีต

ต่อมาโรมกลายเป็นจุดมุ่งหมายของนักเดินทาง ทำให้มีการศึกษาอาคารและซากทางประวัติศาสตร์อย่างมากมาย จนทำให้การศึกษาเรื่องราวเหล่านี้กลายเป็นเรื่องระหว่างชาติในยุคสมัยนี้ สำหรับการซ่อมแซมโบราณสถานยังคงมีการถกเถียงในเรื่องของการซ่อมแซมอาคาร เพราะส่วนใหญ่จะนิยมทำตามความต้องการของสถาปนิก หรือการซ่อมแซมให้มีรูปลักษณ์ที่สมบูรณ์

๓) การอนุรักษ์ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

ในช่วงเวลานี้เป็นยุคที่ตะวันตกได้เข้าสู่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมเต็มตัว ในขณะที่ความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรมกำลังเฟื่องฟูอยู่นั้น ทางด้านศาสนจักรกลับทรุดโทรม เนื่องจากความเสื่อมถอยของความเชื่อและความศรัทธาในศาสนจักรหากนิยมความจริงที่เป็นเหตุเป็นผลในทางวิทยาศาสตร์แทน ในเวลานี้สถาปัตยกรรมดั้งเดิมได้รับการฟื้นฟูบูรณะมากที่สุด และเกิดการวิพากษ์วิจารณ์งานต่างๆมากมาย

ในช่วงเวลานี้มีการต่อสู้ระหว่างสองแนวคิดที่พัฒนาต่อเนื่องมาจากเดิมคือ และแนวคิดที่เน้นคุณค่าทางด้านความงามของโบราณสถานเป็นสำคัญ (Stylistic Restoration) ที่เกิดขึ้นในฝรั่งเศส และแนวคิดที่เน้นคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ เรื่องราวของอดีต ความเป็นของแท้ของโบราณสถาน (Romantic Restoration) ที่เกิดขึ้นในอังกฤษ

แนวคิดที่เน้นคุณค่าทางด้านความงามของโบราณสถานเป็นสำคัญ (Stylistic Restoration)

เป็นแนวคิดที่เน้นการซ่อมแซมอาคารให้สวยงามตามรูปแบบในอุดมคติที่ต้องการ ส่วนใหญ่จะนิยมที่จะซ่อมแซมอาคารตามแบบที่นิยมในยุคสมัยนั้น โดยไม่ได้สนใจในคุณค่าทางประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวที่ทับซ้อนผ่านกาลเวลามาในละยุคแต่ละสมัย บุคคลที่มีส่วนสำคัญและถูกวิพากษ์วิจารณ์กันมากคือ

Viollet - Le - Duc (ค.ศ.๑๘๑๔ – ๑๘๗๙) สถาปนิกชาวฝรั่งเศส ผู้ทำการปฏิสังขรณ์โบราณสถานหลายแห่ง รวมทั้งวิหาร Notre Dame ในปารีส ได้เสนอแนวคิดการปฏิสังขรณ์อาคารขึ้น และอิทธิพลจากแนวคิดดังกล่าวแพร่หลายในฝรั่งเศสและเข้าสู่เยอรมัน อังกฤษ อิตาลี สเปน และในภูมิภาคอื่นๆ ในเวลาต่อมา สิ่งที่สำคัญของแนวคิดนี้ คือ การปฏิสังขรณ์อาคารเก่าให้สมบูรณ์ถูกต้องตามรูปแบบที่เคยเป็นอยู่ในยุคสมัยนั้นๆ เพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพของอาคาร (Unique) โดยใช้วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและแยกแยะส่วนประกอบต่างๆ ในแต่ละยุคแต่ละสมัย ทั้งรูปแบบ โครงสร้าง และเทคนิควิธีการก่อสร้าง และวิธีการคำนวณโดยการคาดเดาชิ้นส่วนของอาคารที่หายไป เพื่อกำหนดลักษณะและตำแหน่งชิ้นส่วนนั้นในอดีตและต่อเติมส่วนที่ขาดหายไปให้กลับคืนมา

ทั้งนี้จุดประสงค์ คือ การสร้างความเป็นเอกภาพของรูปแบบของอาคาร โดยการปฏิสังขรณ์นำชิ้นส่วนองค์ประกอบเดิมมาต่อเติมให้อาคารกลับคืนสู่เอกภาพ อย่างไรก็ตามในอาคารเก่าแต่ละหลังต่างก็ผ่านการต่อเติมซ่อมแซมในแต่ละยุคแต่ละสมัย ดังนั้นอาคารในหนึ่งหลังจึงมีรูปแบบของศิลปะหลากหลายรูปแบบในอาคารเดียว สิ่งที่น่าชื่นชมคือ การมีวิธีการศึกษาอาคารอย่างเป็นระบบก่อนการปฏิสังขรณ์ แต่ในทางปฏิบัติกลับเลือกรูปแบบที่สร้างความเอกภาพให้กับอาคารมากที่สุดตามที่คิด โดยละทิ้งบางชิ้นส่วนที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไว้อย่างน่าเสียดาย ในความเป็นจริงก็คือการสร้างหรือประกอบรูปแบบอาคารให้เป็นไปในรูปแบบสมัยที่ต้องการขึ้นตามหลักการ

แนวคิดที่เน้นคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ เรื่องราวของอดีต ความเป็นของแท้ของโบราณสถาน (Romantic Restoration)

ในช่วงที่ฝรั่งเศสดำเนินการบูรณะแบบปฏิสังขรณ์แบบ Stylistic นั้น ในอังกฤษได้มีการพัฒนาการบูรณะแบบ Romantic ซึ่งสืบเนื่องมาจากแนวคิดแบบศิลปะลัทธิโรแมนติกที่เกิดขึ้นในขณะนั้น (กรมศิลปากร, ๒๕๓๓)

แนวคิดนี้มุ่งการพิจารณารักษาอาคารทางประวัติศาสตร์ด้วยปัญญาและความถูกต้องของรูปแบบอาคารในอดีต โดยเน้นความเป็นของดั้งเดิมหรือของแท้ของอาคาร เพราะอาคารเก่าเหล่านี้ล้วนเป็นตัวแทน

ของเรื่องราวที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคแต่ละสมัย และสามารถบอกเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคมในอดีตได้ โดยไม่เน้นความงามหรือความไม่เข้ากันขององค์ประกอบต่างๆ ที่ต่อเติมในคนละช่วงเวลา แม้ว่าชิ้นส่วนของการต่อเติมจะทำให้อาคารไม่เป็นเอกภาพหรือไม่สง่างาม แต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นในอดีต และล้วนก่อให้เกิดความภูมิใจในชาติJ - J. Bourasse สถาปนิกฝรั่งเศสในยุคนั้นได้วิจารณ์การซ่อมแซมโบสถ์เก่าให้เหมือนใหม่ ว่าเป็นการทำความเสียหายอย่างร้ายกาจให้กับอาคารภายใต้ชื่อ restoration

การอนุรักษ์สมัยใหม่ที่น่าจะใช้คำว่าอนุรักษ์อย่างแท้จริง น่าจะเริ่มมาจาก Bellori และ Winckelmann ที่วิจารณ์งานศิลปะในอดีตและพยายามทำความเข้าใจและเรียนรู้จากของโบราณดั้งเดิม ทั้งนั้นในช่วงเวลานี้ยังเกิดสมาคมต่างๆ ทั้งสมาคมสถาปัตยกรรม สมาคมโบราณคดี สมาคมศิลปะ ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น สมาคมต่างๆได้รวบรวมปัญญาชนตลอดผู้ที่สนใจทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และมีการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้ที่ต่อต้านการปฏิสังขรณ์อาคารแบบ (stylistic restoration) บุคคลที่มีความสำคัญในแนวคิดดังกล่าว คือ

John Ruskin (ค.ศ.๑๘๑๙ – ๑๙๐๐) นักวิชาการสถาปัตยกรรมชาวอังกฤษ ได้ประณามการปฏิสังขรณ์ และทำให้คำว่า ปฏิสังขรณ์ (restoration) เป็นคำในเชิงลบ และแทนที่ด้วยคำว่า อนุรักษ์ (conservation) เขามองว่าอาคารประวัติศาสตร์ งานจิตรกรรม ประติมากรรม เป็นความคิดสร้างสรรค์ของศิลปินในบริบทของประวัติศาสตร์บนพื้นฐานของความเข้าใจของมนุษย์ในความงามธรรมชาติ เพื่อรับใช้ความเชื่อทางศาสนา อายุหรือความเก่าแก่เป็นสิ่งที่ส่งเสริมความงามเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้เป็นมรดกที่แท้จริงของชาติ และเป็นที่บรรจุความทรงจำในอดีต หรืออาจกล่าวได้ว่า ความงาม ความเป็นของแท้ และความทรงจำ

Ruskin ได้เผยแพร่ผลงานทางวิชาการออกมามากมายในรูปแบบของแนวคิด เช่น The Seven Lamps of Architecture (ค.ศ.๑๘๔๙ – ๑๘๕๓) แม้เขาจะไม่ได้เขียนทฤษฎีในการอนุรักษ์โบราณสถานแต่ก็ได้แสดงให้สาธารณชนตระหนักถึงคุณค่าในการอนุรักษ์โบราณสถาน ก่อนที่บุคคลใดจะทำหรือประกาศเจตนารมณ์อย่างจริงจังมาก่อน นอกจากนั้นอิทธิพลของเขาได้เกิดปัญญาชนรุ่นหลังที่สืบต่อแนวคิดของเขาเช่น William Morris (ค.ศ.๑๘๓๔ – ๑๘๙๖) และทำให้เกิดสมาคมการอนุรักษ์โบราณสถานสมัยใหม่ในเวลาต่อมา

แต่อย่างไรก็ตามก็มีการโต้แย้งในหลักการนี้ เช่น ในปี ค.ศ. ๑๘๕๔ Henry Dryden กล่าวว่า เขาเห็นด้วยในแนวคิดของ Ruskin หากแต่โบสถ์หรืออาคารบางหลังยังเป็นโบราณสถานที่มียังมีชีวิต (living monument) คือยังเป็นอาคารที่ยังใช้ประโยชน์อยู่ในปัจจุบัน เขาคิดว่าไม่น่าที่จะรักษาโดยการใช้ของรูปแบบดั้งเดิมทั้งหมด (original form) (สมชาติ จึงสิริอารักษ์, ๒๕๒๘)

William Morris (ค.ศ.๑๘๓๔ – ๑๘๙๖) นักวิชาการชาวอังกฤษ มีส่วนในการก่อตั้ง The Society for the Protection of Ancient Building (SPAB) ในปี ค.ศ. ๑๘๗๗ สมาคมนี้มีส่วนสำคัญในการต่อต้านการปฏิสังขรณ์และพยายามสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์

Morris คิดว่าสิ่งที่ทำจากฝีมือมนุษย์มีทั้งที่งามและไม่งาม สิ่งที่งามคือสิ่งที่ทำแล้วสอดคล้องกับธรรมชาติ เขาขยายศิลปะออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งรูปแบบของงานศิลปะนั้นมีความงามโดยฝีมือของมนุษย์ เขาถือว่าศิลปะเป็นระบบที่ยิ่งใหญ่ของมนุษย์และเป็นผลิตผลจากการพัฒนาทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาทั้งความงามและประวัติศาสตร์ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษย์

หลักนำของ SPAB คือ การอนุรักษ์ (Conservation Repair) โดยการดูแลรักษาในแต่ละวัน นอกจากนั้นยังได้สร้างคู่มือในการอนุรักษ์โบราณสถาน คือ Repair of Ancient Building (ค.ศ.๑๙๓๖) เพื่อให้ทราบว่าควรจะดูแลหรือปฏิบัติต่ออาคารเหล่านั้นอย่างไร

Camillo Boito (ค.ศ.๑๘๓๖ – ๑๙๑๔) นักวิชาการชาวอิตาลี ซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดมาจาก Ruskin และ Morris แต่มีแนวคิดบางประการที่ไม่เห็นด้วย คือ อาคารประวัติศาสตร์ไม่ใช่สิ่งที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งถ้าหากไม่ทำอะไรสักวันอาคารนั้นก็ผุพังไป จุดประสงค์ในการบูรณะ ปฏิสังขรณ์ จำเป็นต้องเคารพลักษณะดั้งเดิมในแต่ละชิ้นงาน แต่เขาก็ยอมรับที่จะแทนที่วัสดุดั้งเดิมด้วยวัสดุอื่นได้ ยกเว้นส่วนนั้นเป็นส่วนที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูง ปี ค.ศ.๑๘๘๓ เขาได้ประกาศหลักแนวคิดของเขา ซึ่งกล่าวได้โดยย่อ ๔ ข้อ คือ (กรมศิลปากร, ๒๕๓๕)

๑. โบราณสถานนั้น นอกจากจะมีคุณค่าสำหรับการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมแล้ว ยังเป็นหลักฐานที่ใช้แสดงประวัติศาสตร์ของประชาชนและของประเทศชาติ จึงสมควรได้รับความเคารพ

๒. โบราณสถานควรได้รับการเสริมสร้างความแข็งแรงมากกว่าการซ่อมแซม การซ่อมแซมมากกว่าการปฏิสังขรณ์ การเพิ่มเติมส่วนประกอบโดยเฉพาะการทำให้เป็นของใหม่ควรหลีกเลี่ยง

๓. ถ้าการต่อเติมมีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพื่อความแข็งแรงของอาคารหรือเพื่อความจำเป็นอื่นใด การกระทำนั้นให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของข้อมูลที่เพียงพอ ลักษณะและวัสดุที่ใช้เป็นส่วนต่อเติมนั้นควรแตกต่างกับของเดิม แต่รูปลักษณ์ของอาคารดั้งเดิมก็ยังสามารถดำรงไว้ได้

๔. ส่วนต่อเติมที่เกิดขึ้นตามกาลเวลาที่ผ่านมาในหลายสมัย ถือเป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถานนั้นที่ควรรักษาไว้ ยกเว้นมันจะเป็นการปกปิดหรือทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบของอาคารนั้น

วิธีการปฏิบัติ ๘ ประการ คือ

๑. รูปแบบระหว่างของเก่าและของใหม่ให้เป็นรูปแบบที่แตกต่างกัน

๒. ให้ใช้วัสดุที่ดูแตกต่างในการบูรณะ

๓. เว้นการบูรณะส่วนแตกต่างที่สูญหายไปขึ้นมาใหม่

๔. ให้แสดงชิ้นส่วนของดั้งเดิมของอาคารในบริเวณอาคารนั้น

๕. ใส่ วัน เวลาในการบูรณะลงในชิ้นส่วนใหม่ที่เติมเข้าไปใหม่

๖. ใส่จารึกใหม่ที่ว่าด้วยการบูรณะในอาคารนั้นด้วย

๗. จัดเตรียมเอกสารที่แสดงถึงขั้นตอนการบูรณะอาคารไว้ในอาคารหรือจัดพิมพ์ต่อไป

๘. ส่วนที่บูรณะให้เน้นเห็นความแตกต่างชัดเจนจากส่วนที่ไม่ได้แตะต้อง

หลักต่างๆเหล่านี้เป็นข้อบัญญัติในการบูรณะอาคารในอิตาลีในปี ค.ศ.๑๙๐๒ และเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการแปรทฤษฎีนามธรรมสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง

อย่างไรก็ตาม บ่อยครั้งที่ผู้ปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานเป็นคนงานสมัยใหม่ ไม่ใช่ศิลปินหรือผู้มีความรู้ที่จะแปลงานดั้งเดิมได้ เช่น มักจะแปลงานโดยคิดว่าความงามของอาคารเหล่านั้นคือความงามตามแบบที่ตนเองคิด ทำให้เป็นการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไปอย่างน่าเสียดาย

๔) การอนุรักษ์แนวใหม่ในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐

ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ (ค.ศ.๑๙๑๔ – ๑๙๑๘) โบราณสถานและเมืองประวัติศาสตร์ที่สำคัญหลายแห่งถูกทำลายจากการสู้รบ จิตสำนึกการอนุรักษ์โบราณสถานระหว่างสงครามจึงเกิดขึ้น ด้วยเกรงว่าโบราณสถานจะถูกทำลายไปในระหว่างนี้ เช่น การจัดประชุมนานาชาติของสถาปนิกครั้งที่ ๖ ปี ค.ศ.๑๙๐๔ ที่เมือง Madrid การประชุมครั้งนี้ได้แบ่งโบราณสถานออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ Living Monument (โบราณสถานที่ยังมีการใช้สอยอยู่) ให้ปฏิสังขรณ์โดยยึดเอกภาพของรูปแบบอาคารเป็นสำคัญ Dead Monument (โบราณสถานที่เป็นซากหรืออนุสรณ์สถานหรือโบราณสถานที่ไม่ได้ใช้สอย) ให้สงวนรักษาตามแบบดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด

หลังการสิ้นสุดสงครามโลก ในปี ค.ศ.๑๙๑๙ มีการตั้งสันนิบาตโลก การจัดระเบียบองค์การเพื่อความร่วมมือระหว่างชาติ พร้อมทั้งมีการประชุมหลายแห่งที่กรุงเจนีวา ต่อมาจึงได้จัดตั้งองค์กรว่าด้วยการร่วมมือทางปัญญาขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๒๒ ทั้งนี้เพื่อพิจารณางานที่ว่าด้วยวัฒนธรรม ส่งผลก่อให้เกิดสำนักงานพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติเกิดขึ้น ในปี ค.ศ.๑๙๒๖ ณ กรุงปารีสประชุมเพื่อส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพิพิธภัณฑ์และการอนุรักษ์ศิลปกรรม ในปี ค.ศ. ๑๙๓๐ มีการจัดประชุมว่าด้วยการสงวนรักษาศิลปวัตถุ ณ กรุงโรม ช่วงระหว่าง ๒๑ – ๓๐ ตุลาคม ๑๙๓๑ มีการประชุมเพื่ออภิปรายปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม มีตัวแทน ๑๒๐ คน จาก ๒๓ ประเทศ โดยมีกฎบัตรเกิดขึ้นคือ Athens Charter โดยมีข้อสรุปว่า (สมชาติ จึงสิริ อารักษ์, ๒๕๔๐)

๑. ให้หลีกเลี่ยงการปฏิสังขรณ์และให้มีการอนุรักษ์ความเป็นของแท้ของโบราณสถาน (ตามแนวคิดของ Ruskin และ Morris)

๒. ให้มีการบำรุงรักษาที่ต่อเนื่อง เพื่อจะได้หลีกเลี่ยงการปฏิสังขรณ์ (ตามแนวคิดของ Ruskin และ Morris)

๓. การอนุรักษ์โบราณสถานให้กระทำในที่ตั้ง

๔. หากมีการชำรุดเสียหายมากจำเป็นต้องปฏิสังขรณ์ ให้เคารพสูงสุดต่อศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ โดยไม่ทำลายหลักฐานยุคใดยุคหนึ่ง (ตามแนวคิดของ Boito)

๕. ด้วยความจำเป็นในการอนุรักษ์ อนุญาตให้ใช้เทคนิคสมัยใหม่ เช่น คอนกรีตเสริมเหล็ก ในการเสริมความมั่นคงได้

๖. ให้สนับสนุนการร่วมมือของนานาชาติในเรื่องเทคนิคการอนุรักษ์ โดยการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลเอกสารและศูนย์การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์

การอนุรักษ์สากลในแนวทางสมัยใหม่ได้รับการยอมรับตั้งแต่ในการประชุมครั้งนี้เป็นต้นมา ซึ่งนับว่าเป็นเอกสารระหว่างชาติครั้งแรกเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สมัยใหม่

การเกิดขึ้นของ Venice Charter

การจัดตั้งองค์กรต่างๆ และมีการจัดประชุมต่างๆเพื่อที่จะหาแนวทางในการอนุรักษ์โบราณสถานที่เสียหายในช่วงสงครามโลก อาทิเช่น องค์การสหประชาติ จัดตั้งขึ้นในปีค.ศ. ๑๙๔๕ เพื่อผดุงรักษาสันติภาพของโลกไว้ และมีองค์กรย่อยเกิดขึ้น คือ องค์กรการส่งเสริมการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม (UNESCO) และการจัดตั้งสภานานาชาติว่าด้วยการพิพิธภัณฑ์ (ICOM) ในปี ค.ศ.๑๙๔๖ และการจัดตั้งศูนย์ศึกษานานาชาติว่าด้วยการสงวนรักษาและบูรณะมรดกทางวัฒนธรรม (ICCROM) ในปี ค.ศ.๑๙๕๙

ต่อมาได้มีการประชุมนานาชาติของสถาปนิกและนักเทคนิคครั้งที่ ๒ ที่กรุงเวนิส ในปี ค.ศ. ๑๙๖๔ โดยประกาศหลักเกณฑ์สากลว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน ซึ่งพัฒนามาจากแนวคิดต่างๆ และจากการประชุมที่กรุงเอเธนท์ หรือ Athen Charter ในปี ค.ศ. ๑๙๓๑ แต่มีเนื้อหาสาระที่ครอบคลุม กระชับ ชัดเจนมากที่สุดที่เคยมีมา และสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้ โดยมีสาระที่สำคัญ ๗ ประการคือ

๑. ให้เน้นความชัดเจนของความแตกต่างระหว่างของเก่าและส่วนต่อเติม

๒. ปฏิเสธการทำเทียม

๓. จุดประสงค์ในการบูรณะคือ การสงวนรักษาและแสดงให้เห็นชัดเจนถึงคุณค่าทาสุนทรียศาสตร์และประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน โดยอยู่บนพื้นฐานของความเคารพในวัสดุดั้งเดิมและเอกสารที่เป็นของแท้

๔. ให้หยุดการบูรณะ เมื่อถึงจุดที่ต้องเดา

๕. ให้เคารพในประวัติศาสตร์ข้อมูลในทุกยุคของโบราณสถาน การประเมินค่าของส่วนประกอบที่เกี่ยวข้องและการตัดสินใจว่าสิ่งใดถูกต้อง และต้องถูกเอาออกไปนั้นจะมอบให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งรับผิดชอบแต่ผู้เดียวไม่ได้

๖. การบูรณะทุกครั้งจะต้องมีการค้นคว้าทางโบราณคดี และประวัติศาสตร์ก่อนและตามหลังการปฏิบัติการ

๗. แนวคิดในการเรียกโบราณสถานว่า Dead Monument และ Living Monument ถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะแม้ซากโบราณสถานก็เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถส่งผ่านข้อมูลต่างๆได้

Venice Charter กลายเป็นหลักการที่สำคัญและถูกนำไปใช้ทั่วโลกโดยนำไปปรับให้เข้ากับประเพณีและวัฒนธรรมในแต่ละประเทศ

แท้ที่จริงการอนุรักษ์โบราณสถานในบริบทของสากลนั้น เริ่มต้นขยายวงกว้างมาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แล้ว เริ่มต้นจากการมองอาคารเฉพาะหลัง และขยายวงกว้างโดยมองอาคารควบคู่ไปกับสิ่งแวดล้อมที่ตั้งอยู่ มีพัฒนาการของแนวคิดมาอย่างยาวนาน โดยควบคู่ทั้งการมองด้านความสำคัญของสุนทรียศาสตร์และความสำคัญในแง่ของหลักฐานของข้อมูล ท้ายที่สุดกฎบัตรนี้เป็นที่ยอมรับอย่างสากล ถึงแม้ว่าจะไม่ได้บัญญัติว่าต้องเป็นข้อกำหนดและหลักการที่นำไปใช้ทั่วโลก แต่ Venice Charter ได้กำหนดไว้ว่า สามารถปรับ Charter ได้ตามวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในแต่ละประเทศ ซึ่งได้กลายเป็นข้อปฏิบัติที่มีอิทธิพลผลต่อแนวคิดและการปฏิบัติการอนุรักษ์โบราณสถานทั่วโลก รวมถึงในประเทศไทยด้วย

การศึกษาข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน

การตรวจสอบโบราณสถานที่ถูกซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง ตลอดจนบุกรุกหรือทำให้เสื่อมค่า มีขั้นตอนและแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

๑. ในกรณีที่ต้องตรวจสอบโบราณสถาน ให้หัวหน้าหน่วยงานกรมศิลปากรในเขตพื้นที่รับผิดชอบมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตรวจสอบเพื่อประมวลข้อมูลและข้อเท็จจริง หากเป็นโบราณสถานที่ไม่ได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร ให้มอบหมายพนักงานเจ้าหน้าที่ไปตรวจสอบด้วย

๒. ให้เจ้าหน้าที่ฯ ดำเนินการรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้ประกอบในการตรวจสอบ

๓. การดำเนินงานดังกล่าวให้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง เจ้าหน้าที่ตำรวจ พนักงานเจ้าหน้าที่ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานฯ ซึ่งสังกัดหน่วยราชการอื่น

๔. การดำเนินการตรวจสอบพื้นที่โบราณสถาน ในกรณีที่มีการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย ตลอดจนบุกรุกหรือทำให้เสื่อมค่า ให้ดำเนินการดังนี้

๔.๑ เจ้าหน้าที่ผู้ได้รับมอบหมายสำรวจ ตรวจสอบ พื้นที่ที่ถูกบุกรุก โดยรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นทั้งหมด

๔.๒ เจ้าหน้าที่ผู้ได้รับมอบหมายรายงานผลการตรวจสอบให้หัวหน้าหน่วยงานกรมศิลปากรในเขตพื้นที่รับผิดชอบทราบ

๔.๓ หัวหน้าหน่วยงานกรมศิลปากรในเขตพื้นที่รับผิดชอบ ทำหนังสือราชการแจ้งข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้ผู้ที่ทำการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้าย ตลอดจนบุกรุกโบราณสถานทราบ และแจ้งความกล่าวโทษในฐานะพนักงานเจ้าหน้าที่ฯ หรือแจ้งความดำเนินคดีต่อพนักงานสอบสวน ในฐานะผู้ได้รับมอบอำนาจจากอธิบดีกรมศิลปากร

๔.๔ รายงานกรมศิลปากรทราบโดยแนบสำเนาเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อให้พิจารณาสั่งการ

การกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน

การกำหนดพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถาน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทราบถึงขอบเขตของโบราณสถาน เพื่อคุ้มครองโบราณสถานและหลักฐานทางโบราณคดีจากการบุกรุกทำลาย การรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ที่เหมาะสมของโบราณสถาน รวมทั้งเพื่อประโยชน์ในด้านการอนุรักษ์และพัฒนาในอนาคต มีขั้นตอนและแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

๑.การเตรียมเอกสารข้อมูลทางโบราณคดี สำรวจข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโบราณสถานและสภาพแวดล้อม เช่น แผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ รายงานการสำรวจขุดค้น เป็นต้น

๒. การตรวจสอบเอกสารสิทธิที่ดิน เป็นการตรวจสอบกรรมสิทธิ์ หรือผู้ครอบครองที่ดินที่โบราณสถานตั้งอยู่และกรรมสิทธิ์ที่ดินของพื้นที่โดยรอบ โดยอาจตรวจสอบจากหน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานที่ดินในเขตพื้นที่ ธนารักษ์พื้นที่ สำนักงานพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๓. การกำหนดพื้นที่ เป็นการกำหนดขอบเขตโดยพิจารณาจาก

- สภาพ/ร่องรอยของโบราณสถาน
- แนวโบราณสถานจากการสันนิษฐาน
- การแพร่กระจายของหลักฐานทางโบราณคดี
- สภาพแวดล้อมของโบราณสถาน
- ความจำเป็นในการคุ้มครองโบราณสถานจากการเข้าดำเนินงานใดๆ ในพื้นที่ ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อโบราณสถาน
- ประโยชน์ในการเข้าถึงเพื่อการตรวจสอบพื้นที่
- ผลกระทบจากการลิดรอนสิทธิ
- อื่นๆ

๔. การนำเสนอขอบเขตโบราณสถาน เป็นการนำเสนอขอบเขตเบื้องต้น พร้อมทั้งกรอบแนวคิดประกอบการพิจารณา

๕. การพิจารณาขอบเขต เป็นการพิจารณาให้ความเห็นจากข้อมูล หลักฐานประกอบต่างๆ และข้อเสนอแนะที่ได้จากการดำเนินงาน

ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘

เนื่องด้วยกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ควบคุม ดูแล รักษา โบราณสถานอันเป็นสมบัติและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชาติ ดังนั้น เพื่อให้การอนุรักษ์โบราณสถานเป็นไปด้วยความถูกต้องทั้งทางด้านศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รวมทั้งให้มีความสัมพันธ์กับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และประเพณีและวัฒนธรรม อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๐ และมาตรา ๑๑ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ จึงออกระเบียบไว้ดังต่อไปนี้

ข้อ ๑ ระเบียบนี้เรียกว่า "ระเบียบกรมศิลปากร ว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. ๒๕๒๘"

ข้อ ๒ ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับ ตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ ๓ ในระเบียบนี้

(๑) "การอนุรักษ์" หมายความว่า การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์ และการบูรณะด้วย

ก. การสงวนรักษา หมายถึง การดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่ และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข. การปฏิสังขรณ์ หมายถึง การทำให้กลับคืนสู่สภาพอย่างที่เคยเป็นมา

ค. การบูรณะ หมายถึง การซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืนเหมือนของเดิมมากที่สุดเท่าที่จะมากได้ แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

(๒) "โบราณสถาน" หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และให้หมายรวมถึงศิลปวัตถุที่ติดตั้งประจำกับอสังหาริมทรัพย์นั้นด้วย

(๓) "คณะกรรมการ" หมายความว่า คณะบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่พิจารณาควบคุม ดูแล การอนุรักษ์โบราณสถาน

ข้อ ๔ ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์โบราณสถานใด ๆ ต้องปฏิบัติดังนี้

(๔.๑) ทำการสำรวจศึกษาสภาพเดิมและสภาพปัจจุบันของโบราณสถาน ทั้งด้านประวัติการก่อสร้างและการอนุรักษ์ ซึ่งรวมถึงรูปทรงสถาปัตยกรรม การใช้วัสดุ และสภาพความเสียหายที่ปรากฏอยู่โดยการทำเป็นเอกสาร บันทึกภาพ และทำแผนผังเขียนรูปแบบไว้โดยละเอียด เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับนำมาประกอบพิจารณาทำโครงการอนุรักษ์ และเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์ต่อไป

(๔.๒) ทำโครงการอนุรักษ์โบราณสถาน โดยพิจารณาว่าโบราณสถานนั้นมีคุณค่าและลักษณะความเด่นในด้านใดบ้าง อาทิเช่น ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี จิตรกรรม ประติมากรรมหรือสถาปัตยกรรม ฯลฯ เป็นต้น แล้ววางแผนรักษาคุณค่า และความสำคัญที่เด่นที่สุดเป็นหลักไว้ แต่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญในด้านที่รองลงมาด้วย

(๔.๓) พิจารณาก่อนว่าโบราณสถานนั้น ๆ ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมมาแล้วหรือไม่ เพียงใด หากได้ถูกแก้ไขและส่วนแก้ไขเพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นทำให้คุณค่าของเดิมเสียไป ควรพิจารณารื้อสิ่งที่แก้ไขเพิ่มเติมออกและบูรณะให้เหมือนเดิม

ข้อ ๕ การอนุรักษ์โบราณสถานใด ๆ ก็ตาม จะต้องคำนึงถึงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมโดยรอบโบราณสถานนั้นด้วย สิ่งใดที่จะทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ ให้ดำเนินการปรับปรุงให้เหมาะสมด้วย

ข้อ ๖ โบราณสถานที่มีการอนุรักษ์โดยมีการเปลี่ยนแก้ไขมาก่อนแล้ว จะต้องพิจารณาศึกษาให้ละเอียดว่า ได้บูรณะแก้ไขมาแล้วกี่ครั้ง ผิดถูกอย่างไร ระยะเวลานานเท่าใด การอนุรักษ์ใหม่ที่จะทำนี้ไม่จำเป็นจะต้องใช้แบบใดแบบหนึ่งเสมอไป แต่ให้พิจารณาเลือกแบบที่เหมาะสมที่สุดเป็นหลักในการอนุรักษ์ เพื่อให้โบราณสถานนั้นมีคุณค่าและความสำคัญมากที่สุด ทั้งนี้จะต้องทำเป็นหลักฐานแสดงให้ปรากฏถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไขจะด้วยวิธีการบันทึกเป็นเอกสาร เขียนแบบไว้ทำหุ่นจำลอง หรือโดยวิธีการอนุรักษ์ก็ได้

ข้อ ๗ โบราณสถานที่มีคุณค่าความสำคัญเยี่ยมยอด ควรทำแต่เพียงเพิ่มความมั่นคงแข็งแรง หรือสงวนรักษาไว้เท่านั้น

ข้อ ๘ การนำวิธีการและเทคนิคฉบับใหม่มาใช้งานในงานอนุรักษ์ เพื่อความมั่นคงแข็งแรงจะต้องมีการศึกษาและทดลองจนได้ผลเป็นที่พอใจแล้วจึงจะนำมาใช้ได้โดยไม่ทำให้โบราณสถานนั้นเสื่อมคุณค่าไป

ข้อ ๙ การต่อเติมเพื่อความมั่นคงแข็งแรงของโบราณสถาน ควรทำเท่าที่จำเป็นให้ดูเรียบง่ายและมีลักษณะกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ ๑๐ ในกรณีที่จำเป็นจะต้องทำชิ้นส่วนของโบราณสถานที่ขาดหายไปขึ้นใหม่เพื่อรักษาคุณค่าทางสถาปัตยกรรมและให้การอนุรักษ์โบราณสถานนั้นสามารถดำเนินการได้ต่อไป การทำชิ้นส่วนขึ้นใหม่นั้นอาจทำได้โดยวิธีการออกแบบที่แสดงให้ได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการทำขึ้นใหม่ จะด้วยวิธีการใช้วัสดุต่างๆ กัน การใช้สีต่างกัน หรือการทำพื้นผิวให้ต่างกันกับของเดิมก็ได้ แต่ต้องเป็นไปในลักษณะที่มีความผสมกลมกลืนกับของเดิม

ข้อ ๑๑ การอนุรักษ์ชิ้นส่วนที่มีคุณค่าเยี่ยมยอดทางจิตรกรรม ประติมากรรม และโบราณวัตถุซึ่งติดหรืออยู่ประจำโบราณสถานนั้น ๆ ทำได้แต่เพียงการสงวนรักษา หรือเพิ่มความมั่นคงแข็งขึ้นเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อคุณค่าของเดิมให้ปรากฏเด่นชัดมากที่สุด ยกเว้นปูชนียวัตถุที่มีการเคารพบูชาสืบเนื่องมาโดยตลอด และได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะกรรมการแล้ว

ข้อ ๑๒ ซากโบราณสถานควรอนุรักษ์โดยการรวบรวมชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่มีผู้มาประกอบขึ้นไว้ให้เหมือนเดิม หรืออาจจะเป็นเพียงการรวบรวมชิ้นส่วนต่างๆ มาประกอบขึ้นไว้เป็นบางส่วน สำหรับชิ้นส่วนที่ขาดหายไปซึ่งจำเป็นในการสงวนรักษานั้นก็อาจทำเพิ่มขึ้นใหม่ได้

ข้อ ๑๓ การอนุรักษ์ซากโบราณสถาน ซึ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีนั้น ทำได้โดยรักษาไว้ตามสภาพเดิมหลังการขุดแต่ง แต่ต้องป้องกันมิให้เสียหายต่อไปด้วยวิธีที่ไม่ทำให้โบราณสถานเสียคุณค่า

ข้อ ๑๔ โบราณสถานที่เป็นปูชนียสถานอันเป็นที่เคารพบูชา ซึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคยกันดีของประชาชนโดยทั่วไป จะต้องบูรณะไว้โดยไม่มีการแก้ไข เปลี่ยนแปลง ลักษณะสีและทรวดทรง ซึ่งจะทำให้โบราณสถานนั้นหมดคุณค่าหรือเสื่อมความศักดิ์สิทธิ์ไป

ข้อ ๑๕ เพื่อป้องกันมิให้ชิ้นส่วนของโบราณสถานที่มีคุณค่าทางศิลปะ ซึ่งรวมถึงประติมากรรม จิตรกรรม และศิลปกรรม เกิดการชำรุดเสียหายหรือถูกโจรกรรม จะต้องนำชิ้นส่วนนั้นมาเก็บรักษาไว้ในสถานที่อันปลอดภัยและถูกต้องตามกฎหมาย พร้อมทั้งทำแบบจำลองให้เหมือนของเดิมไปประกอบไว้ในที่โบราณสถานนั้นแทน ซึ่งวิธีการนี้จะปฏิบัติได้ก็เมื่อไม่สามารถรักษาได้โดยวิธีอื่นแล้ว

ข้อ ๑๖ โบราณสถานใดที่ยังมีประโยชน์ใช้สอยอยู่ จะกระทำการอนุรักษ์โดยการเสริมสร้างหรือต่อเติมสิ่งที่จำเป็นขึ้นใหม่ก็ได้เพื่อความเหมาะสม ทั้งนี้ ไม่จำเป็นที่จะต้องทำให้เหมือนของเดิมทีเดียว แต่สิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นใหม่นั้นจะต้องลักษณะกลมกลืนและไม่ทำลายคุณค่าของโบราณสถานนั้น ๆ

ข้อ ๑๗ โบราณสถานต่าง ๆ ทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียน จำต้องมีมาตรการในการบำรุงรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่มั่นคงแข็งแรง สวยงามอยู่เสมอ

ข้อ ๑๘ กรณีที่โบราณสถานใดมีสภาพชำรุดทรุดโทรม อาจจะเป็นอันตราย การดำเนินการในเบื้องต้นควรใช้มาตรการอันเหมาะสม ทำการเสริมความมั่นคงแข็งแรงไว้ก่อนที่จะดำเนินการอนุรักษ์ เพื่อป้องกันมิให้เสียหายต่อไป

ข้อ ๑๙ ในบางกรณีจะต้องดำเนินการติดต่อขอความร่วมมือกับหน่วยราชการอื่นหรือสถาบันเอกชนซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบ หรือผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรมของชาติ

ข้อ ๒๐ งานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์หรือการขุดค้น จะต้องทำรายงานในรูปของการวิเคราะห์และวิจัย โดยมีภาพประกอบซึ่งเป็นภาพลายเส้นและภาพถ่าย และต้องรายงานสิ่งที่ได้ปฏิบัติทุกขั้นตอนโดยละเอียด เช่น งานแผ้วถาง การจัดบริเวณ งานเสริมความมั่นคงชิ้นส่วนต่าง ๆ ฯลฯ เป็นต้น และการบันทึกรายงานนี้จะต้องเก็บรักษาไว้ ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ข้อ ๒๑ ให้อธิบดีกรมศิลปากรรักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔

เฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม มีดังนี้

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

“โบราณสถาน” หมายความว่า อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ ให้รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย

“โบราณวัตถุ” หมายความว่า สังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลป ประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี

“ศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำด้วยฝีมืออย่างประณีตและมีคุณค่าสูงในทางศิลป

“สิ่งเทียมโบราณวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมโบราณวัตถุหรือส่วนของโบราณวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

“สิ่งเทียมศิลปวัตถุ” หมายความว่า สิ่งที่ทำเทียมศิลปวัตถุหรือส่วนของศิลปวัตถุที่ได้ขึ้นทะเบียนไว้ตามพระราชบัญญัตินี้ หรือที่อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร

“ทำเทียม" หมายความว่า เลียนแบบ จำลอง หรือทำเอาอย่างด้วยวิธีการใด ๆ ให้เหมือนหรือคล้ายของจริง ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมีขนาด รูปลักษณะ และวัสดุอย่างเดิมหรือไม่

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่า ผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“อธิบดี” หมายความว่า อธิบดีกรมศิลปากร

“รัฐมนตรี” หมายความว่า รัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

หมวด ๑
โบราณสถาน

มาตรา ๗ เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาและการควบคุมโบราณสถานให้เป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษาขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควรได้ และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ ประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

การขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามความในวรรคก่อน ถ้าโบราณสถานนั้นมีเจ้าของหรือมีผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ให้อธิบดีแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่พอใจ ก็ให้มีสิทธิร้องต่อศาลภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่อธิบดีแจ้งให้ทราบ ขอให้ศาลมีคำสั่งให้อธิบดีระงับการขึ้นทะเบียนและหรือการกำหนดเขตที่ดินให้เป็นโบราณสถานแล้วแต่กรณีได้ ถ้าเจ้าของหรือผู้ครอบครองมิได้ร้องขอต่อศาล หรือศาลมีคำสั่งคดีถึงที่สุดให้ยกคำร้องขอของเจ้าของหรือผู้ครอบครอง ให้อธิบดีดำเนินการขึ้นทะเบียนได้

มาตรา ๗ ทวิ ห้ามมิให้ผู้ใดปลูกสร้างอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารภายในเขตของโบราณสถาน ซึ่งอธิบดีได้ประกาศขึ้นทะเบียน เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี

ในกรณีที่มีการปลูกสร้างอาคารโดยมิได้รับอนุญาต ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งระงับการก่อสร้างและให้รื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นภายในกำหนดหกสิบวันนับแต่วันได้รับคำสั่ง

ผู้ใดขัดขืนไม่ระงับการก่อสร้างหรือรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารตามคำสั่งอธิบดี มีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงาน และให้อธิบดีดำเนินการรื้อถอนอาคารหรือส่วนแห่งอาคารนั้นได้ โดยเจ้าของผู้ครอบครองหรือผู้ปลูกสร้างไม่มีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายหรือดำเนินคดีแก่ผู้รื้อถอนไม่ว่าด้วยประการใดทั้งสิ้น

สัมภาระที่รื้อถอนถ้าเจ้าของไม่ขนย้ายออกไปจากเขตโบราณสถานภายในกำหนดสิบห้าวันนับแต่วันรื้อถอนเสร็จ ให้อธิบดีจัดการขายทอดตลาดสัมภาระนั้น เงินที่ได้จากการขายเมื่อหักค่าใช้จ่ายในการรื้อถอนและการขายแล้วเหลือเท่าใดให้คืนให้เจ้าของสัมภาระนั้น

มาตรา ๘ บรรดาโบราณสถานซึ่งอธิบดีกรมศิลปากรได้จัดทำบัญชีและประกาศในราชกิจจานุเบกษาตามกฎหมายว่าด้วย โบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติแล้วก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ให้ถือว่าเป็นโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วตามพระราชบัญญัตินี้ด้วย

มาตรา ๙ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว และเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ชำรุด หักพังหรือเสียหายไม่ว่าด้วยประการใดๆ ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโบราณสถานนั้น แจ้งการชำรุด หักพังหรือเสียหายเป็นหนังสือไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันที่เกิดชำรุด หักพังหรือเสียหายนั้น

มาตรา ๙ ทวิ โบราณสถานตามมาตรา ๙ ที่ได้จัดให้มีการเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นเป็นปกติธุระ หรือจัดเก็บผลประโยชน์ใด ๆ อันเกิดจากโบราณสถานนั้น ให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมายเป็นผู้เสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมทั้งหมด หรือบางส่วนตามที่อธิบดีกำหนด

การกำหนดค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมโบราณสถานตามวรรคหนึ่ง ให้อธิบดีแต่งตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งมีจำนวนไม่น้อยกว่าสามคน โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองร่วมเป็นกรรมการด้วย

มาตรา ๑๐ ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี และถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขนั้นด้วย

มาตรา ๑๐ ทวิ พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจเข้าไปในโบราณสถานเพื่อตรวจดูว่าได้มีการซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลายเคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆ ของโบราณสถาน หรือมีการขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถานหรือไม่ ในการนี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจยึดหรืออายัดวัตถุที่มีเหตุอันสมควรสงสัยว่าจะเป็นวัตถุที่ได้มาจากการขุดค้นในบริเวณโบราณสถานได้

การตรวจ ยึดหรืออายัดตามความในวรรคหนึ่ง ให้กระทำได้ระหว่างพระอาทิตย์ขึ้นถึงพระอาทิตย์ตก และเมื่อดำเนินการตรวจ ยึดหรืออายัดแล้ว ในเขตกรุงเทพมหานครให้รายงานต่ออธิบดี ในเขตจังหวัดอื่นให้รายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดและอธิบดีเพื่อทราบ

มาตรา ๑๑ โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย ก็ให้อธิบดีมีอำนาจสั่งให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือบุคคลใดๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพเดิมได้ แต่ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองทราบก่อน

มาตรา ๑๒ ในกรณีที่มีการโอนโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้โอนจะต้องแจ้งการโอนเป็นหนังสือโดยระบุชื่อและที่อยู่ของผู้รับโอน และวันเดือนปีที่โอนไปยังอธิบดีภายในสามสิบวันนับแต่วันโอน

ผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วโดยทางมรดกหรือโดยพินัยกรรมต้องแจ้งการได้รับกรรมสิทธิ์ไปยังอธิบดีภายในหกสิบวันนับแต่วันได้รับกรรมสิทธิ์ ในกรณีที่มีผู้ได้รับกรรมสิทธิ์โบราณสถานเดียวกันหลายคน เมื่อได้มีการมอบหมายให้ผู้มีกรรมสิทธิ์รวมคนใดคนหนึ่งเป็นผู้แจ้งการรับกรรมสิทธิ์ และผู้ได้รับมอบหมายได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นภายในกำหนดเวลาดังกล่าวแล้ว ให้ถือว่าผู้มีกรรมสิทธิ์รวมทุกคนได้ปฏิบัติการแจ้งนั้นแล้วด้วย

มาตรา ๑๓ เพื่อประโยชน์ในการรักษาสภาพ ความปลอดภัย ความสะอาด และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงกำหนดให้ผู้เข้าชมปฏิบัติในระหว่างเข้าชมได้ และจะกำหนดให้ผู้เข้าชมเสียค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่นด้วยก็ได้

การจัดให้เข้าชมโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยเรียกเก็บค่าเข้าชมหรือค่าบริการอื่น ต้องแจ้งเป็นหนังสือให้อธิบดีทราบก่อนและต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

มาตรา ๑๓ ทวิ เพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรม อธิบดีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลใดเข้าไปดำเนินกิจการใดๆ เพื่อหาผลประโยชน์ในบริเวณโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้วและมิใช่เป็นโบราณสถานที่มีเจ้าของหรือผู้ครอบครองโดยชอบด้วยกฎหมาย โดยให้ผู้รับอนุญาตออกค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจการทั้งสิ้น และผู้รับอนุญาตต้องจ่ายเงินค่าสิทธิค่าตอบแทน และค่าธรรมเนียมอื่นให้แก่กรมศิลปากรเพื่อสมทบกองทุนโบราณคดี ทั้งนี้ ตามระเบียบที่อธิบดีประกาศกำหนดในราชกิจจานุเบกษา

หมวด ๕

บทกำหนดโทษ

มาตรา ๓๒ ผู้ใดบุกรุกโบราณสถาน หรือทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ได้ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๔ ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามมาตรา ๙ มาตรา ๑๒ มาตรา ๑๓ วรรคสอง มาตรา ๑๔ ทวิ มาตรา ๑๖ มาตรา ๑๗ หรือมาตรา ๒๐ หรือไม่ปฏิบัติตามกฎกระทรวงที่ออกตามมาตรา ๑๓ หรือมาตรา ๒๗ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๕ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา ๑๐ หรือไม่ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดไว้ในหนังสืออนุญาตตามมาตรา ๑๐ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินสามแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา ๓๗ ตรี ผู้ใดขัดขวางหรือไม่อำนวยความสะดวกตามสมควรแก่อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายหรือพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

สารบัญ

บทนำ ๑

ส่วนที่ ๑ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ **๒**

รายชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและวัตถุประสงค์การก่อตั้ง ๓

การนำเสนอเรื่องชาติพันธุ์วิทยาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๕

การวิเคราะห์กลุ่มชาติพันธุ์และองค์ความรู้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๕

สรุปผลการศึกษา ๒๙

บทสรุปภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๓๒

ส่วนที่ ๒ ภาคใต้ **๓๔**

รายชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและวัตถุประสงค์การก่อตั้ง ๓๕

การนำเสนอเรื่องชาติพันธุ์วิทยาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๓๖

การวิเคราะห์กลุ่มชาติพันธุ์และองค์ความรู้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๓๗

สรุปผลการศึกษา ๖๐

บทสรุปภาคใต้ ๖๔

ส่วนที่ ๓ ภาคเหนือ **๖๖**

รายชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและวัตถุประสงค์การก่อตั้ง ๖๗

การนำเสนอเรื่องชาติพันธุ์วิทยาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๖๘

การวิเคราะห์กลุ่มชาติพันธุ์และองค์ความรู้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๖๙

สรุปผลการศึกษา ๑๐๓

บทสรุปภาคเหนือ ๑๐๗

ส่วนที่ ๔ ภาคกลาง **๑๑๐**

รายชื่อพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและวัตถุประสงค์การก่อตั้ง ๑๑๑

การนำเสนอเรื่องชาติพันธุ์วิทยาในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๑๑๑

การวิเคราะห์กลุ่มชาติพันธุ์และองค์ความรู้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ๑๑๒

สรุปผลการศึกษา ๑๔๓

บทสรุปภาคกลาง ๑๔๗

บทสรุป **๑๕๐**

ภาคผนวก **๑๕๕**

การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและเทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร

อาคารสถาปัตยกรรมไม่ว่าจะเป็นอาคารส่วนบุคคล อาคารสาธารณะ หรืออาคารทางศาสนา เมื่อผ่านการใช้งานไประยะเวลาหนึ่ง วัสดุที่ประกอบเป็นอาคารย่อมเสื่อมสภาพลง เพื่อให้อาคารสามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพและคงความเป็นสถาปัตยกรรมที่สวยงาม จึงต้องมีการซ่อมบูรณะอาคารเป็นระยะ ตามสาเหตุและลักษณะของการเสื่อมสภาพ

อาคารที่ควรจะได้รับการซ่อมบูรณะ นอกเหนือจากอาคารที่ต้องคงการใช้งานแล้ว ยังครอบคลุมถึงอาคารที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และอาคารที่มีความสำคัญ เช่น เป็นอาคารเก่าแก่ที่สำคัญของวัด หรือเป็นโบราณสถาน โดยจะอยู่ภายใต้แนวทางปฏิบัติที่เรียกว่า “การอนุรักษ์”

การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมที่มีคุณค่า จะมีความสำคัญ ดังนี้

๑. ด้านการออกแบบ ความงาม ฝีมือก่อสร้าง วัสดุ และทำเลที่ตั้ง รวมทั้งแสดงเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่น

๒. เป็นหลักฐานหรือให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์อารยธรรม

๓. มีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์สำคัญหรือบุคคลสำคัญในอดีต

๔. เป็นองค์ประกอบที่ให้ความสมบูรณ์กับแผนผังชุมชนโบราณหรือภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม หรือระบบนิเวศสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม

การบันทึกและสำรวจรังวัดทางสถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมที่ประเมินแล้วว่ามีค่า ควรต้องทำการบันทึกประวัติและภาพ ได้รับการสำรวจรังวัดและเขียนแบบไว้อย่างถูกต้อง เพื่อประโยชน์ในการศึกษาและการอนุรักษ์ต่อไป

แนวปฏิบัติในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

๑. การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน (Registration/Acquisition) เป็นการเข้าไปถือสิทธิ์ในสถาปัตยกรรมไว้ก่อน โดยห้ามมิให้ผู้ใดกระทำการใดบนโบราณสถาน

๒. การป้องกัน (Protection) เป็นการเข้าไปปกป้องสถาปัตยกรรมโบราณ ให้พ้นจากภัยอันตราย เช่น การทำหลังคาคลุม การป้องกันน้ำท่วม เป็นต้น

๓. การเสริมสร้างความมั่นคง (Stabilization) ให้วัสดุหรือโครงสร้างสถาปัตยกรรมที่เสื่อมสภาพ เช่น การเสริมเสา การเปลี่ยนคานที่ชำรุด การใช้สารเคมีให้เนื้อวัสดุไม่ผุกร่อน เป็นต้น

๔. การอนุรักษ์ (Preservation) เป็นการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุดให้มีสภาพคงไว้ตามลักษณะที่ปรากฏในปัจจุบัน

๕. การบูรณปฏิสังขรณ์ (Restoration) เป็นการซ่อมคืนสภาพสถาปัตยกรรมให้เป็นไปตามรูปแบบที่ควรเป็นในสมัยสำคัญในอดีต โดยใช้เทคนิควิธีต่างๆ เช่น การประกอบชิ้นส่วน (anastylosis) การใช้วัสดุเทียม เป็นต้น

๖. การฟื้นฟูหรือปรับเปลี่ยนใหม่ (Rehabilitation/ Adaptive Re-use/ Renovation) โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบหรือหน้าที่ใช้สอยของอาคารบางส่วน แต่สาระสำคัญที่พึงรักษาไว้ทางสถาปัตยกรรมยังคงอยู่ เช่น การอนุรักษ์เฉพาะด้านหน้าของตึกแถว การนำโรงงานเก่ามาใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

๗. การสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction) ตามหลักฐานหรือข้อสันนิษฐาน เพื่อให้เป็นตัวอย่าง เช่น การสร้างอาคารจำลองต่างๆ

วัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม

วัสดุที่นำมาใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม สามารถจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. สถาปัตยกรรมไม้ สำหรับไม้ที่ผุสามารถทดแทนได้ด้วยไม้ใหม่ หรืออาจใช้สารเคมีอัดซึมเข้าไปในไม้เดิมให้ไม้แข็งตัว หรือใช้ผลิตภัณฑ์โพลีเมอร์ เช่น ไวนิลและไฟเบอร์กลาส ทำไม้เทียม

๒. สถาปัตยกรรมอิฐ อิฐเป็นสถาปัตยกรรมที่ต้องมีการฉาบปูน เพื่อป้องกันการผุกร่อนจากน้ำ ในอดีตจะใช้ปูนขาวหมักและตำ เมื่อปูนขาวกะเทาะออกก็สามารถฉาบใหม่รวมทั้งทาสีได้โดยง่าย หากไม่มีการฉาบปูนป้องกันเนื้อวัสดุไว้ สถาปัตยกรรมอิฐก็จะพังทลายลงมาอย่างรวดเร็ว การอนุรักษ์จึงมีทั้งวิธีก่ออิฐฉาบปูนให้คืนสภาพงดงามดังเดิม หรืออนุรักษ์รูปแบบทางประวัติศาสตร์ที่เห็นเป็นอิฐเปลือยไว้ โดยในประเทศไทยนิยมก่ออิฐใหม่

ทดแทนอิฐเก่าที่ผุ แต่ในต่างประเทศนิยมใช้สารเคมีอัดซึมเข้าไปในเนื้อวัสดุให้แข็งตัว สำหรับการใช้ปูนซีเมนต์แทนปูนขาวในงานฉาบปูนบูรณะสถาปัตยกรรมโบราณ จะทำให้ความชื้นในอิฐไม่สามารถระบายออกได้ เป็นผลให้อิฐภายในเปื่อยยุ่ย จึงเป็นวิธีที่ไม่พึงปฏิบัติ

๓. สถาปัตยกรรมหิน ในประเทศไทยปรากฏสถาปัตยกรรมหินส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมสายอารยธรรมเขมรที่สร้างขึ้นด้วยหินทรายและศิลาแลง สำหรับการใช้หินอ่อนมีเพียงเมื่อไม่ถึงร้อยปีมานี้ โดยก่อสร้างเป็นอาคารทั้งหลัง เช่น วัดเบญจมบพิตร และพระที่นั่งอนันตสมาคม การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมหินทรายและศิลาแลงนิยมใช้วิธีประกอบชิ้นส่วน (anastylosis) โดยนำชิ้นส่วนที่หลุดร่วงลงมากอง เรียงซ้อนกันขึ้นใหม่ โดยมีโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นฐานและยึดอยู่ภายใน นอกจากนี้ยังสามารถใช้หินใหม่หรือหินเทียมทดแทนหินเดิม รวมทั้งใช้สารเคมีในการเสริมความมั่นคงของเนื้อวัสดุด้วย

สาเหตุการเสื่อมสภาพของอาคารประเภทไม้

สาเหตุสำคัญที่ทำให้ไม้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพแบ่งออกได้ ดังนี้

๑. มนุษย์

มนุษย์เป็นตัวการทำให้ไม้ชำรุดเสื่อมสภาพทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ ความเสียหายส่วนหนึ่งเกิดจากการขาดความระมัดระวัง เช่น การปล่อยปละละเลยไม่ดูแลรักษา ไม่ทำความสะอาด การเก็บรักษาโดยกองสุมทับซ้อนกันหรือวางไว้บนพื้นดินกลางแจ้ง การละเลยไม่ปกป้องผิวไม้ด้วยวัสดุเคลือบผิวที่เหมาะสม เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าบางครั้งมนุษย์เป็นตัวการสำคัญที่ทำให้เกิดไฟไหม้ ซึ่งทำให้ไม้ชำรุดเสียหายอย่างถาวร

การใช้งานก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ไม้ชำรุดเสื่อมสภาพ บานประตู บานหน้าต่าง และเครื่องใช้ต่างๆ ที่ทำด้วยไม้ มักมีริ้วรอยที่เกิดจากการครูดถู ขูดขีด หรือสีที่ทาไว้หลุดลอกเป็นแห่งๆ ตามสภาพการใช้งาน การใช้งานอย่างไม่ระมัดระวังทำให้เกิดคราบเปื้อนที่ขจัดออกยาก สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดความเสียหายต่อวัสดุที่ทำด้วยไม้ทั้งสิ้น

๒. แสงแดด

ไม้ที่อยู่กลางแจ้งหรืออยู่ในที่ที่แสงแดดส่องถึง มักอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม ผิวของไม้เปลี่ยนสี ผิวหน้าของไม้มีรอยแตก เนื่องจากแสงแดดทำให้ผิวของไม้ส่วนที่ได้รับแสงเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเคมีและทางฟิสิกส์

การใช้สีเคลือบใสหรือวาร์นิชเคลือบผิวไม้ ไม่สามารถปกป้องคุ้มครองผิวของไม้จากแสงแดดได้ เพราะสีเคลือบใสหรือวาร์นิชโปร่งแสง ทำให้แสงแดดสามารถผ่านทะลุเข้าไปทำอันตรายต่อผิวของไม้ได้ ขณะเดียวกันสารเคมีที่ใช้ในการเคลือบหรือทานั้น ก็เสื่อมสภาพจากปฏิกิริยาการย่อยสลายได้โดยแสง (Photodegradation) เช่นเดียวกัน จึงพบว่าเมื่อใช้งานไประยะเวลาหนึ่ง สีเคลือบหรือวาร์นิชจะหลุดลอกออกเป็นแผ่นๆ หรือเป็นชั้นๆ

๓. ความร้อน

ความร้อนทำให้ไม้ขยายตัว ผิวหน้าของไม้ที่ขยายตัวอยู่เสมอ เมื่อได้รับความร้อนจะขยายตัวเพิ่มขึ้น และมีแนวโน้มที่จะแยกตัวออกจากส่วนประกอบอื่นๆ ที่ไม่โดนความร้อนและไม่ขยายตัว การเปลี่ยนแปลงนี้จะรุนแรงยิ่งขึ้นถ้าไม้ถูกยึดติดกับวัสดุอย่างอื่นหรือไม้ชิ้นอื่นอยู่ เพราะไม้จะขยายตัวเมื่อได้รับความร้อน แต่การขยายตัวนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างอิสระ เพราะไม้บางส่วนถูกยึดอยู่ ทำให้เกิดแรงดึงและแรงดันที่ไม่เท่ากันขึ้นในส่วนต่างๆ ของไม้ ไม้จึงบิดเบี้ยวโค้งงอ และแตกหักออกในที่สุด

ไม้ที่อยู่ใกล้แหล่งกำเนิดความร้อน เช่น หลอดไฟ เตาไฟ หรือเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ให้ความร้อนสูง มักมีบางส่วนแห้ง ไหม้ หรือเกียมกว่าส่วนที่อยู่ในที่ที่ไม่ร้อน ไม้ที่ทาสีเข้ม เช่น สีดำ จะดูดความร้อนได้มาก ผลคือนอกจากการเปลี่ยนแปลงทางเคมีที่มองไม่เห็นแล้ว ยังพบว่ามียางไม้ไหลออกมาจากเนื้อไม้ด้วย

ความร้อนทำให้ความชื้นในเนื้อไม้ระเหยออกไป น้ำมันและสารประกอบอินทรีย์ที่มีส่วนช่วยทำให้ไม้มีความยืดหยุ่นก็ระเหยออกไปเช่นเดียวกัน ไม้จึงแห้งกรอบและขาดความยืดหยุ่น ความร้อนจึงทำให้ความเหนียวและความแข็งแรงของไม้ลดลง

๔. ความชื้น

ความชื้นในเนื้อไม้จะแทรกอยู่ในผนังเซลล์และในช่องว่างภายในเซลล์ เมื่อไม้เริ่มแห้ง ความชื้นจะค่อยๆ ระเหยออกจากช่องว่างภายในเซลล์ โดยไม่ทำให้ปริมาตรของไม้เปลี่ยนไป จนกระทั่งเหลือเพียงน้ำที่อยู่ในผนังเซลล์ หากน้ำส่วนที่อยู่ในผนังเซลล์ระเหยออกไป จะทำให้เกิดการหดตัว การระเหยของน้ำจากผนังเซลล์จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับอุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ของอากาศ ดังนั้น ไม้ที่เก็บรักษาหรือใช้งานในที่ที่มีความชื้นไม่คงที่ จะเกิดการหดตัวและขยายตัวซ้ำแล้วซ้ำเล่า ทำให้เกิดรอยแตกร้าวได้ ยิ่งหากไม้นั้นมีการหดตัวหรือขยายตัวในพื้นที่ที่จำกัด จะทำให้เกิดแรงดึง แรงดัน ขึ้นในเนื้อไม้ ทำให้ไม้แตกร้าว ขาดความแข็งแรง การหดตัวและขยายตัวของไม้มีส่วนสำคัญต่อความคงทนของสีและสารเคมีที่เคลือบผิวไม้เพื่อปกป้องเนื้อไม้จากการเสื่อมสภาพ นอกจากนี้ ไม้ที่เปียกชื้นอยู่เสมอ จะชำรุดเสื่อมสภาพได้มากกว่าไม้ส่วนที่แห้งกว่า

๕. แมลง

แมลง เช่น ปลวก หรือมอด มีส่วนสำคัญในกระบวนการชำรุดเสื่อมสภาพของไม้ ไม้ที่ถูกแมลงทำลายมักจะชำรุดเสียหายอย่างรุนแรง จนบางครั้งไม่สามารถซ่อมแซมให้กลับสู่สภาพเดิมได้ ในกรณีที่ไม้เป็นส่วนหนึ่งของโบราณสถาน หากถูกแมลงกัดกินเนื้อไม้จะทำให้ความสามารถในการรับแรงของไม้สูญเสียไป

๖. พืชชั้นต่ำและจุลินทรีย์

ไม้ที่เปียกชื้นอยู่เสมอ เช่น ไม้ส่วนที่อยู่บริเวณชายคา ผนัง ระเบียง และไม้ที่อยู่ติดพื้นดิน มักอยู่ในสภาพเปื่อยยุ่ย มีสีดำ บางครั้งพบจุลินทรีย์หลายชนิดเจริญอยู่ด้วย เช่น มอส ไลเคนส์ รา แบคทีเรีย เป็นต้น เนื่องจากไม้ที่ผุพังจะอ่อนนุ่มและดูดซับความชื้นไว้ได้ดี ทำให้มีธาตุอาหารที่สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ต้องการ

๗. สาเหตุทางเชิงกล

ความเหนียวและแข็งแรงในไม้อาจเกิดขึ้นจากสาเหตุทางเชิงกล เช่น จากแรงและน้ำหนักต่างๆ ที่กระทำบนไม้ หรือจากการที่ความชื้นในเนื้อไม้แปรเปลี่ยนสลับกันตลอดเวลา

เทคนิคการซ่อมบูรณะอาคารประเภทไม้

ประเทศไทยในอดีตมีป่าไม้มากมาย อาคารในอดีตจึงก่อสร้างด้วยไม้แทบทั้งสิ้น จนกระทั่งเกิดสภาวการณ์ขาดแคลนไม้และไม้มีราคาสูง ทำให้อาคารก่อสร้างด้วยไม้กลายเป็นอาคารราคาแพง อาคารเก่าที่สร้างด้วยไม้ หากไม่ผุพังไปก่อน จะกลายเป็นอาคารที่ทรงคุณค่าทางวัสดุมาก โดยเฉพาะอาคารที่มีรูปแบบเป็นเอกลักษณ์พื้นถิ่น

ในการซ่อมแซมอาคารไม้ มีเทคนิควิธี ๓ ประการ คือ

๑. คงการใช้ไม้เดิมไว้ทั้งหมด ไม้เดิมที่คิดว่าชำรุดผุพัง แท้จริงนั้นมีเทคนิควิธีในการสงวนรักษาให้ใช้งานได้ต่อไป ด้วยการกำจัดหรือหยุดสาเหตุที่ทำลายเนื้อไม้ ได้แก่ การลนความร้อนและอัดฉีดสารเคมีบริเวณโคนเสาไม้ผุที่อยู่ระดับดิน การอัดฉีดน้ำยาเสริมความแข็งแรงของเนื้อไม้และกำจัดสิ่งมีชีวิตที่ทำลายเนื้อไม้ วิธีเหล่านี้สามารถใช้ได้กับไม้โครงสร้างที่ไม่ชำรุดเกินกว่าจะยังคงรับน้ำหนักได้ หรือใช้กับชิ้นไม้ที่การแกะสลักและไม่ต้องการให้ผุกร่อนต่อไป เนื่องจากวิธีนี้ต้องใช้สารเคมีบางชนิดที่ไม่มีวางขายทั่วไปในการรักษาเนื้อไม้ จึงเป็นวิธี

ที่มิได้มีการใช้อย่างแพร่หลายในประเทศไทย ยกเว้นการใช้น้ำยากำจัดปลวก ที่ปัจจุบันมีการใช้กันอย่างกว้างขวาง

๒. คงไม้เดิมไว้ให้มากที่สุด และนำไม้ใหม่หรือวัสดุใหม่เข้าไปเสริมความมั่นคง หรือเสริมส่วนที่ขาดหาย วิธีนี้เป็นวิธีที่ดี ซึ่งมีหลายเทคนิควิธี ไม่ว่าจะเป็น การตัดต่อไม้เก่ากับไม้ใหม่ การใช้แผ่นเหล็กยึดประกอบ การนำแท่งเหล็กหรือแท่งไฟเบอร์กลาสมาเสริมในเนื้อไม้ผสมกับการใช้ซีเมนต์ หรือการใช้กาวเคมีที่เป็นพวกโพลีเมอร์ เช่น อีพ็อกซี่ (epoxy)

๓. เปลี่ยนไม้ใหม่ เป็นวิธีที่ง่าย แต่สิ้นเปลืองงบประมาณสูงหากต้องเปลี่ยนไม้ใหม่จำนวนมากและใช้ไม้มีคุณภาพสูง รวมทั้งยังมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ไม้ใหม่และฝีมือช่างอาจไม่เท่าเทียมกับของเดิม โดยเฉพาะถ้ามีการเปลี่ยนชิ้นไม้ใหม่ แม้จะกำหนดให้มีการสลักเช่นเดิม แต่ย่อมเป็นการยากที่จะหาช่างไม้ในปัจจุบันที่มีฝีมือสามารถแกะสลักให้เหมือนเดิมโดยไม่ผิดเพี้ยน อีกทั้งในประเทศไทยยังไม่มีการนำเครื่องมือที่สามารถลอกลายจากชิ้นไม้เดิม มาแกะสลักเป็นชิ้นไม้ใหม่ได้โดยไม่ผิดเพี้ยนเพื่อการอนุรักษ์ อย่างไรก็ตาม วิธีนี้เป็นวิธีที่ทางกรมศิลปากรได้ระบุให้ใช้ในการซ่อมบูรณะอาคารหลายแห่ง โดยชิ้นไม้เดิมให้เก็บไว้เป็นหลักฐานในพิพิธภัณฑ์

๔. ใช้วัสดุใหม่ทดแทนไม้ ปัจจุบันมีวัสดุทดแทนไม้หรือที่เรียกว่า “ไม้เทียม” เกิดขึ้น ทั้งในเชิงพาณิชย์ และที่ทำขึ้นเพื่อการอนุรักษ์อาคารโดยเฉพาะ อาจมีการเสริมใยหิน (แอสเบสตอส) หรือใยแก้ว (ไฟเบอร์กลาส) เนื่องจากไม้เทียมเป็นพวกพลาสติก จึงมีความเหนียว ไม่ถูกกัดกร่อนหรือผุได้ง่าย แต่มีข้อจำกัดว่าหากส่วนผสมไม่เหมาะสม อาจมีการกรอบแตกหรือเปลี่ยนสีหลังจากใช้งานกลางแดดเป็นเวลานาน แต่ถ้าผสมได้ดีและมีอายุการใช้งานเกินกว่าไม้และอยู่ได้ถึงหลายร้อยปี ข้อดีของการใช้ไม้เทียมคือยังคงรูปลักษณ์เช่นเดียวกับไม้จริง แต่ราคาถูกและคงทนกว่า เหมาะสำหรับการอนุรักษ์ชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่มีการแกะสลัก

เทคนิคการซ่อมบูรณะอาคารประเภทอิฐและงานปูน

อาคารประเภทอิฐในประเทศไทย พบมาตั้งแต่สมัยทวารวดี โดยเป็นอาคารสำคัญทางศาสนา ได้แก่ สถูปเจดีย์และโบสถ์วิหาร สำหรับอาคารบ้านเรือนที่ก่อด้วยอิฐ ปรากฏขึ้นครั้งแรกสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ บ้านเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างบ้านพักอาศัยด้วยอิฐทั้งหลังน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากชาวตะวันตก โดยจะพบในหมู่พวกที่มีบรรดาศักดิ์ สมณศักดิ์ และพระราชวัง

อิฐที่ทำขึ้นจากดินเพื่อใช้ก่อสร้างอาคารในอดีตมี 2 ประเภท คือ อิฐเผา และอิฐไม่เผา (อิฐดินดิบ) ส่วนใหญ่ที่ใช้ในประเทศไทยมักจะเป็นอิฐเผา ที่เกิดจากการนำดินเหนียวซึ่งมีทรายผสมอยู่บ้างมาสุมเผา

กลางแจ้งหรือปัจจุบันนิยมทำเป็นเตาเผา อิฐที่ได้จะถูกเผาที่อุณหภูมิไม่สูงนัก แม้ภายนอกจะสุก มีสีส้มแดง แต่ภายในอาจจะยังดิบอยู่ อิฐเหล่านี้มีความสามารถในการอมน้ำสูง หากตกอยู่ในสภาพที่โดนน้ำอย่างต่อเนื่องจะทำให้เปื่อยยุ่ยได้หมดทั้งก้อน เมื่ออิฐไม่ควรถูกน้ำ จึงมีความจำเป็นต้องมีการฉาบผิวภายนอกของอิฐด้วยปูนเพื่อกันน้ำ และในการก่ออิฐให้สูงขึ้นไปเป็นผนัง พบว่ามีทั้งที่ฝนอิฐให้ประสานกันแนบแน่นในปราสาทอิฐแบบเขมรโดยไม่ใช้ตัวก่อ ที่อาจเป็นดินหรือปูนขาว ซึ่งพบมากในการก่ออิฐโดยทั่วไป การที่อิฐสามารถดูดซึมน้ำได้ดี จึงมักพบว่าเมื่ออาคารสร้างมานานหลายสิบปี อิฐมีการดูดซับน้ำจากพื้นดินที่ชื้นขึ้นไปบนอาคารจนทำให้ปูนหรือสีหรือภาพเขียนที่ทาอยู่หลุดร่อนออก และหากพื้นที่นั้นเป็นดินเค็ม น้ำจะนำเอาเกลือขึ้นมาด้วย ในบางฤดูกาลที่ดินแห้ง อิฐจะแห้งลง ทำให้เกลือตกผลึกและขยายตัวผลึกออกดันเนื้ออิฐให้หลุดและยุ่ยออกมา ส่งผลให้อาคารมีการทรุดตัวและผนังอิฐเกิดการร้าวเป็นทางได้

วิธีในการซ่อมบูรณะอาคารอิฐ มีดังนี้

๑. กำจัดตัวการที่ทำให้เกิดความชื้นต่อผนังอิฐ ได้แก่ ซ่อมหลังคาที่รั่ว ทำทางระบายน้ำรอบอาคารและบริเวณที่ต่อเนื่อง ดำเนินการลดความชื้นจากผิวดินและใต้ดิน ในกรณีที่ระดับน้ำใต้ดินอยู่สูง ควรทำการฝังท่อระบายน้ำใต้ดิน บางกรณีอาจต้องปั๊มน้ำออกหากเกิดน้ำท่วมขัง รวมทั้งการทำผนังกั้นน้ำ โดยอาจเป็นกำแพงคอนกรีต กำแพงดินเหนียว หรือสารพวกเบนโทไนซ์

๒. ซ่อมผนังที่ร้าว และก่ออิฐซ่อมส่วนที่หลุดร่วงออก โดยอาจใช้อิฐใหม่ในกรณีที่หาอิฐเดิมไม่ได้ การซ่อมผนังที่ร้าวใช้วิธีอัดฉีดซีเมนต์หรือกาว โดยอาจประกอบกับการเจาะเย็บหรือยึดระหว่างผนังไว้ด้วยเหล็กตะขอ นอกจากนี้ หากอิฐส่วนฐานเคลื่อนถ่างออกจากแนวเดิม ควรทำคานคอนกรีตเสริมเหล็กรัดรอบ

๓. ฉาบปูนผนังใหม่ ในการก่อและฉาบผนังด้วยปูนใหม่ ให้ดำเนินการกะเทาะส่วนที่ชำรุดเสียหายออก และฉาบปูนใหม่โดยใช้ปูนฉาบ การหาส่วนผสมของปูนฉาบเดิม ทำได้โดยการนำปูนฉาบเดิมมาบดและชั่งน้ำหนักไว้ หลังจากนั้นนำกรดน้ำส้มเทลงไปให้เกิดฟองฟู่ ปูนขาวจะละลายเป็นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ คงเหลือไว้แต่ทรายที่ผสมในปูนฉาบ เมื่อนำกลับมาชั่งน้ำหนัก จะได้ส่วนผสมของปูนขาวและทรายแบบดั้งเดิม ในกรณีที่มีการผสมกาวที่ทำจากหนังควายหรือพืชในปูนขาว การหาส่วนผสมสามารถอาศัยนักชีวเคมีในการแยกรายละเอียดได้ สำหรับตัวก่อที่เป็นดิน จะไม่ทำปฏิกิริยากับกรด จึงพบว่าในอาคารหลายหลังมีการก่ออิฐโดยใช้ดินก่อ แต่ในการฉาบผิวภายนอกจะใช้ปูนขาว ปูนขาวที่จะนำมาฉาบ ทำขึ้นโดยการนำก้อนหินปูนไปเผาและนำมาแช่น้ำให้แตกตัวเป็นเนื้อละเอียด เรียกว่า การหมักปูน ซึ่งควรใช้เวลาไม่น้อยกว่า ๓ วัน จึงจะได้ปูนที่เหนียวและลดความเป็นด่างลง ปัจจุบันมีการนำปูนซีเมนต์มาฉาบผิวอาคารเก่าในการซ่อมแซมส่วนฐานอาคารโดยไม่มีการผสมปูนขาว ซึ่งจะทำให้ผิวผนังแข็งแรง แต่มีผลเสียเนื่องจากอิฐภายในอาคารเก่ามักจะอมความชื้น

เอาไว้มาก ปูนซีเมนต์ที่มีเนื้อละเอียดทึบ จะระบายความชื้นได้ช้า ทำให้สีที่ทาทับผนังอาคารไว้หลุดร่อน นอกจากนี้ความชื้นยังไหลขึ้นไปทำลายผนังส่วนบนที่เป็นผนังปูนขาวเก่าให้กะเทาะหลุดออก โดยเฉพาะหากผนังมีจิตรกรรมฝาผนังก็จะถูกทำลายไปในเวลาอันรวดเร็วขึ้น

๔. การแทรกชั้นกันความชื้นในผนัง ในกรณีที่ผนังอิฐอมความชื้นจากดินไว้มาก และส่วนบนของผนังเป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง สามารถดำเนินการแทรกชั้นกันความชื้นระหว่างผนังส่วนล่างกับส่วนบนได้ด้วยการเลื่อยเจาะชั้นปูนสอหรือชั้นอิฐออก ๑ แถว แล้วหล่อหรือสอดชั้นกันความชื้นที่ทำจากวัสดุดังต่อไปนี้ เช่น คอนกรีตผสมน้ำยากันซึม สารโพลีเมอร์(พลาสติก) แผ่นสแตนเลส เป็นต้น หากไม่ต้องการเลื่อยเจาะผนังออก อาจใช้สารเคมีกันน้ำเจาะอัดฉีดให้ดูดซึมเป็นชั้นกันน้ำก็ได้ การลดความชื้นในผนังยังสามารถทำได้อีกหลายวิธี เช่น การติดตั้งแผงวัสดุพิเศษที่เป็นตัวนำสื่อไฟฟ้าต่อเข้ากับเครื่องมือที่ทำให้เกิดสภาวะความชื้นไหลกลับเข้าในดิน (reverse-osmosis) แต่หากจะมีการนำไปใช้อย่างกว้างขวางต้องใช้วัสดุและอุปกรณ์ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ซับซ้อนจากต่างประเทศ อีกทั้งให้ผลสำเร็จน้อยกว่าวิธีอื่นที่กล่าวมาก่อนหน้านี้

การซ่อมบูรณะอาคารโดยเปลี่ยนวัสดุใหม่ เป็นวิธีที่ง่าย แต่สิ้นเปลืองค่าวัสดุและมีข้อจำกัดหลายประการ การพยายามใช้วัสดุดั้งเดิมให้มากที่สุด โดยอาจประกอบกับเทคนิควิธีเสริมความมั่นคงและใช้วัสดุทนแทนบางประการ จะทำให้ค่าบูรณะซ่อมแซมอาคารลดลง ในกรณีที่อาคารหลังนั้นเป็นอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมท้องถิ่น การเปลี่ยนวัสดุใหม่โดยไม่คำนึงถึงรูปแบบและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมดั้งเดิม เป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง การซ่อมแซมและต่อเติมอาคารโดยไม่คำนึงถึงรูปแบบดั้งเดิมและเป็นไปในลักษณะที่ไม่กลมกลืนกับอาคารเดิม ก็เป็นผลให้อาคารนั้นถูกทำให้ลดคุณค่าลงเช่นกัน

การซ่อมบูรณะอาคารจึงเป็นการยืดอายุและการใช้ประโยชน์ของอาคาร รวมทั้งในกรณีเป็นโบราณสถาน นอกจากจะเป็นการรักษาคุณค่าของอาหารแล้ว ยังเป็นการเชิดชูและเสริมคุณค่าของอาคารหลังนั้นอีกด้วย หากมีความเข้าใจในคุณค่าของอาคาร จะทำให้การเลือกเทคนิคในการซ่อมบูรณะเป็นไปอย่างเหมาะสม

การบำรุงรักษาโบราณสถาน

การเสื่อมสภาพของโบราณสถานมีสาเหตุทั้งจากธรรมชาติ พืช สัตว์ และมนุษย์ การบำรุงรักษาโบราณสถานจึงมีความสำคัญ เนื่องจากเป็นการเสริมสร้างให้โบราณสถานคงคุณค่าเป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติสืบไป การบำรุงรักษาที่ดีคือการทำให้สภาพของโบราณสถานไม่เสื่อมสภาพหรือหยุดยั้งการเสื่อมสภาพ โดยไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปร่างลักษณะของโบราณสถาน โดยมีแนวทางในการบำรุงรักษา ดังนี้

๑. กรณีดำเนินการโดยกรมศิลปากร ให้ดำเนินการตามที่หน่วยงานกรมศิลปากรในเขตพื้นที่รับผิดชอบกำหนด

๒. กรณีดำเนินการโดยหน่วยงานอื่น

๒.๑ ในกรณีที่เป็นโบราณสถานที่ได้รับการถ่ายโอนภารกิจ ให้ดำเนินการตาม “คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน”

๒.๒ ในกรณีที่โบราณสถานอยู่ในความดูแลของวัด ให้ดำเนินการตามหนังสือ “แนวทางการอนุรักษ์โบราณสถานสำหรับพระสงฆ์”

๒.๓ ในกรณีที่ผู้ดูแลเป็นเครือข่ายดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม เช่น อาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) ให้ดำเนินการตาม “คู่มือ อส.มศ. การดูแลรักษาโบราณสถาน”

ขั้นตอนและแนวทางปฏิบัติในการบำรุงรักษา

๑. การจัดทำแผนการบำรุงรักษาโบราณสถาน ได้แก่ การจัดทำรายละเอียดข้อมูลโบราณสถานในเขตพื้นที่รับผิดชอบ จัดลำดับความสำคัญเพื่อกำหนดความเหมาะสมว่าควรดำเนินการบำรุงรักษาโบราณสถานแห่งใดเป็นลำดับก่อน – หลัง พร้อมทั้งกำหนดงบประมาณ ตลอดจนจัดทำตารางเวลาเพื่อกำหนดและควบคุมการปฏิบัติงาน

๒. การเตรียมความพร้อมของบุคลากรด้านการบำรุงรักษาโบราณสถาน ได้แก่ การกำหนดผู้ปฏิบัติงานหรือคณะทำงาน ผู้ควบคุมงาน การชี้แจงและฝึกอบรมแนวทางและวิธีการในการบำรุงรักษา ตลอดจนถึงการกำหนดมาตรการและบุคลากรในการตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน

๓. การเตรียมการ

๓.๑ ในกรณีที่เป็นโบราณสถานที่ไม่ได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร ให้ทำหนังสือราชการแจ้งเจ้าของหรือผู้ครอบครอง เพื่อประสานขออนุญาตและนัดหมายวันเวลาในการสำรวจ/ตรวจสอบ หากเจ้าของหรือผู้ครอบครองอนุญาต ให้ลงนามยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร

๓.๒ ในกรณีที่เป็นที่รโหฐาน ซึ่งเจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่ยินยอมให้เข้าดำเนินการ ให้รายงานเป็นลายลักษณ์อักษรต่อผู้บังคับบัญชา เพื่อหาแนวทางการปฏิบัติงานต่อไป

๔. ดำเนินการบำรุงรักษาโบราณสถาน ในกรณีที่เป็นโบราณสถานที่ไม่ได้อยู่ในความครอบครองของกรมศิลปากร ให้ผู้ปฏิบัติงานแสดงตนและหนังสือราชการต่อเจ้าของหรือผู้ครอบครองพื้นที่ที่โบราณสถานตั้งอยู่แล้วจึงดำเนินการบำรุงรักษาโบราณสถาน ตามขั้นตอนที่กรมศิลปากรกำหนด ดังนี้

๔.๑ การรักษาความสะอาด โดยการถากถางวัชพืชและการกำจัดสิ่งกีดขวางในเขตโบราณสถานเป็นการรักษาสภาพทั่วไปของโบราณสถานและบริเวณโดยรอบให้สะอาดเรียบร้อย และป้องกันความเสียหายหรือการเสื่อมสภาพที่เกิดจากวัชพืชและสิ่งกีดขวางต่างๆ

๔.๒ การปกป้องคุ้มครอง/รักษาความปลอดภัย เป็นการเฝ้าระวังดูแลโบราณสถาน มิให้มีการบุกรุกทำลายหรือเสื่อมสภาพ :เช่น จัดเวรยาม หรือแจ้งพนักงานเจ้าหน้าที่เมื่อมีเหตุอันตรายต่อโบราณสถาน

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑. **คู่มือการปฏิบัติงานเพื่อการคุ้มครองโบราณสถาน**

๒. ธาดา สุทธิธรรม. ๒๕๔๔. “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและเทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร”. **เทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร.** (หน้า ๑-๗). ขอนแก่น : ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

๓. **คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน**

๔. **ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528**

๕. **พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔**

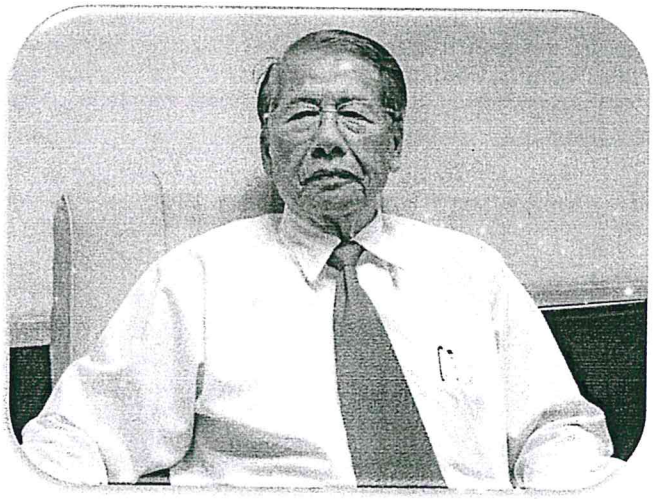
บทที่ ๔

การจัดการองค์ความรู้ด้านการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก แบบที่ฝังอยู่ในตัวบุคคล

บทสัมภาษณ์ รศ.ดร.ประสงค์ เอี่ยมอนันต์

ข้าราชการบำนาญ ที่ปรึกษาสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

วันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๕๕

สัมภาษณ์และเรียบเรียงโดย

ชุติณัฐ ช่วยชีพ

ประวัติส่วนตัวและประวัติการทำงาน

ผมเกิดเมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๔๗๗ เป็นเด็กต่างจังหวัดนะครับ เรียนจบชั้นม. ๖ ที่สิงห์บุรี แล้วเข้ามาเรียนช่างก่อสร้างอุเทนถวาย เรียนจบสามปี ตอนนั้นก็เริ่มมีวิทยาลัยเทคนิคเปิดต่อให้เรียนอีกสองปีได้ ผมเรียนหนังสือได้ทุนกระทรวงศึกษามาเรื่อยนะ ถ้าเรียนต่อก็คงจะได้ต่อ แต่เป็นเด็กก็ไม่รู้เรื่องการศึกษาอะไร ทั้งนั้นเลยไม่ได้ไปต่อที่เทคนิค ก็ทำงานอยู่ ๕ ปี ก่อนจะไปเรียนต่อที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จบสาขาสถาปัตยกรรมไทยเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๕ ผมเรียน ๕ ปี จบมาก็ได้เกียรตินิยมอันดับ ๒ เดิมตั้งใจจะไปเรียนเศรษฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แต่อาจารย์รู้เข้าก็แนะนำว่าให้ผมไปเตรียมเรียนภาษาอังกฤษ เพราะกำลังจะมีทุนรัฐบาลให้ไปเรียนต่อต่างประเทศ ผมเลยไปเรียนภาษาอังกฤษเพิ่มเติม แล้วสอบได้ทุนไปเรียนเรื่องการออกแบบเมืองและผังเมืองที่ University of Minnessota ประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วช่วงนั้นก็มีโอกาสได้ไปเรียนเรื่องเดียวกันเป็นคอร์สสั้นๆ ที่ประเทศเนเธอร์แลนด์ กลับมาก็ทำงานสอนที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มาจนเกษียณ ช่วงที่อยู่ที่ศิลปากรก็เคยได้รับตำแหน่งคณบดี

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และรองอธิการบดี มหาวิทยาลัยศิลปากร นอกจากนั้นก็เป็นอาจารย์พิเศษสอนวิชาสถาปัตยกรรมตามมหาวิทยาลัยต่างๆ ครับ

ประสบการณ์ทำงานอื่นๆ ก็มีการจัดทำแผนการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อมเมืองเก่าเสนอสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม เช่น เมืองสงขลา เมืองกำแพงเพชร เมืองเชียงใหม่ เมืองลพบุรี อันนี้ผมเป็นหัวหน้าโครงการ ส่วนที่เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองลำปาง ผมเป็นที่ปรึกษาโครงการ แล้วก็เป็นสถาปนิกที่ปรึกษาโครงการอนุรักษ์อาคารเก่าต่างๆ เช่น พระอุโบสถวัดโพนบก จังหวัดหนองคาย (พ.ศ.๒๕๓๕) วัดชางตาครูส กรุงเทพฯ (พ.ศ.๒๕๓๙) วัดนักบุญยอเซฟ ที่อยุธยา (พ.ศ.๒๕๔๖-๒๕๔๗) เป็นต้นปัจจุบันนี้ก็เกษียณแล้ว แต่ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นกรรมการและที่ปรึกษาของโครงการต่างๆ ในสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ที่มาของสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

สถาปัตยกรรมประเภทนี้เข้ามาพร้อมกับการค้าและการเผยแพร่ศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการขยายอิทธิพลและอาณานิคมของชาติตะวันตก บ้านเมืองของเขาในตะวันตกขยายขนาดขึ้นนำไปสู่การแสวงหาตลาดและทรัพยากร อาคารที่เข้ามาสร้างจะเป็นพวกอาคารทางศาสนา เพราะศาสนาจะมาทางเวียดนาม อย่างเช่น สกลนคร มีศาสนาคริสต์เข้ามาทำให้รูปแบบอาคารก็เป็นรูปแบบตะวันตก ตอนนั้นรูปแบบตะวันตกโดยมากก็จะมีอิทธิพลพอสมควร ถ้าทางอีสานจะเข้ามาจากเวียดนาม จากลาวซึ่งก็มีไม่มากนัก ทางอีสานนี่ก็เข้ามาทางสกลนคร มุกดาหาร เราจะเห็นมากๆ ก็คืออาคารทางศาสนากับอาคารร้านค้า ตอนหลังก็มีพวกศาลาที่พักเพราะทางอีสานอิทธิพลจากภาคกลางอาจจะไปไม่ถึง วัสดุในภาคอีสานก็ไม่ค่อยถาวร อย่างเช่น ใช้ดินผสมฟางดินผสมปูนขาว แล้วก็ก่อเป็นอาคารขึ้นมา

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่องานสถาปัตยกรรมมี ๕ องค์ประกอบหลัก หนึ่งก็คือเรื่องภูมิประเทศและดินฟ้าอากาศ เราไปเห็นอาคารในต่างประเทศก็จะเป็นรูปแบบหนึ่ง แต่พอเข้ามาในบ้านเรารูปแบบจะเป็นอีกอย่างหนึ่ง มันเป็นเรื่องของภูมิอากาศที่ไม่เหมือนกัน สองคือวัสดุก่อสร้างและความรู้ทางการก่อสร้าง อย่างที่นครวัดมีหินเยอะ สถาปัตยกรรมของที่นั่นก็เป็นหิน ส่วนของเรามีแต่ดิน หินก็มีน้อย อันที่สามคือการคมนาคมขนส่งการต้องเดินทางไกลมันมีผลต่อการนำวัสดุและแรงงานไปใช้ในการสร้างสถาปัตยกรรม บางครั้งทำให้สร้างอย่างที่ต้องการไม่ได้ อันที่สี่คือระบบเศรษฐกิจ มีเงินน้อยหรือเงินมาก บางแห่งทำซะเว่อร์เลย ผมเรียกว่าสำลักเงิน แต่ถ้าเงินน้อยบางทีก็สร้างมาแล้วไม่เหมือน ห้าคือการบริหารและการปกครอง ถ้ามีหน่วยงานสนใจเรื่องอนุรักษ์จริงก็น่าจะพร้อมที่จะยอมเสียเงินเพื่อจะทำการอนุรักษ์อาคารให้ได้ผล สุดท้ายที่อยากเสริมคือประเพณีและวัฒนธรรม ในพื้นที่ที่มีฝีมือช่างไม่ตรงตามความต้องการมันก็ย่อมทำให้อาคารสมบูรณ์ไม่ได้

สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนสามารถอธิบายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้อย่างไร

รูปแบบสถาปัตยกรรมและผังบริเวณ วัสดุก่อสร้าง โครงสร้าง ผีมือช่าง ตลอดจนภาพแกะสลัก ปูนปั้น หรือภาพจิตรกรรมฝาผนัง และองค์ประกอบต่างๆ ของผังบริเวณ จะบอกช่วงเวลา ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม ของชุมชนได้ เมื่อมีการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง

สาเหตุความเสื่อมของสถาปัตยกรรม

งานสถาปัตยกรรมเสื่อมเพราะมีอายุนานในภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ ส่วนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากคนก็มาจากการที่ประชาชนไม่เข้าใจ ไม่เห็นคุณค่า และบางที่นำวัสดุไปใช้ หรือบางที่ก็ทำลายเพื่อคติความเชื่อที่แตกต่างกัน

เมื่อพบสถาปัตยกรรมที่ต้องดำเนินการอนุรักษ์ควรทำอย่างไร

ควรตรวจสอบขอบเขต บริเวณโดยประมาณ ซึ่งผู้ตรวจสอบต้องมีความรู้พื้นฐานด้านรูปแบบและผังบริเวณของอาคารอยู่บ้าง ถ้าหากไม่แน่ใจก็ควรเดินสำรวจแล้วปักเขตเพื่อป้องกันหรือให้ผู้อื่นได้ทราบด้วย แล้วแจ้งพนักงาน เจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องหรือเจ้าของพื้นที่ให้ทราบ

เครื่องมืออุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำงานอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรม

ก่อนสั่งเครื่องมือคุณต้องวางกรอบแนวคิดการอนุรักษ์ก่อน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับงานสถาปัตยกรรมนั้นว่ามีบริบทเป็นองค์ประกอบของชุมชนที่สำคัญมากแค่ไหน กรอบของการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมนั้นอยู่ในระดับใด เช่น เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเมืองหรือของย่าน และสำคัญมากน้อยแค่ไหน เมื่อเข้าใจแล้วจึงจะสามารถกำหนดกรอบของการอนุรักษ์ได้อย่างเหมาะสมกับบทบาทของงานสถาปัตยกรรมชิ้นนั้นที่จะสามารถให้ความรู้และความเข้าใจแก่ชุมชนและสถานที่นั้น

เมื่อกำหนดกรอบของงานได้แล้ว ก็ต้องทำแผนการอนุรักษ์ ซึ่งประกอบด้วยแนวคิดและกรอบการปฏิบัติงานนับตั้งแต่วัสดุ เครื่องมือ และช่าง ซึ่งต้องเข้าใจวิธีการปฏิบัติงานตามรูปแบบและวิธีการของยุคสมัยนั้น และเมื่องานเสร็จแล้วต้องทำคำอธิบายสั้นๆ บอกไว้ให้ผู้มาพบเห็นได้ ณ สถานที่นั้น ซึ่งคำอธิบายจะต้องกระชับ และติดตั้งไว้ให้ห่างจากชิ้นงานอนุรักษ์นั้น เพื่อไม่ให้ทำลายสิ่งแวดล้อมรอบบริเวณ รวมทั้งต้องทำบันทึกการอนุรักษ์อย่างละเอียดเป็นรายงานเพื่อให้ผู้มาพบภายหลังได้ทราบถึงแนวคิดในการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมและเข้าใจว่าสถาปัตยกรรมนี้ได้ทำการอนุรักษ์เมื่อไหร่ มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปบ้างหรือไม่ จุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมคือต้องรักษาวัสดุเดิม วิธีการอนุรักษ์เดิมไว้ให้มากที่สุด

ปัญหาและอุปสรรที่พบในพื้นที่ที่เข้าไปทำงานอนุรักษ์โบราณสถาน

ปัญหาที่พบบ่อย คือ แทบทุกคนไม่ทราบว่าเป็นโบราณสถาน โดยเฉพาะแหล่งที่ชำรุดเกือบหมดแล้ว และเหลือแต่ฐานของอาคาร หลายคนไม่เห็นคุณค่าก็ปล่อยให้ชำรุดไป ในความเป็นจริงผู้พบต้องหาวิธีทำเครื่องหมายไว้เพื่อป้องกันสถานที่ แล้วแจ้งเจ้าพนักงานท้องถิ่น เช่น อบต. และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อหาทางดำเนินการตามกฎเกณฑ์ต่างๆ ต่อไป

ปัญหาอีกประการ คือ ประชาชนไม่สนใจ ไม่เข้าใจ และไม่ทราบวิธีการป้องกัน คุ้มครอง และรักษาในเบื้องต้น และหลายครั้งก็ปฏิบัติโดยไม่ถูกวิธีการของการอนุรักษ์ หรือการรักษาเบื้องต้น เลยทำให้สิ่งที่ควรหรือต้องอนุรักษ์เสียหายไปอีก

แหล่งโบราณสถานที่เข้าไปทำงานแล้วรู้สึกประทับใจ

มีหลายแห่งแต่อยู่นอกภาคอีสาน เช่น วัดเจดีย์เหลี่ยมที่เชียงใหม่ งานปรับปรุงศาลากลางเดิมเชียงใหม่เป็นพิพิธภัณฑ์ วัดต้นเกว๋น เชียงใหม่ โบสถ์ซางตาครูส กรุงเทพฯ โบสถ์วัดไชยวัฒนาราม (ตรงข้ามพระตำหนักเบญจสิริ) อยุธยา ทั้งหมดนี้ผมเป็นที่ปรึกษา

ความคาดหวังและคำแนะนำในการอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมอิทธิพบวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

การอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมเป็นงานละเอียด มีองค์ประกอบหลายอย่าง กรอบของงานและชิ้นงานก็มีทั้งกว้าง (ซึ่งเป็นส่วนของชุมชนและเมือง) และตัวชิ้นงานเองก็มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ได้แก่ เป็นองค์ประกอบหลักของผังบริเวณ และส่วนในงานสถาปัตยกรรม ก็ต้องมีรายละเอียดของวัสดุก่อสร้างที่จะนำมาใช้ ซึ่งวัสดุบางชนิดก็ไม่มีผู้ผลิตแล้ว หรือมีแต่วิธีการผลิตไม่ใช่วิธีเดิม โดยใช้เครื่องจักรเป็นองค์ประกอบหลักในการผลิต ทำให้รูปลักษณ์ไม่เหมือนเดิม เมื่อนำมาประกอบกับส่วนเดิมจึงไม่กลมกลืนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งก็คือวิธีการก่อสร้างหรือตกแต่งก็ไม่มีวัสดุประกอบเดิม ไม่มีอุปกรณ์และเครื่องมือแบบเดิม เมื่อนำมาใช้ประกอบชิ้นงานต่อเนื่องกันจึงไม่กลมกลืน จึงต้องหาวิธีประกอบให้ได้โดยให้กลมกลืนให้มากที่สุด และที่สำคัญต้องระวังเรื่องวัสดุใหม่และเก่า วิธีการประกอบหรือก่อสร้างแบบเก่ากับใหม่จะไม่เข้ากันถึงกับต้องเสียหาย ผู้ควบคุมงานการอนุรักษ์ต้องเข้าใจธรรมชาติของวัสดุใหม่กับเก่าที่จะต่อเนื่องกัน เมื่อเข้ากันไม่ได้สนิทก็ต้องมีวิธีเว้นช่องไฟไว้ แล้วก็มีคำอธิบายเรื่องราวการอนุรักษ์สถานที่นี้ให้เข้าใจ เพื่อประโยชน์ในการบำรุงรักษาด้วย

บทสัมภาษณ์ นายวสุ โปษยะนันทน์

สถาปนิกชำนาญการพิเศษ กลุ่มสถาปัตยกรรม สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร

วันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๕๕

ประวินัส ภารสุวรรณ และ ชุติณัฐ ช่วยชีพ สัมภาษณ์

ชุติณัฐ ช่วยชีพ เรียบเรียง

ประวัติส่วนตัวและประวัติการทำงาน

จบปริญญาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๒ จากนั้นได้ทุนรัฐบาลฝรั่งเศสไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสด้านกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี และด้านงานสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานโบราณคดี ปัจจุบันทำงานในตำแหน่งสถาปนิกอยู่ที่กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร ความเชี่ยวชาญและความสนใจ ได้แก่ เรื่องการอนุรักษ์โบราณสถาน เรื่องการบูรณะวิธีอนัสติโลซิส(โบราณสถานประเภทหิน)และสถาปัตยกรรมเขมร และเรื่องประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

จากการทำงานที่ผ่านมาได้มีโอกาสได้เข้าไปทำงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานบ้างหรือไม่

มีพวกสิมครับ เป็นสิมในยุคที่มีคนตะวันตกเข้ามา แต่ที่ดูจะแนวตะวันตกชัดๆ ก็มีอาคารจวนผู้ว่านครพนม แล้วก็มีอาคารไม้ที่เพิ่งทำไปที่โรงเรียนเบ็ญจะมะมหาราช จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอาคารสมัยรัชกาลที่ ๗ แล้ว แน่นอนว่าได้รับอิทธิพลตะวันตก เป็นรูปแบบไทยโมเดิร์น

ทำอะไรบ้างคะ

ผมรับผิดชอบออกแบบบูรณะครับ โดยปกติการทำงานของสถาปนิกจะต้องรับหน้าที่คล้ายๆ กับเป็นผู้จัดการครับ คือต้องทำหน้าที่ประสานงานเชื่อมโยงกับฝ่ายต่างๆ เนื่องจากสถาปนิกเป็นคนที่จะต้องกำหนดรูปแบบว่าจะซ่อมอะไร ซ่อมอย่างไร ก็เลยต้องทำหน้าที่ประสานข้อมูลทางด้านโบราณคดี ทางด้านประวัติศาสตร์ โดยขั้นแรกคือการไปหาประวัติความเป็นมาของอาคาร ถ้าจะให้ประหยัดเวลาก็ไปค้นจากหน่วยงานที่ทำหน้าที่โดยตรง เช่น ฝ่ายวิชาการตามสำนักต่างๆ ที่จะมีข้อมูลอยู่บ้างแล้ว หรือว่าเราอาจไปอ่านเองเพิ่มเติม ขั้นที่สองก็คือต้องประสานงานกับทางฝ่ายช่างสำรวจครับ เพราะว่าเราจะต้องเก็บลักษณะทางกายภาพของอาคารในปัจจุบัน จากนั้นก็ต้องศึกษาข้อมูลว่าอาคารรูปแบบนี้เป็นสถาปัตยกรรมยุคไหน เพื่อที่จะได้นำมาเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบันว่ามันมีการดัดแปลง ต่อเติม หรือว่าเปลี่ยนไปจากเดิมที่มันควรจะเป็นที่เราได้ศึกษาไว้อย่างไรบ้าง

สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบนมีที่มาอย่างไร

ที่มาของสถาปัตยกรรมอาจจะโดยที่ตั้งของอาคารซึ่งใกล้กับบริเวณที่มีการอพยพเข้ามาของช่างจากทางเวียดนาม เมื่อเวียดนามเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส เขาก็จะได้รับอิทธิพลของศิลปะตะวันตกโดยตรงจากประเทศที่เป็นเจ้าอาณานิคม ดังนั้นจากความรู้ในเรื่องของการสร้างอาคารด้วยอิฐฉาบปูนซึ่งเขามีอยู่แล้ว เพราะว่าเวียดนามเขาก็ได้อิทธิพลมาจากจีน ก็จะนำมาสู่รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกที่เข้ามาแล้วผสมผสานอิทธิพลตะวันตกกับพื้นถิ่น แล้วก็ออกแบบให้เข้ากับสภาพอากาศของแต่ละที่ ซึ่งรูปแบบนี้เรียกว่าสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล (Colonial Architecture) แต่ก็จะไม่เหมือนกับที่ฝรั่งเศสซึ่งเป็นต้นตำรับโดยตรงเสียทีเดียว แต่ว่าเป็นการนำอิทธิพลของตะวันตกมาใช้หลักผสมผสานให้เข้ากับภูมิประเทศ ภูมิอากาศและที่ตั้งของเมืองอาณานิคม เราจึงเลยเรียกสถาปัตยกรรมแบบนี้ว่า โคโลเนียล ซึ่งลักษณะของอาคารก็มักจะเป็นอาคารที่มีระเบียง มีความโปร่งโล่งสบาย ซึ่งแตกต่างจากอาคารที่ค่อนข้างทึบในประเทศเมืองหนาวของยุโรป เมื่อมาอยู่ที่นี่มันก็จะค่อนข้างโล่งๆ มีเสา มีระเบียง แต่ว่าเทคนิคการก่อสร้างยังเป็นก่ออิฐฉาบปูน มีลักษณะอิทธิพลของออเดอร์แบบคลาสสิคจากตะวันตกเข้ามาปะปนอยู่ มีการออกแบบประตูหน้าต่างเป็นแบบบานเกล็ดไม้ที่สามารถเปิดออกได้หลายรูปแบบเพื่อให้เหมาะสมกับการระบายอากาศ

เราจะดูง่ายๆ ว่าอะไรบ้างคือลักษณะของโคโลเนียลได้จากลักษณะพวกนี้ มันไม่ได้แค่มีอิทธิพลตะวันตกอย่างเดียว แต่มันเป็นตะวันตกแบบที่มีการปรับให้เข้ากับสภาพอากาศของบ้านเราด้วย ผมคิดว่าทางภาคอีสานก็น่าจะติดต่อถึงกันได้โดยผ่านแม่น้ำโขงนะครับ จากเวียดนามมาลาวแล้วก็มาอีสานผ่านทางแม่น้ำ

โขง เพราะฉะนั้นในภาคอีสานก็จะได้รับอิทธิพลของฝีมือช่างชาวเวียดนามได้มากกว่าภูมิภาคอื่น ในส่วนอื่นเขาก็อาจจะได้อิทธิพลของศิลปะแบบโคโลเนียลเหมือนกัน แต่ว่ามาจากทางอื่น

สถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียลในเมืองหลวงกับในภาคอีสานตอนบนมีความแตกต่างกันหรือไม่

โดยคอนเซ็ปต์ (Concept) เบื้องต้นมันไม่ต่างกัน แต่ว่าเนื่องจากสร้างโดยกลุ่มคนคนละกลุ่ม เพราะฉะนั้นรายละเอียดของศิลปะมันก็คงจะแตกต่างกันนะครับ ถ้าเราไปดูลวดลายมันจะไม่เหมือนกับอาคารห้องแถวในกรุงเทพ ฝีมือมันจะคนละแบบเลยนะครับ ในภาคอีสานอาจจะเรียกได้ว่า แบบพื้นถิ่น คือฝีมือช่างแบบพื้นบ้านหน่อย ในขณะที่ทางในกรุงเทพเป็นช่างฝรั่ง รัชกาลที่ ๕ นำสถาปนิกจากอิตาลี เยอรมันเข้ามาเลย ซึ่งพวกเขาเป็นช่างโดยตรงเลย ในขณะที่ช่างญวนได้รับถ่ายทอดรูปแบบมาจากตะวันตกอีกต่อหนึ่ง ฝีมือจึงเป็นคนละแบบ ถ้าไปเทียบกับทางภูเก็ต คือ ลักษณะของภูเก็ตจะคล้ายๆ กับแถบอีสานเหมือนกัน แต่ว่าเขาเป็นช่างจีน ทางช่างจีนเขาก็ใส่ความเป็นจีนลงไปผสมด้วย ไม่ได้มีเฉพาะแค่แนวฝรั่ง ช่างเวียดนามอาจจะมีความเป็นเวียดนามใส่ไปด้วย แต่พอดีผมไม่ค่อยรู้ว่าเวียดนามเป็นยังไงนะครับ

ทำไมคนพื้นถิ่นภาคอีสานถึงรับสถาปัตยกรรมรูปแบบนี้มาจากช่างที่ไม่ใช่คนไทย

คือคนไทยไม่ได้มีความเป็นช่างก่อสร้างอยู่แล้วนะครับ ส่วนใหญ่ช่างไทยจะทำก็เรือนไทย บ้านตัวเอง สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม คนไทยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพชาวนาชาวไร่มากกว่าที่จะเป็นช่าง ถ้าสร้างบ้านสร้างเรือน โอเค คุณต้องทำเอง เป็นช่างไม้ ตัวเองทำได้ แต่ว่าพอเป็นอาคารพาณิชย์ เกี่ยวกับเรื่องการค้าขาย จะไม่ใช่อาชีพหลักของคนไทยแล้ว แต่จะเป็นคนเชื้อสายอื่นครับ เช่น เชื้อสายมอญ เชื้อสายจีน เชื้อสายเวียดนาม เพราะฉะนั้นงานก่อสร้างอาคารต่างๆ ก็เลยตกไปอยู่ในการดูแลของช่างที่ไม่ใช่คนไทย ปัจจุบันนี้ช่างก่อสร้างคนไทยก็อาจจะเป็นชาวนาเดิมที่เข้ากรุงเทพมาหางานทำ หรือกลายเป็นคนพม่าอะไรไป

สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกสามารถจะเป็นตัวบอกถึงความเจริญของบ้านเมืองนั้นได้หรือไม่

บอกได้ครับ การที่เราเอารับอิทธิพลของคนอื่นเข้ามาก็คือการที่เราพยายามที่จะแสดงตนว่าเป็นเมืองมีความเจริญ มีการค้า มีอาคารพาณิชย์ ไม่ใช่แค่หมู่บ้าน แต่มีลักษณะความเป็นเมือง นอกเหนือจากอาคารพาณิชย์แล้วก็ยังมีอาคารสำคัญทางราชการ บ้านพักข้าราชการ ซึ่งพยายามจะสร้างให้มีความทันสมัยแบบตะวันตก วัดก็เหมือนกัน เช่น ในกรณีของสิม เดิมเป็นสิมอีสานแบบพื้นบ้าน ต่อมาก็เริ่มมีมีอิทธิพลตะวันตกเข้ามา ลักษณะของวงโค้งแบบรูปแบบโคโลเนียลเข้ามา สิ่งเหล่านี้มันก็คือตัวแทนอย่างหนึ่งครับ ความเป็นตะวันตกเป็นตัวแทนของความทันสมัย เป็นตัวแทนของความเจริญ

สาเหตุการเสื่อมสภาพของวัสดุประกอบสถาปัตยกรรม

ความเสื่อมนี่เป็นธรรมดาอยู่แล้วครับ ปกติอาคารมันก็ต้องมีการดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอ อันนี้เป็นพื้นฐานของการอนุรักษ์นะครับ ถ้าเป็นอาคารที่มีคนใช้สอยอยู่ตลอด การเสื่อมสภาพก็อาจจะมาจากคนที่เป็นเจ้าของเอง คือรู้สึกว่าอาคารมันเก่าแล้ว อยากจะเปลี่ยนรูปแบบหน้าตาให้เป็นแบบใหม่ที่ทันสมัยขึ้น ก็รื้อทิ้งทำลายเปลี่ยนแปลงรูปแบบใหม่ หรือว่าเดิมมันเล็กไปก็ขยายให้ใหญ่ขึ้น อาคารมันโทรมแล้ว รื้อทิ้งดีกว่าสร้างใหม่เป็นสี่ชั้นห้าชั้น อันนี้เป็นเรื่องที่หนึ่ง เรื่องที่สองถ้าเป็นอาคารทางราชการ มันไม่มีใครดูแลจริงๆ ไม่ใส่ใจแล้วก็ปล่อยทิ้งร้าง หรือว่าคนที่มาอยู่อาศัยมีรสนิยมที่แตกต่างกันไป เพราะอาคารที่พักข้าราชการจะมีแบบที่ให้ข้าราชการมาอยู่ชั่วครั้งชั่วคราว พอย้ายไปก็เปลี่ยนคน คนนี้มาก็ชอบอย่างหนึ่ง ก็ต่อเติมไปอีกอย่างหนึ่ง มันก็เลยมีการเปลี่ยนไป

ส่วนในกรณีเป็นการเสื่อมสภาพจากวัสดุเอง โดยไม่ได้เกี่ยวข้องกับคน ก็อาจจะมีปัญหาเรื่องความชื้นนะครับ คืออาคารโบราณเมื่อเวลาผ่านไป หน้าบ้านก็ทำถนนใหม่อยู่เรื่อยๆ มีการถมถนนไปเรื่อย จากเดิมซึ่งอาคารมันอยู่ในระดับดิน ไปๆ มาๆ ถนนมันสูงขึ้น บ้านรอบๆ ก็ถมสูงขึ้น เลยกลายเป็นว่าอาคารเดิมตั้งอยู่ต่ำกว่าชาวบ้าน น้ำจากดินทั้งหลายมันก็ไหลมารวมตัวกันในที่ต่ำ อาคารเก่าก็เลยชื้นมากกว่าอาคารอื่น ความชื้นก็เป็นปัจจัยสำคัญตัวหนึ่งที่ทำให้เสื่อมสภาพ ความชื้นทำให้อิฐมันมีความอิ่มตัว เมื่อน้ำที่อยู่ในโครงสร้างจากดินขึ้นมาผ่านตัวผนัง มันก็พยายามจะหาทางระบายออก ซึ่งส่วนใหญ่แล้วดินในภาคอีสานจะเป็นดินเค็ม เมื่อน้ำมาเจอกับดินที่มีความเค็ม มันก็กลายเป็นน้ำเกลือ เมื่อน้ำเกลือระเหยจะเกิดการตกผลึกกลายเป็นเม็ดเกลือ ช่วงเวลาที่ตกผลึกจะทำให้เกิดการขยายตัวที่ผิวปูนภายนอกอาคาร เนื้อวัสดุก็จะผุเปื่อย เราจะเห็นว่าตรงไหนที่มีความชื้นขึ้น ผนังก็จะเป็นเม็ดอิฐเปื่อยๆปูนเปื่อยๆ เมื่อมันเปื่อยเราก็เลยจัดการเลาะปูนที่เปื่อยนี้ออก แล้วฉาบใหม่ด้วยปูนซีเมนต์ ซึ่งปูนซีเมนต์มันมีคุณสมบัติในการกันน้ำไม่ให้น้ำมันระเหยออกมา มันก็เลยอุดไปอุดทางที่น้ำจากความชื้นจะระเหยออกมา ความชื้นมันออกทางนี้ไม่ได้ มันก็ขึ้นสูงต่อไปเพื่อหาทางออก ยิ่งเราฉาบปูนซีเมนต์สูงขึ้น ความผุของผนังก็จะสูงขึ้นไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเราจะได้อาคารที่กลายเป็นปูนซีเมนต์หมด เพราะว่าเราขูดปูนเดิมออกหมด ความเป็นของแท้ดั้งเดิม หรือวัสดุแบบดั้งเดิมมันก็หายไป ในปูนซีเมนต์เองมันก็มีความเค็มเหมือนกัน เกลือในปูนซีเมนต์ก็เป็นอีกตัวหนึ่งซึ่งช่วยเร่งปฏิกิริยาของการเสื่อมสภาพด้วย ในอาคารเก่าๆ ถ้าเราซ่อมด้วยปูนซีเมนต์ก็จะเจอปัญหาเหล่านี้ ในช่วงห้าสิบปีก่อนที่เรายังไม่รู้ถึงผลกระทบนี้เราก็ใช้ปูนซีเมนต์ในการซ่อมเยอะนะครับ แต่ปัจจุบันนี้ถ้าเป็นอาคารดั้งเดิมที่ใช้วัสดุก่อสร้างเป็นปูนขาว เราก็จะกลับไปสู่วัสดุแบบดั้งเดิม แม้ว่ามันจะมีความชื้นปะทุออกมาแล้วเปื่อยยุ่ยไป ก็ขอให้มันเปื่อยยุ่ยที่ปูนฉาบ อย่าเปื่อยยุ่ยที่อิฐอย่างนี้ก็โอเคแล้วนะครับ พอปูนเปื่อยเราก็ฉาบใหม่ การอนุรักษ์มันต้องคอยซ่อมบำรุงอยู่เป็นระยะๆ แต่คนเรามักจะบอกว่า ซ่อมไปแป๊บเดียวก็ต้องซ่อมใหม่อีกแล้ว จริงๆ แล้วอันนั้นเป็นเรื่องธรรมดา คือ

การอนุรักษ์มันคือต้องดูแลอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่ว่าตรงจุดที่ซ่อมต้องพยายามให้เหลือร่องรอยการซ่อมน้อยที่สุด

แต่บางกรณีที่มีรูปแต้ม เราไม่อยากให้ความชื้นมันขึ้นมาทำให้จิตรกรรมมันหลุดลอกไป เราก็อาจจะต้องใช้ในเรื่องของการตัดความชื้นเข้ามาเกี่ยวข้อง อย่างในกรุงเทพฯ หรือในวัดที่มีจิตรกรรมที่สำคัญ เราก็จะใช้วิธีนี้ แต่ผมยังนึกไม่ออกว่าที่ในภาคอีสานที่ไหนที่เราใช้การตัดความชื้นบ้าง พอดีผมนึกขึ้นมาว่ามันก็เป็นวิธีที่นำมาใช้ได้ ตัดความชื้นมีหลายวิธีนะครับ วิธีหนึ่งคือตัดตรงฐานผนังให้ขาดจากกัน แล้วก็เอาแผ่นโลหะเข้าไปสอด โลหะมันก็จะกันน้ำกันความชื้นจากดินไม่ให้ขึ้นไปถึงผนังด้านบน อีกวิธีหนึ่งก็คือใช้ซิลิโคน เจาะผนังแล้วฉีดซิลิโคนเข้าไปในผนังให้เป็นแนว ซิลิโคนก็จะทำหน้าที่ไปเป็นตัวกั้นความชื้นไม่ให้ขึ้นมา แต่ซิลิโคนมันจะมีอายุนะครับ มันอาจจะกันอยู่ได้สักสิบปี ในที่สุดเราก็ต้องมาฉีดใหม่

มีหลักในการอนุรักษ์อาคารอย่างไร

หลักการในการอนุรักษ์อาคารมันคงจะใช้ได้เหมือนกันไม่ว่าจะเป็นอาคารยุคไหน รูปแบบไหน หลักการก็คือต้องดูก่อนว่าอาคารเหล่านั้นมีคุณค่าความสำคัญ ณ จุดไหน การอนุรักษ์ไม่จำเป็นต้องรักษาให้มันเหมือนเดิมทุกประการนะครับ คือเราไม่ได้อนุรักษ์ซากหรือหลักฐานทางโบราณคดีที่ห้ามแตะต้องเลย เพราะว่าอาคารแบบนี้มันคืออาคารที่ยังคงใช้ประโยชน์อยู่จนมาถึงปัจจุบัน แต่แน่นอนหลักการของมันก็คือเราต้องดูว่าคุณค่าของมันอยู่ตรงไหนนะครับ ยกตัวอย่าง คุณค่าของอาคารหลังนี้คือลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น เราก็จะต้องมีความเข้าใจว่า มันโดดเด่นตรงไหนบ้าง เช่น มีสีหรือว่ามีองค์ประกอบ มีวงโค้ง มีลักษณะการเรียงอิฐที่เป็นสไตล์ตะวันตกชัดเจน หรือมีลวดลายประดับอะไร เราต้องดูว่าตรงไหนที่มีมีคุณค่า ตรงไหนที่มีเอกลักษณ์ อะไรที่จะเก็บรักษาต้องทำเครื่องหมายไว้ ประเมินว่าอะไรที่เราใส่เข้าไปแล้ว แล้วมันมีผลกระทบต่อสิ่งที่มีคุณค่าที่เราให้ไว้ตั้งแต่ต้นหรือเปล่า ถ้ามันไม่มีผลกระทบก็อนุโลมให้ทำได้

ในเรื่องของวัสดุเราต้องดูว่าวัสดุเป็นยังไง เขาใช้อิฐแต่เดิมในการก่อสร้างหรือเปล่า ใช้อิฐขนาดไหน ใช้ปูนหมักผสมสีในเนื้อหรือเปล่า คือ ข้อมูลเหล่านี้มันจะเป็นข้อมูลที่เป็นหลักฐาน เราต้องจดบันทึกเอาไว้ แต่ว่าเราจะยังคงใช้สีแบบนั้นหรือเปล่า คำตอบคือ หลายๆ กรณีก็สามารถปรับให้มันเหมาะสมตามความชอบของปัจจุบันได้ แต่แน่นอนครับต้องรักษาสิ่งที่เป็นคุณค่าของอาคารเอาไว้ อันที่สองก็คือดูว่า อาการความเสื่อมสภาพอยู่ตรงไหน อันนี้จะคล้ายๆ กับเราป่วยแล้วไปหาหมอ เราก็ต้องรู้ก่อนว่า คุณป่วยมาเป็นโรคอะไร คุณมีอาการเป็นยังไงนะครับ ถ้าผนังผุเปื่อยมีความชื้น หลังคารั่ว การซ่อมเราก็ต้องซ่อมให้ตรงจุดนะครับ อันที่สาม ปัจจุบันเรามักจะพูดถึงเรื่องการอนุรักษ์แบบยั่งยืน เพราะการอนุรักษ์และการพัฒนาต้องไปควบคู่กันนะครับ ไม่ใช่ว่าอนุรักษ์เอาไว้แล้วก็ปิดตาย ไม่มีใครมาใช้แล้วก็โทรมเหมือนเดิม แต่ถ้าเป็นอาคารที่ประโยชน์ใช้

สอยแบบเดิมมันไม่เหมาะแล้ว เราอาจจะต้องมาปรับเปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑ์ แต่ ไม่ได้ตายตัวว่าอาคารเก่าต้องเป็นพิพิธภัณฑ์เท่านั้น มันสามารถจะใช้เป็นอย่างอื่นได้ เช่น ปรับเป็นอาคารร้านค้า เป็นศูนย์การค้า ใช้เป็นบ้าน เป็นห้องสมุด เราสามารถปรับให้ชีวิตชีวาของสมัยใหม่เข้าไปอยู่ในอาคารโบราณได้ ไม่ใช่เรื่องแปลก ทั่วโลกเขาก็ทำกัน ซึ่งการนำมาใช้แบบนี้ ก็จะต้องย้อนกลับไปสู่ข้อแรกว่าคุณค่าของมันอยู่ตรงไหน เราปรับเปลี่ยนอะไรได้บ้าง ถ้าปรับเปลี่ยนเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เป็นในปัจจุบันแล้วมันไม่ได้ทำลายคุณค่าที่ให้ไว้มากนักก็สามารถดำเนินการได้ เพื่อ ให้โบราณสถานได้อยู่ในชีวิตประจำวันของคนในปัจจุบันด้วย มันก็จะทำให้การอนุรักษ์ยั่งยืนต่อไป

สามารถนำอาคารมาปรับใช้ได้โดยที่ไม่ทำลายคุณค่าใช่หรือไม่

ใช่ครับ แต่ที่สำคัญที่สุดพอมันมีการเปลี่ยนแปลงแบบนี้ สิ่งที่เรามักจะละเลยก็คือการจดบันทึก ทุกอย่างที่มีการเปลี่ยนแปลง มันย่อมจะมีความเสี่ยงที่จะทำให้เกิดความเข้าใจผิดในอนาคตได้ทุกครั้งนะครับ เพราะฉะนั้นทางที่ดีคือต้องจดสิ่งที่เราดำเนินการไปโดยละเอียด บันทึกว่าสภาพก่อนปรับปรุงเป็นยังไง หลังปรับปรุงเราเปลี่ยนตรงไหนเป็นอะไร ควรจะต้องมีการเก็บรักษาไว้ หรือแจ้งหอจดหมายเหตุ ทั้งในส่วนของตัวเจ้าของเอง ทั้งในส่วนของหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการอนุรักษ์ที่ดูแลพื้นที่นะครับ

การทำงานด้านการอนุรักษ์มีปัญหาและอุปสรรคอะไรบ้าง

ปัญหาและอุปสรรคหลักๆ เลยก็คือความสมัครใจของผู้ที่เป็นเจ้าของอาคาร บางครั้งเขามีความเข้าใจผิดในเรื่องของการอนุรักษ์ เพราะว่าส่วนใหญ่เมื่อพูดถึงอนุรักษ์ เราก็จะนึกถึงว่าโดนห้ามทำโน่นห้ามทำนี่ ไม่สามารถที่จะเอามาใช้ได้อย่างใจที่เราต้องการได้ แต่จริงๆแล้วการอนุรักษ์มันคือการออกแบบอย่างชาญฉลาด การเอาคุณค่าของตึกนั้นๆ ที่มันมีอยู่เอามาโชว์ เอามาใช้ประโยชน์นั่นเอง มันมีศักยภาพอยู่ แต่ปัญหาก็คือเราไม่เห็นคุณค่า เราก็เลยทำลายมันทิ้ง หรือเรามีอคติว่าถ้ามีกรมศิลปากรเข้ามาช่วย เขาก็จะมาห้ามไม่ให้เราทำ เพราะฉะนั้นเราไม่บอกกรมศิลปากรดีกว่าเราทำเอง การซ่อมโดยที่ไม่รู้วิธีการที่ถูกต้อง มันก็จะเป็นปัญหาต่อไปในอนาคต

มีแหล่งไหนที่เข้าไปทำงานแล้วประทับใจ

ถ้าประทับใจก็คงจะเป็นอันที่ผมมีส่วนออกแบบทำมากที่สุด จวนผู้ว่าที่นครพนมครับ ประทับใจตรงที่ว่าในบริเวณเดียวกันมันมีอาคารสามหลัง ซึ่งมีลักษณะที่มันแตกต่างกันไปไม่น่าเชื่อ ก็คืออาคารที่เป็นบ้านอาคารโรงครัว แล้วก็ น่าจะเป็นเรือนคนใช้นะครับ ทั้งสามมีอิทธิพลตะวันตกหมดเลย แต่ว่าใช้โครงสร้างคนละแบบ อาคารหลังใหญ่ก็มีลักษณะเหมือนกับอาคารตะวันตกทั่วๆ โครงสร้างก่ออิฐฉาบปูน ตามช่องเปิดพวก

ประตูหน้าต่าง เหนือช่องก็จะก่ออิฐเป็นวงโค้ง (Arch) แบบศิลปะตะวันตกเลย แบบนี้ทั้งเขมรทั้งไทยไม่มี ถ้าเป็นไทยเราก็จะก่อแบบก่อยื่น ไม่ได้ก่อเป็นผนังแบบนี้ ในส่วนของโรงครัว ก็ยังเป็นก่ออิฐฉาบปูนคล้ายๆ กันอยู่ มีวงโค้งเหมือนกัน เพียงแต่ว่าลักษณะของการตกแต่งจะแตกต่างกันไป มีการเจาะเป็นช่องระบายอากาศ เอาอิฐมาก่อเรียงเป็นรูปแบบ (pattern) ที่น่าสนใจ คือใช้ขนาดของอิฐเป็นตัวออกแบบ (design) ช่องเปิดของตัวระบายอากาศ แต่กระเบื้องหลังคาของโรงครัวกับกระเบื้องหลังคาของเรือนใหญ่ใช้กันคนละแบบ อาจจะเป็นเพราะว่าเรือนใหญ่มัน มีการซ่อมบำรุงอยู่เรื่อยๆ กระเบื้องแบบเก่าก็เลยไม่เหลือ ในขณะที่โรงครัวอาจจะซ่อมน้อยกว่า จึงเหลือกระเบื้องแบบเก่าเป็นกระเบื้องดินเผาปลายมนแผ่นใหญ่มาก ในขณะที่เรือนคนใช้นี่ประทับใจที่สุดนะครับ คือเป็นโครงสร้างแบบผนังเป็นไม้ แต่อุดช่องระหว่างโครงไม้ด้วยการใช้วัสดุพวกฟาง พวกปูนมาผสมผสานกันแล้วก็อุดเข้าไป ซึ่งตรงนี้แปลกมาก จะไม่ค่อยเจอที่ไหน แต่ว่าการใช้วัสดุแบบนี้ทางตะวันตกเขามีคนใช้ โครงสร้างแบบนี้เขาเรียกว่า half timber ก็คือครึ่งไม้ มีโครงหลักเป็นไม้ แล้วก็อุดช่องต่างๆ ด้วยวัสดุเบา พวกฟางพวกหญ้าผสมปูน แล้วปิดปกป้องผิวนอกด้วยปูนอีกชั้น ถ้าดูภายนอกเราก็จะไม่เห็นว่าเป็นหญ้า แต่จะเห็นเป็นปูนฉาบปกป้องอยู่เหมือนกับอาคารอื่นๆ

อีกอย่างที่ประทับใจก็คือตอนที่เราเข้าไป ปรากฏว่าพวกบรรยากาศของอาคารแบบดั้งเดิมมันค่อนข้างหายไป โคมไฟมันเหลืออันดั้งเดิมยังติดอยู่กับอาคารเป็นโคมระย้า (chandelier) อยู่อันเดียว ผมก็มีหน้าที่จะต้องออกแบบให้บรรยากาศในยุคที่เป็นอดีตกลับคืนมา ผมก็จะไปเดินเลือกซื้อโคมไฟในแบบต่างๆ แน่นอนมันคงไม่เหมือนกับอันดั้งเดิมร้อยเปอร์เซ็นต์ ถ้าประเทศไทยของเรามีระบบของการเก็บข้อมูลในหอจดหมายเหตุอย่างดีจะง่ายเลย ทำให้เราสามารถที่จะไปตามหา แล้วก็ย้อนเอาบรรยากาศเดิมๆ กลับคืนมาได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ อย่างตะวันตกที่เขาผ่านสงครามโลกมา อาคารโดนระเบิดทิ้งไปทั้งหลัง แต่แค่มีภาพถ่ายเก่าจากหอจดหมายเหตุ ทำให้เขาสามารถรื้อสร้าง (reconstruction) อาคารขึ้นมาใหม่ได้โดยยังมีลักษณะเหมือนของเดิมได้ทุกประการ แต่ของเราอาคารยังอยู่ดีเลยนะครับ เพียงแค่ว่ามันโทรมไป เราอยากจะรื้อฟื้นบรรยากาศเก่าๆ คืนมาเราต้องใช้จินตนาการขึ้นมาเอง

คำแนะนำสำหรับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

คำแนะนำก็ปฏิบัติตามหลักการที่ว่านี่ครับว่าเราก็ต้องให้ความรักกับมันก่อน โดยที่ก่อนจะรักเราก็ต้องรู้จักว่ามันคืออะไร คุณค่าของมันอยู่ตรงไหน อันนี้คงเป็นประเด็นสำคัญ ถ้าเรารู้สึกว่ารักหวงแหนและเข้าใจว่าตรงไหนคือสิ่งที่สำคัญ มันก็จะนำมาสู่การปรับปรุง การออกแบบที่สอดคล้องกับการรักษาคุณค่าอันนั้นไว้ ทั้งในแง่ของวัสดุ ทั้งในแง่ของรูปแบบ ทั้งในแง่ความเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยที่เป็นปัจจุบัน

บทสัมภาษณ์ ผศ.สมชาติ จึงสิริอารักษ์

อาจารย์ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

วันที่ ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๕

สัมภาษณ์และเรียบเรียงโดย

ชุติณัฐ ช่วยชีพ

ประวัติส่วนตัวและประวัติการทำงาน

ผมเกิดปี พ.ศ.๒๕๐๐ ที่กรุงเทพฯ จบมัธยมศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย และปริญญาตรีที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร จากนั้นก็สอบชิงทุนรัฐบาลไทยได้ไปเรียนต่อจนสำเร็จปริญญาโทด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมจากมหาวิทยาลัย YORK กลับมาแล้วผมก็มาทำงานเป็นสถาปนิกที่กรมศิลปากรตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๒๕-๒๕๓๕ จากนั้นก็ย้ายมาเป็นอาจารย์ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๕ จนถึงปัจจุบัน เรื่องก็มีแค่นี้ ตอนที่ผมทำงานอนุรักษ์กับกรมศิลปากรงานที่สำคัญที่มีโอกาสได้ทำก็มี พระนครคีรี (พ.ศ.๒๕๒๖-๒๕๓๒) วังท่าพระ มหาวิทยาลัยศิลปากร (พ.ศ.๒๕๒๙-ปัจจุบัน) มีตึกดังๆ อย่างตึกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (พ.ศ.๒๕๓๕) แล้วก็หอพิสัยศัลลักษณ์ พระราชวังจันทรเกษม (พ.ศ.๒๕๓๔) ทุกวันนี้ก็ยังทำงานซ่อมอยู่นะ แต่ว่าไม่ถี่แล้ว ทุกวันนี้ที่เขาให้ดูเป็นประจำนั่นก็คือวังท่าพระ

การทำงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนควรจะเริ่มต้นอย่างไร

หลักในการอนุรักษ์ คือ คุณจะต้องรู้คุณค่า การที่เราจะรู้คุณค่าได้ก็ต้องศึกษาประวัติศาสตร์อย่างลึกซึ้ง เพื่อที่จะรู้ว่ามันมีความเป็นมาอย่างไร เพื่อที่เราจะได้ตัดสินว่ามันมีคุณค่าพอไหมที่เราจะรักษามันไว้ เมื่อศึกษาประวัติศาสตร์แล้ว อันที่สองก็สำคัญนะ คือดูว่าจะรักษาอะไร จะรักษาอะไรก็ต้องรู้ว่ามันมีอาคารอะไรที่

เราจะรักษา ซึ่งการที่เราจะรู้ว่ามันมีอะไรได้ก็คือเราจะต้องออกไปสำรวจอาคารมีคุณค่า แล้วทำเป็นทะเบียนไว้ เมื่อได้ทะเบียนแล้วก็เอามาประเมินคุณค่าว่า อะไรมีคุณค่าอันดับสำคัญที่สุด เมื่อมีทะเบียนแล้วเท่ากับว่าเรามีหลักแล้วว่าเรามีเป้าหมายเพื่อรักษาอะไร หลังจากนั้นก็คือจะซ่อมอย่างไร การที่จะรู้เรื่องว่าจะซ่อมอย่างไร คุณจะต้องมีพื้นฐานความรู้ทางวิศวกรรม สถาปัตยกรรม งานช่าง โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และอื่นๆ ถ้าเป็นงานที่เกี่ยวกับชุมชน ก็ต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องผังเมือง เรื่องเศรษฐศาสตร์ กว้างขึ้นไปอีก ฉะนั้นโดยสรุปนะครับ จุดเริ่มต้นในการทำงานก็คือ หนึ่ง เราต้องรู้ว่ามันมีคุณค่าอะไร สอง ตึกที่มีคุณค่าเหล่านั้นอยู่ที่ไหน สามก็คือ เมื่อรู้แล้วทั้งสองอย่างจะซ่อมมันอย่างไร สามอันนี้สำคัญที่สุด พูดง่ายแต่ทำยาก

สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนมีรูปแบบอย่างไร

ส่วนใหญ่ก็จะเป็นอาคารชั้นเดียวหรือสองชั้น ก่ออิฐฉาบปูน ระบบโครงสร้างกำแพงรับน้ำหนัก มีลักษณะโครงสร้างเป็นพวกคานโค้งต่อเนื่อง ประดับตกแต่งด้วยลวดลายแบบคลาสสิคปนพื้นเมือง จุดเด่นมักจะอยู่ที่มุขหน้าตรงกลาง ที่หน้าบันจะทำเป็นจั่วแบบโค้งหลายตอนแบบบารอคประยุกต์ หรือไม่ก็เป็นจั่วสามเหลี่ยมแบบวิหารกรีก การสร้างอาคารประเภทนี้ไม่ได้เป็นการทำให้สวยนะ แต่เป็นการก่อสร้างเพื่อให้มันดูว่าเป็นงานแบบตะวันตก ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจส่วนกลางและความเจริญแบบใหม่ที่เราเรียกว่าความซิวิไลซ์ คือในความเห็นผมงานพวกนี้ไปเทียบกับงานต้นแบบในยุโรปไม่ได้ เพราะว่าจริงๆ แล้วมันเป็นเหมือนลูกเสี้ยว ไม่ถึงขนาดลูกครึ่งนะ เพราะมันเป็นอาคารพื้นเมือง อย่างเช่น บังกะโลแต่ว่ามาใส่ข้างหน้าให้มันดูเป็นฝรั่งเท่านั้น ส่วนอาคารประเภทสวยงามใหญ่โตมโหฬาร ถ้ามีก็น่าจะเป็นพวกโบสถ์คริสต์ พวกนี้จะสร้างค่อนข้างสวย แต่ผมที่อีสานนี่มีหรือเปล่าผมก็ไม่ทราบ เพราะไม่ได้เข้าไปศึกษาโดยตรง

สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบนสามารถอธิบายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในภาคอีสานได้ไหม

ก็อธิบายได้ว่า “กาลครั้งหนึ่ง เราเปลี่ยนแปลงการปกครอง” เพราะว่าสยามต้องการรวบอำนาจที่กระจัดกระจายไม่เป็นเอกภาพ เข้ารวมศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ ที่องค์พระมหากษัตริย์ เพราะนั่นเป็นทางเดียวที่จะเอาตัวรอด สร้างความเข้มแข็งให้กับราชอาณาจักรได้ ถ้าหากยังใช้การปกครองในระบอบเก่า เราไม่มีทางที่จะต่อกรสู้กับจักรวรรดินิยมได้ ตรงนี้สำคัญที่สุด เพราะมันเป็นต้นกำเนิดของความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งรัชกาลที่ ๕ สร้างขึ้นมา ฉะนั้นจึงอธิบายได้ว่า รัฐชาติสมัยใหม่เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ แต่ความเป็นชาติจริงๆ เกิดขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๖ เมื่อพระองค์ได้ทรงสร้างอุดมการณ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ใส่เข้าไป แล้วอุดมการณ์ดังกล่าวก็ยังคงอยู่จนทุกวันนี้

ลักษณะใดที่แสดงให้เห็นว่าอาคารสถาปัตยกรรมนั้นสมควรได้รับการอนุรักษ์แล้ว

สัญลักษณ์บอกว่าควรจะลงมือได้แล้วก็คือ ความผิดปกติทั้งหลาย อย่างเช่น หลังคารั่ว กำแพงมีรอยร้าวแตก ปูนฉาบหลุดร่อน พื้นผุพัง ไม่ได้ระนาบระดับ ต้นไม้ขึ้นรกรุงรัง แล้วก็เกิดคราบตะไคร่จับไปทั่ว สัญลักษณ์เบื้องต้นพวกนี้เป็นตัวบอกเราว่าอาคารเราสมควรที่จะไปดูแลได้แล้วนะ

เครื่องมืออุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมมีอะไรบ้าง

เครื่องมือที่จำเป็นคือ คนที่มีความรู้ ทีนี้ถ้าถามในทางเทคนิค ผมคิดว่าอย่างน้อยก็ควรจะมีกล้องถ่ายรูป และคอมพิวเตอร์สำหรับเก็บข้อมูล เพราะว่าผมยังเน้นตามหลักการของผมก็คือว่าคุณจะต้องมีทะเบียนก่อน ก่อนที่จะซ่อมอะไรได้คุณต้องมีทะเบียน แล้วหลังจากนั้นเครื่องมือที่ซับซ้อนเฉพาะด้านอย่างเช่นเรื่องเกี่ยวกับทางวิศวกรรมสถาปัตยกรรมผมว่ามันต้องมีคนกลุ่มหนึ่งที่เป็นช่างเทคนิค พร้อมที่จะไปแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเมื่อเราร้องขอ

การเสื่อมสภาพของอาคารสถาปัตยกรรมมีสาเหตุมาจากอะไร

สาเหตุหลักก็คือ การไม่ดูแลเอาใจใส่ ความเสียหายทั้งหลายจะไม่เกิดเลยถ้าเรามีการดูแลเป็นประจำ งานดูแลประจำวันง่ายมากเลย คือการปัดกวาดเช็ดถูทุกวัน ถ้าเราทำได้อย่างนี้ทุกวันนะ ผมเชื่อว่า ตึกจะมีอายุยืนยาวกว่าที่เป็นอยู่เยอะเลย ส่วนใหญ่เราไม่ค่อยดูแลโบราณสถาน ปล่อยให้มันจะพังแล้วค่อยมาจัดการเสียทีหนึ่ง แล้วการจัดการอาคารในสภาพที่มันพังเสียหายมากๆ สิ่งที่ตามมาก็คือคุณต้องเปลี่ยนวัสดุมาก ทำให้คุณไม่สามารถที่จะรักษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ไว้ได้ ตึกที่ซ่อมมา เมื่อซ่อมเสร็จกลายเป็นตึกสร้างใหม่ ก็กลายเป็นปัญหาไปอีก ซึ่งสิ่งเหล่านี้แก้ได้ด้วยการดูแลรักษาเป็นประจำ โดยเฉพาะดูทุกวัน ซ่อมทุกวัน

เราจะป้องกันไม่ให้อาคารสถาปัตยกรรมเสื่อมสภาพได้อย่างไร

ผมว่าหมั่นตรวจสอบและรายงานสภาพของอาคารอย่างน้อยปีละครั้งดีกว่าทีจะปล่อยให้มันพังเละเทะแล้วค่อยไปซ่อม เพราะแบบนั้นจะเสียเงินเยอะ ถ้าเจอว่าสภาพอาคารเริ่มไม่ดีแล้วเราก็ควรเริ่มจัดการซ่อมเลย

ปัญหาส่วนมากที่พบเจอจากการทำงานอนุรักษ์

ก็คือการไม่ดูแลเอาใจใส่นี่ล่ะ ปล่อยมันจนพัง จนทำให้อาคารอยู่ในสภาพที่แบบซ่อมแบบปัดกวาดเช็ดถูไม่ได้ เลยต้องลงมือซ่อมอย่างขนานหนัก พอซ่อมไปแล้วนะตึกดูใหม่มากก็จะโดนพวกนักอนุรักษ์ทั้งหลายบ่นว่า ซ่อมจนดูแล้วไม่ได้รักษาข้อมูลประวัติศาสตร์อะไรเลย มันมีทางเลือกสองทาง คือ หนึ่ง ถ้าคุณจะรักษาข้อมูลคุณก็ปล่อยให้ตึกพังไป สอง ถ้าคุณจะรักษาตึกคุณก็ต้องยอมเสียเรื่องข้อมูล เพราะฉะนั้นการอนุรักษ์ของ

เรามันเลยไม่ค่อยมีความสมดุลระหว่างสภาพอาคารที่มั่นคงกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ซึ่งอันนี้ผมคิดว่าแก้ไขได้ถ้าเราทุกคนโดยเฉพาะเจ้าของอาคารมีความเอาใจใส่ดูแลอาคารของตัวเองอย่างสม่ำเสมอทุกวัน เหมือนดูแลลูกหลานภรรยาตัวเอง ผมว่าอาคารจะอยู่รอดไปอีกนานและไม่ต้องซ่อมมาก ซึ่งอันนี้เป็นนิสัยของพวกประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่เรายังขาดอยู่ แล้วบวกอีกอย่างหนึ่งก็คือพื้นฐานรากเหง้าความคิดของเราที่มีต่ออาคารโบราณนั้น เรามักจะคิดว่าการซ่อมให้ดูใหม่เป็นเรื่องจำเป็น อย่างเช่นพวกวัดวาอารามอาคารของพระมหากษัตริย์ เราคิดว่าซ่อมแล้วต้องดูใหม่ จะเป็นอามิสบูชาที่ได้บุญมากๆ ซึ่งความคิดแบบนี้ไม่สอดคล้องกับการอนุรักษ์สากลในโลกปัจจุบัน อันนี้เป็นเรื่องใหญ่ เราต้องช่วยกันคิดว่าจะแก้ยังไง จะสร้างให้มันสมดุลได้ยังไง

การที่ซ่อมแล้วอาคารใหม่เกินไปถือเป็นปัญหาอย่างหนึ่งหรือไม่

เป็นสิ เพราะว่า หลักฐานมันหายไปไง เราต้องเข้าใจว่าคุณค่าของอาคารประวัติศาสตร์หรือโบราณสถานอย่างหนึ่งก็คือมันเป็นตำรา เป็นหลักฐานเหมือนกับหลักฐานทางโบราณคดีที่ถูกขุดขึ้นมา เมื่อขุดขึ้นมาแล้วก็ต้องถนอมสภาพดั้งเดิมของมันอย่างดีเลย ไม่ใช่เอาขึ้นมาแล้วก็เอาไปปั๊มใหม่ ถึงมันจะดูเหมือนกัน แต่มันก็ไม่ใช่ข้อมูลดั้งเดิม ฉะนั้นการที่จะรักษาอาคารประวัติศาสตร์เราต้องมีข้อแม้ว่าหลักฐานดั้งเดิมต้องเหลือมากที่สุด แต่ถ้าเราดูแลรักษากันแบบไม่เอาใจใส่อย่างทุกวันนี้ เราก็ไม่สามารถที่จะดูแลหลักฐานดั้งเดิมให้มันคงอยู่ได้ การซ่อมของเราก็จะเป็นการซ่อมเฉพาะได้แค่ความมั่นคง ได้แค่เปลือก เนื้อหาที่มันเป็นข้อมูลประวัติศาสตร์เสียหาย อันนี้เป็นจุดอ่อนของประเทศที่ไม่ค่อยดูแลโบราณสถาน แล้วก็บวกกับทัศนะต่อการซ่อมแบบโบราณ ที่ต้องการซ่อมแล้วให้ดูใหม่ เป็นทัศนะโดยมากของคนทางโลกตะวันออก ไม่ว่ามันจะเสียมากเสียน้อยก็ซ่อมให้มันดูใหม่ตลอด อันนั้นก็คือหารู้ไม่ว่าได้ของใหม่ก็จริงนะแต่ว่าหลักฐานเสียหาย

ถ้าเช่นนั้นการซ่อมจะทำให้หลักฐานเสียหายไปใช่หรือไม่

ไม่มากก็น้อย การซ่อมที่ดีที่สุดคือไม่ซ่อม อาจารย์ถึงบอกว่าถ้าจะไม่ซ่อมก็ต้องดูแลรักษาทุกวัน เรื่องอย่างนี้นะจริงๆไม่ใช่เรื่องใหม่หรอก พวกฝรั่งเขียนกันมาเป็นร้อยๆ ปีแล้วนะ ตอนศตวรรษที่สิบเก้า รัสกินและมอริส (John Ruskin & William Morris) ซึ่งเป็นพวกนักอนุรักษ์ เขาบอกว่าอย่าซ่อม ปล่อยให้มันพังไปดีกว่า เพราะถ้าซ่อมเมื่อไร ความเป็นของเก่า ของแท้ คือจิตวิญญาณของโบราณสถานจะเสียไป อันนั้นก็เกินไปนะครับ เพราะว่าถ้าคุณจะปล่อยให้ตึกพัง แล้วถามว่ามีใครได้อะไรขึ้นมาไหม ก็ไม่ได้ สุดท้ายมันก็เดินมาสู่จุดสมดุลว่า โอเค ซ่อม แต่ขอให้ซ่อมแบบรักษาของเก่าให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ซึ่งก็ต้องโดยผ่านการดูแลรักษาอย่างเอาใจใส่ทุกๆ วัน

การดูแลรักษาอย่างสม่ำเสมอเป็นวิธีที่ดีที่สุดในการอนุรักษ์อาคารสถาปัตยกรรม

เป็นหัวใจเลยล่ะ ที่อาจารย์บอกคาถาสามข้อนั้นก็คือหลักประกันว่าคุณจะดูแลเอาใจใส่มัน ไม่ใช่ว่าเราศึกษาประวัติศาสตร์เสร็จแล้วเราก็ทิ้งไว้ไม่สนใจ หรือว่าเราทำทะเบียนไว้แล้วเราก็ทิ้งไปไม่สนใจ เรารู้วิธีซ่อมแล้วเราก็ไม่ใส่ใจ ไม่ไปปัดกวาดเช็ดถู จริงๆ อันที่บอกสามข้อนี่ก็คือบอกไว้เพื่อคุณจะต้องเอาใจใส่มัน ดูแลมันอย่างใกล้ชิด จะได้ไม่ต้องซ่อมมาก ซ่อมมากไม่ใช่เรื่องดี เหมือนหาหมอกินยามากนั่นละ เป็นการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ

จากการทำงานที่ผ่านมามีแหล่งไหนที่อาจารย์เข้าไปทำงานแล้วรู้สึกประทับใจเป็นพิเศษบ้าง

ผมยังไม่เคยมีโอกาสได้ไปทำงานอนุรักษ์อาคารในภาคอีสานตอนบน แต่แหล่งอื่นที่ผมประทับใจคือเขาวัง เพราะว่าเป็นงานอนุรักษ์งานแรกที่ผมทำ แล้วผมก็เคยเขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องเขาวัง ผมเลยมีความเข้าใจในพระนครคีรีค่อนข้างมาก จนกระทั่งมีโอกาสได้ซ่อม ได้เห็นพระนครคีรีตั้งแต่มันกำลังจะพังไปต่อหน้าต่อตาจนกระทั่งมันฟื้นคืนชีพ กลับสู่สภาพที่แข็งแรงได้ ก็เป็นความภูมิใจ เพราะฉะนั้นสรุปก็คือภูมิใจเพราะมันเป็นงานชิ้นแรกในชีวิต ก็เท่านั้นเอง แต่ว่าพระนครคีรีก็เป็นตัวอย่างของการไม่ดูแลเอาใจใส่โบราณสถาน ปล่อยมันจนกระทั่งมันจะพังแล้วค่อยไปรักษา จริงๆ แล้วผมไม่ได้ประทับใจเลยนะในเรื่องการซ่อม ภูมิใจในเรื่องการได้มีโอกาสซ่อมมากกว่า ผมถ่ายรูปตั้งแต่ก่อนซ่อม ระหว่างซ่อม จนซ่อมเสร็จแล้ว ส่งไปให้อาจารย์ผมที่อังกฤษดู ผมบอกว่าถึงแม้จะเป็นงานที่ประสบความสำเร็จในเรื่องผลงาน แต่ว่าจิตใจผมมีความรู้สึกว่ามันไม่ได้มีความสำเร็จในเรื่องการรักษาหรือการซ่อมตามหลักการที่ควรจะเป็น โดยเฉพาะการรักษาสภาพเดิม อาจารย์ผมยังตอบมาว่า อย่าคิดมากเลย อีกหน่อยมันก็จะดูเก่าเอง (หัวเราะ) เป็นคำตอบที่ผมงงเลยนะ ผมคิดว่าที่แกตอบก็เพราะว่าผมว่าแกเข้าใจนะว่าคนแถบนี้คิดอย่างไร เพราะฉะนั้นแกเลยบอกว่าอย่าคิดอะไรมาก ถ้าคิดมากก็ไม่ต้องทำ (หัวเราะ)

ความคาดหวังและคำแนะนำในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

ความคาดหวังก็ไม่ได้คาดหวังอะไรหรอก แต่คำแนะนำที่มีก็คือต้องการให้คุณพยายามทำตามคาถาที่ผมบอกนี่ล่ะ หนึ่งคือศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อรู้คุณค่า อันที่สองทำทะเบียน เพื่อให้รู้ว่าเราจะรักษาอะไร แล้วอันที่สาม ศึกษาว่าจะทำยังไงที่จะอนุรักษ์มันได้ แล้วก็ดูแลเอาใจใส่มันอย่างใกล้ชิดทุกวันๆ จะได้ไม่ต้องซ่อมมาก แล้วมันก็จะนำไปสู่โบราณสถานที่แข็งแรง สมบูรณ์โดยไม่ต้องซ่อมมากเกินจำเป็น นี่ล่ะคือความคาดหวังนะครับ

บทสัมภาษณ์ ผศ.พวงเพชร รัตนมาลา

อาจารย์ภาควิชาสถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕

สัมภาษณ์และเรียบเรียงโดย

ชุติณัฐ ช่วยชีพ

ประวัติส่วนตัวและประวัติการทำงาน

อาจารย์จบปริญญาตรีด้านสถาปัตยกรรมภายใน จากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๔ จากนั้นได้รับพระราชทานทุนมูลนิธิอานันทมหิดลไปเรียนต่อปริญญาโทในด้านเดียวกันที่ Akademic der Buildenden Kuenste Munchen ประเทศเยอรมนี สำเร็จแล้วก็มาสอนที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง จนถึงปัจจุบัน

จุดเริ่มต้นในการทำงานด้านการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

สำหรับการเริ่มต้นที่จะอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกของภาคอีสานตอนบน มาจากการที่อาจารย์ได้มีโอกาสเห็นงานอนุรักษ์ของหลายๆ ที่ ไม่ว่าจะเป็นในเมืองไทยหรือที่ต่างประเทศ อาจารย์เรียนที่เยอรมนี มีโอกาสได้เห็นของบ้านเขามีอาคารเก่าที่ยังรักษาสภาพไว้ได้ดีมาก บางหลังที่มันพังจนกระทั่งเหลืออยู่ผนังเดียว เขาก็สร้างกลับขึ้นมาเป็นอาคารอย่างเดิม เรียกว่าจากศูนย์เลยเขาก็ยังทำขึ้นมาได้ ส่วนที่อีสานจะเป็นวัฒนธรรมที่มาจากการผสมผสานระหว่างตะวันตกกับของเรา คือมีขนาดสัดส่วนแบบของ

เรา แต่ว่าหน้าตาเป็นแบบฝรั่ง จึงมีความน่าสนใจ แล้วอีกอย่างหนึ่งมันเป็นบ้านเก่า บ้านเกิดคุณแม่อาจารย์ด้วย อาจารย์เลยคิดว่าทำไมคนของเราถึงได้ไม่ค่อยจะมีเรี่ยวแรงหรือมีพลังที่จะทำอนุรักษ์เหมือนอย่างภาคเหนือหรือภาคใต้บ้าง เลยหันมาศึกษาและกลับไปจัดการอบรมอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอีสานที่นครพนมให้กับพวกเด็กๆ ชั้นมัธยมที่นั่น ซึ่งเด็กๆเขาก็สนใจนะคะ ก็ทำเป็น workshop ค่ะ บางกลุ่มก็ทำเรื่องเกี่ยวกับอาคาร บางกลุ่มก็ทำเรื่องเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ ทำเป็นวิดีโอออกมาเลย ถ้าหากว่าไปเปิดในเว็บไซต์ของคณะสถาปัตย์ลาดกระบังก็จะเห็นวิดีโอชุดนี้อยู่ เด็กๆ ทำเองค่ะ น่ารักมาก เป็นเรื่องเกี่ยวกับการจับปลาในแม่น้ำโขง วิถีชีวิตของชาวบ้านในแม่น้ำโขง อีกอย่างหนึ่งก็คือว่าอาจารย์ได้แรงบรรดาลใจจากอาจารย์ยงธนิศร์ พิมลเสถียร เมื่อก่อนอาจารย์ยงธนิศร์สอนอยู่ที่คณะสถาปัตย์ พระจอมเกล้าลาดกระบังนี่ละค่ะ แล้วท่านก็ชวนว่าไปภูเก็ตด้วยกันไหม กำลังทำงานอนุรักษ์อาคารที่ถนนถลางอยู่ อาจารย์ก็เลยได้ไปร่วมสำรวจ แล้วหลังจากนั้นก็มีโอกาสได้ไปร่วมงานกับอาจารย์อีก ไปดูที่อาจารย์ทำอนุรักษ์อาคารแถวตลาดท่าเตียน ตลาดปากคลองตลาด ก็เลยเป็นอิทธิพลที่ทำให้สนใจค่ะ

การทำงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนเราควรเริ่มต้นอย่างไร

อ่านค่ะ อ่านเยอะๆ แล้วก็ศึกษาว่ามีใครเขาทำอะไรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ที่ไหนบ้าง แล้วก็ดูว่ามีผู้รู้หรือว่าผู้ที่สนใจในเรื่องนี้อยู่ที่ไหน เราก็ตามไปคุยตามไปสำรวจ หรือว่าแม้กระทั่งไปถ่ายภาพเก็บไว้ แล้วก็ทำเป็นหมวดหมู่ไว้ว่ามันมีอะไรที่น่าสนใจแล้วเขามีวิธีที่จะทำการอนุรักษ์ยังไงบ้าง

ความรู้สาขาวิชาใดบ้างที่จำเป็นต่อการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

มันต้องบูรณาการเลยค่ะ ตั้งแต่วิชาเรื่องการ Renovation (การปรับปรุงอาคาร) การซ่อมบูรณะอาคาร เรื่องงานที่เกี่ยวกับโบราณสถานทั้งหลาย สถาปัตยกรรม หรือโครงสร้างงานวิศวกรรม รวมกระทั่งถึงงาน Landscape (ภูมิทัศน์) หรือผังเมือง เพราะว่าการจัดการวางผังของในอดีตมันก็น่าสนใจนะคะว่าเขามีวิธีการวางผังเมืองยังไงบ้าง

ที่มาของสถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

อาจารย์เชื่อว่ามันต้องมาจากยุครัชกาลที่ ๔-๕ ซึ่งพวกฝรั่งกำลังล่าอาณานิคม คือบ้านเมืองเขาเริ่มมีประชากรหนาแน่น เขาก็เลยอยากจะได้ทรัพยากรหรือว่าอยากได้พื้นที่ที่กว้างขวางขึ้น เขาก็เข้ามาในทางตะวันออก แล้วก็ส่งพวกบาทหลวงเอยอะไรเอยมา ชีวิตความเป็นอยู่ของเขาที่เป็นตะวันตกก็เข้ามาให้เราได้เห็น เอาภาพถ่ายมา เอารูปเขียนมา หรือว่าแม้กระทั่งให้คน สร้างโบสถ์ สร้างอาคารบ้านพักอาศัย ซึ่งเป็นแบบ

ไปตามความคุ้นเคยแบบที่เขาเคยอยู่ที่โน่น มันก็เลยทำให้ลักษณะสถาปัตยกรรมของทางโน้นมาโผล่ขึ้นที่เรา เราก็เลยได้เห็นอาคารที่มันเป็นสถาปัตยกรรมแบบโคโลเนียล (Colonial Architecture) มีระเบียง มีช่องลม ช่องแสงอะไรที่เป็นเหมือนบ้าน Tropical Architecture (สถาปัตยกรรมเขตร้อน) เกิดขึ้นมา นึกถึงบ้านที่มีระเบียงกว้างๆ มีลูกกรง แล้วก็ประตูที่มีระเบียงระบายลูกไม้ ไม้ฉลุ ที่ให้ลมผ่านน่ะค่ะ เพราะว่าฝรั่งเขาจะค่อนข้างขี้ร้อนกว่าคนไทย

สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนที่อาจารย์คิดว่าน่าสนใจ

ที่เห็นเป็นกลุ่มเป็นก้อนก็น่าจะที่ท่าแร่สกลนคร ซึ่งเป็นชุมชนคาทอลิคเก่าแก่อายุกว่าร้อยปี แล้วก็ในตัวเมืองนครพนมเอง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ที่เห็นยังเหลืออยู่เป็นชุดๆ นะคะ แต่ที่ท่าแร่น่าจะเยอะที่สุด

สภาพอาคารเป็นอย่างไรคะ

ที่ท่าแร่ยังดูโอเคอยู่ค่อนข้างมาก เนื่องจากว่าชาวบ้านเขายังใช้อาศัยอยู่ แต่ว่าที่นครพนมเจ้าของมักจะปล่อยแล้ว หมายถึงว่าลูกๆ ก็เข้ามาเรียนหนังสือกันหมด แล้วตัวเขาเองอาจจะให้เช่าบ้างอะไรบ้าง ซึ่งพอคนมาเช่าก็ไม่ได้ดูแล ไม่ได้ดูแลอาคารนั้นสักเท่าไหร่ บางคนก็ปิดบ้านทิ้งร้างเอาไว้ บ้านที่ไม่มีการใช้งานมันจะโทรมไว

สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบนมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมอย่างไร

ส่วนใหญ่มันก็จะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนธรรมดานี่ละค่ะ เพียงแต่ว่าอิฐมันจะก้อนใหญ่มากแล้วก็มันจะเป็นอาคารที่ไม่มีเสา คือใช้ผนังนี่รับน้ำหนัก ความหนาของผนังทำให้มันสามารถที่จะต้านทานความร้อนจากอากาศข้างนอกได้ค่อนข้างนาน หลังคาส่วนใหญ่เป็นกระเบื้องดินเผา ซึ่งจะทำให้อากาศภายในบ้านเย็น แล้วบางทีเขาก็จะมีลูกกรงมาช่วยทำให้บ้านดูน่ารักขึ้น รวมทั้งลักษณะคานวงโค้งเหนือหน้าต่างหรือเหนือระเบียงทางเดินที่ทำเป็น arch ทำให้เรานึกถึงทางตะวันตกได้ชัดเจนขึ้น นอกจากนั้นเขาก็เอากระเบื้องมาเล่น คือแทนที่จะเป็นอัดดินแน่นอย่างที่บ้านเราเคยใช้กัน เขาก็เอากระเบื้องมาปู เป็นกระเบื้องพิมพ์ลายดอก ซึ่งชาวบ้านแถวนครพนม คนญวนน่ะค่ะ เขาเรียกบ้านหินดอก

สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนจะสามารถใช้อธิบายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในพื้นที่นั้นได้อย่างไร

จริงๆ แล้วมันก็คงจะเหมือนกับว่าถ้าหากว่ามีเยอะก็แสดงว่าอิทธิพลของตะวันตกเข้ามา ณ ตรงนั้นเยอะ หรือแทรกซึมเข้ามาได้เยอะ ชุมชนแถบนั้นอาจจะรับความเป็นศาสนาคริสต์ หรือว่ามีชุมชนที่นับถือคริสต์ใหญ่โตขึ้น ความเป็นพุทธก็อาจจะหายไปจากละแวกนั้น อย่างเช่นที่ท่าแร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็จะนับถือศาสนาคริสต์ คิดว่าอิทธิพลของตะวันตกก็จะแรง

การทำงานด้านการอนุรักษ์มีเครื่องมืออุปกรณ์อะไรที่จำเป็นบ้าง

เครื่องมืออุปกรณ์ อันดับแรกเลยอาจารย์ว่าเป็นกล้องถ่ายรูป แล้วก็เป็นพวกเครื่องเขียน เราอาจจะวาดรูป สเก็ตช์ภาพอาคาร แล้วก็มีตลับเมตร นอกจากนั้นสมมุติว่า ถ้าอยากจะรู้ลึกเข้าไปถึงเนื้อในของวัสดุอาจจะต้องเอาตัววัสดุอันนั้นส่งไปที่ห้องแล็บ เพื่อจะเช็คมาตรฐานหรือว่าความแข็งแรงของวัสดุในเชิงเคมีและในเชิงวิศวกรรมต่อไปอีกได้

การเสื่อมสภาพของสถาปัตยกรรมมีสาเหตุมาจากอะไร

อันดับแรกเลยอาจารย์ว่าความเก่าแก่ของมันนั่นล่ะ พอเก่าปุ๊บวัสดุมันก็จะเสื่อมสภาพไปตามธรรมชาติ บางทีก็จะมีหลังคารั่วซึม ท่อน้ำข้างในผุกร่อน ซึ่งถ้าเกิดมันฝังอยู่เนื้อในมันจะสามารถระเบิดตัวก้อนอิฐอะไรได้ มันก็ทำให้บ้านค่อยๆ พังลง แล้วน้ำที่รั่วจากหลังคาก็จะซึมเข้ามาในเนื้อวัสดุ ทำให้มันยุ่ย ย่อยสลายได้ง่าย รวมทั้งสภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวนทำให้ผนังมันยืดหดตัวค่อนข้างเยอะ ทำให้เกิดการเปลี่ยนสภาพเหมือนกัน เชื้อราที่ฝังในเนื้อของรอยอิฐหรือกระเบื้องที่แตก มันสามารถสะสมตัวขึ้นได้ถ้าไม่มีการดูแลเป็นประจำ นอกจากนั้นก็จะมีพวกคนเอง ประเภทอยากจะซ่อมตรงนี้ทุบตรงโน้นโดยที่ไม่ได้เข้าใจว่าวิธีการก่อสร้างของยุคก่อนเป็นยังไง อาจจะต้องให้ความรู้เขาว่าเราจะต้องซ่อมบ้านที่มีลักษณะนี้ยังไง

มีวิธีการดำเนินการอย่างไรเมื่อพบสถาปัตยกรรมที่เราจะต้องเข้าไปอนุรักษ์

ถ้าพบก็ต้องสำรวจแล้วล่ะ ต้องเข้าไปสำรวจดูแลว่าจะต้องใช้วิธีการไหน อาจจะต้องอาศัยวิศวกรสถาปนิก หรือเจ้าหน้าที่ของกรมศิลปากรถ้าหากว่าอาคารหลังนั้นเป็นอาคารที่มีคุณค่าแก่การอนุรักษ์ จะได้รู้ว่าควรจะทำยังไงที่ถูกต้องต่อไป

ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน

ปัญหาในการทำงานส่วนใหญ่ก็จะเกี่ยวกับคนนี่ละค่ะ คือถ้าคนไม่เข้าใจแล้ว ไม่ว่าเราเข้าไปทำอะไร เขาก็จะต่อต้าน เขาก็จะบอกว่าเขาอยู่บ้านดีๆ แล้วคุณมายุ่งอะไรกับเขา เขาก็อาจจะรู้สึกไม่เป็นส่วนตัว หรือบางทีก็ไม่ให้ความร่วมมือไปเลย อันนี้ก็แสดงว่าชาวบ้านยังได้รับข่าวสารหรือว่าความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์น้อยเกินไป ต้องมีการชี้แจงเขาให้เยอะกว่านี้ค่ะ

แหล่งที่อาจารย์ได้เข้าไปทำงานอนุรักษ์แล้วรู้สึกประทับใจ

ที่ประทับใจก็คือที่ไปกับอาจารย์ยงธนิศร์ค่ะ เพราะว่าอาจารย์ยงธนิศร์มีวิธีการคุยกับชาวบ้านอย่างเป็นกันเองมาก ทำให้ชาวบ้านเขารู้สึกว่ากระตือรือร้นในการที่จะช่วยเก็บข้อมูล ช่วยให้ข้อมูล ก็มีที่ภูเก็ต ที่ท่าเตียนกับปากคลองตลาด นอกจากนี้ก็มีที่อาจารย์เคยไป ที่ชุมชนหลังสถานีรถไฟสวี จังหวัดชุมพร นั่นก็ช่วยเหลือดีทุกอย่าง คือให้ข้อมูลแล้วเอารูปของสมัยโบราณมากางเลยนะคะ เขียน family tree (แผนภูมิลำดับวงศ์ตระกูล) ให้เราเลย ซึ่งมันก็เป็นสิ่งที่ดี ถ้าเราจะเก็บข้อมูลไว้ในพิพิธภัณฑ์ เราก็สามารถไปสืบค้นได้ว่าบ้านหลังนี้เป็นของใคร ตกทอดมาถึงใคร แล้วก็มีญาติตรงไหนบ้าง เขาทำมาค้าขายอะไรบ้าง

อันสุดท้ายที่ชอบที่สุดคือที่นครพนมเอง เพราะว่าเด็กๆ นี่ละค่ะ คืออาจารย์พาเขาไปเดินในถนนสุนทรวิจิตรลงมาเรื่อยๆ จนกระทั่งสุดตรงถนนลูกเสือ เรียกว่าเป็นถนนสั้นๆ เดินแค่นั้นนะเด็กๆ เขาบอกว่า หนูเพิ่งรู้ว่าบ้านหนูก็มีอาคารสวยๆ ก็เลยเป็นอะไรที่ประทับใจ แล้วชาวบ้านก็ออกมาเดิน ออกมาดูด้วย คุณป้าคนหนึ่งท่านชวนไปดูว่าที่บ้านมีหินดอก คือมีพื้นเป็นลายกระเบื้อง แล้วอีกคนหนึ่งก็เปิดประตูให้เข้าไปดูในบ้านได้หมดเลย แล้วเขาบอกว่า “ช่วยไปบอกหลวงเขาหน่อยนะว่าให้เก็บเอาไว้ ป้าไม่อยากไปอยู่ที่อื่น เพราะตรงนี้ป้าเกิดมาป้าอยู่มาตลอดเลย ไม่อยากย้ายไปไหน” คือคนส่วนใหญ่เขาอยากจะให้อนุรักษ์ไว้ แล้วมีน้องอีกคนหนึ่งที่อยู่ใกล้ๆ กับหอนาฬิกาเขาก็บอกว่า “อาจารย์ครับ ผมอยากให้ที่นี่มันสงบเหมือนกับที่นครพนมเคยเป็น ให้มันคึกคักขึ้นมานิดหนึ่งได้ แต่ไม่ถึงกับต้องเป็นเหมือนกับปายหรือเชียงคาน ที่มีคนอื่นมาอยู่ แล้วก็พวกผมไม่มีความสุขเลย” อาจารย์ก็บอกว่า “น้องเข้าใจถูกแล้ว จริงๆ แล้วเราต้องอนุรักษ์ไว้ให้มันเป็นอย่างที่เราเป็น ให้คนอื่นเขามาศึกษา ให้เขามาหาเพื่อมาดูของเรามากกว่า ไม่ใช่ว่าเราจะต้องตะกายไปเป็นปาย หรือเชียงคาน ซึ่งไม่จำเป็นเลย เราต้องเป็นเรา ให้เขามาดูเราดีกว่า”

โครงการที่ไปทำที่นครพนมเป็นอย่างไรบ้าง

เป็นโครงการของพระจอมเกล้าลาดกระบัง อาจารย์ของบของมหาลัยไป เมื่อปี พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๕๔ ชื่อโครงการอบรมการอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นถิ่นอีสานบ้านริมโขง บริเวณนั้นจะมีบ้านเป็นอาคารชั้นเดียวที่มี

ทางเดินด้านหน้า คล้ายๆ กับที่ภูเก็ต แต่ทำเป็นร้านค้า อาจารย์คิดว่าเนื่องจากสมัยก่อนตรงนี้มันโยงใยกับที่เมืองท่าแขก ที่เป็นเมืองท่าของฝั่งลาว ที่แขวงคำม่วน เมืองท่าแขกนี่เป็นตลาดเลยนะคะ ส่วนของเราที่นครพนมก็จะเป็นตลาด ปัจจุบันเป็นตลาดอินโดจีน มีหอนาฬิกา มีร้านค้า ร้านทอง ร้านอาหาร เต็มทั้งถนน ต่อมาก็มีจีไอเข้ามา ร้านรวงพวกนี้เลยกลายเป็นบาร์ หลังจากนั้นก็เลยฟุบเงียบไปเลย เพราะเขาย้ายตลาดสดที่อยู่บนถนนนี้เข้าไปถนนข้างใน จากถนนสุนทรวิจิตรไปอภิบาลบัญชา ตรงนั้นก็เงียบเลย เหมือนถูกทิ้งให้ร้าง ตอนนี้ก็เริ่มมีคนกลับเข้ามาบ้างนะคะ แต่ว่ากลายเป็นพวกมาเปิดร้านเหล้า ทำให้วัฒนธรรมดูจะแย่ๆ ลง ชาวบ้านแถวนั้นเขาบอกว่าไม่อยากได้ร้านเหล้า อาจารย์ก็บอกว่าชุมชนต้องช่วยกัน ต้องพยายามผลักดันเพื่อไม่ให้มี แต่ได้ข่าวว่ามีผู้ใหญ่หรือคนสำคัญเขาเป็นเจ้าของร้านอะไรพวกนี้ด้วย ก็ไม่รู้ทำไงได้ หลายคนก็บอกว่าหวังว่ามันคงเป็นแค่แฟชั่น มาแล้วเดี๋ยวก็หายไป

ส่วนของโครงการที่อาจารย์เข้าไปทำก็มีทำ workshop นี่ละค่ะ คือให้เด็กๆ มาเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเข้าใจคำว่าอนุรักษ์คืออะไร วิธีการอนุรักษ์จะทำยังไงบ้าง ให้ดูตัวอย่างอาคารอนุรักษ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แล้วก็พาไปเดินชมเมือง ให้เขาไปคุยกับแต่ละบ้าน ให้ลองทำเหมือนกับรณรงค์ (campaign) ว่าถ้าจะอนุรักษ์หรือว่าถ้าจะดูแลบ้านเมืองนี้ต่อไปควรทำยังไงบ้าง แต่ที่ได้เก็บตัวอย่างมาก็คืองานของเด็กที่ทำเรื่องการประมง การจับปลาในแม่น้ำโขง

กลุ่มเป้าหมายของโครงการก็ขอเป็นเด็กไว้ก่อน เพราะว่าถ้าไปกับรุ่นใหญ่เลย เขาอาจจะไม้แข็งแล้วอาจจะไม่ฟังเรา แต่ถ้าไปสื่อสารกับพวกเด็กๆ เดี๋ยวเด็กๆ กลับบ้านไปเล่าให้พ่อแม่ฟังก็อาจจะทำให้อะไรมันง่ายขึ้น แล้วก็เด็กๆ ก็ได้บอกน้องๆ ต่อไป

ผลของโครงการเป็นอย่างไร

ก็เรียกว่าดีนะคะ ตอบรับดี แม้กระทั่งชาวบ้านที่เป็นคนค้าขายเองหรือว่าเป็นคนในจังหวัดเขาก็มานั่งฟัง เขาก็ดีใจ บอกว่ามีโครงการนี้สักที เขาก็นึกว่าจะไม่มีใครมาเหลียวแลเมืองเขาแล้ว อาจารย์บอกเขาว่าจริงๆ แล้วพวกเราต้องเหลียวแลเมืองตัวเอง เมืองของเราเอง มีจดหมายของหอการค้าที่ตอบมาด้วยค่ะ เพราะว่าเขาก็อยากพัฒนาเรื่องการค้าของจังหวัดเขาด้วย แล้วก็มีเจ้าหน้าที่ของเทศบาล เขาอยากรู้ว่าเราจะทำยังไงกันบ้าง ตอนแรกช่วงนั้นอาจารย์ก็แนะนำบอกว่าลองมาทำถนนคนเดินสิ เอาแค่สั้นๆ ซึ่งก็ได้ผลเหมือนกัน เขาก็ทำทุกวันศุกร์กับเสาร์ มีเด็กๆ เอางานศิลปะมาขายบ้าง แม่ค้าแถวนั้นก็ทำขนม คนญวนก็ทำขนมญวนที่แปลกๆ มาขาย คึกคักดี

ชุมชนจะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกได้อย่างไร

เขาก็มาออกความเห็น มาช่วยเล่าถึงอดีตให้เราฟัง เราก็เก็บข้อมูลพวกนั้นมา เพราะบางทีสิ่งที่เราได้อาจเป็นข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน ต้องไปถามพวกคุณลุงคุณป้าคุณตาคุณยายที่เขาอยู่ ณ ตรงนั้น แล้วเขาจะเล่าให้เราฟัง การอนุรักษ์อาศัยข้อมูลจากเราฝ่ายเดียวไม่ได้ จะต้องอาศัยข้อมูลจากชาวบ้านด้วย ต้องเข้าไปนั่งในใจชาวบ้านให้ได้

ความคาดหวังและคำแนะนำเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

คือว่าอยากจะให้ประชาชนในภาคอีสานเขาได้เข้าใจแล้วก็รู้สึกรักและหวงแหนกับสิ่งที่เขามีอยู่ แล้วก็ถ้าหากว่ามีการรวมกลุ่มระหว่างชาวบ้านกันในชุมชนเอง เพื่อจะทำการอนุรักษ์ ก็ขอให้ทางการสนับสนุนด้วยก็จะดีมาก ยิ่งถ้าสมมุติว่าเป็นแหล่งศิลปกรรม แล้วมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปช่วยเหลือให้เขามีความรู้ที่เหมาะสมถูกต้องยิ่งขึ้นก็จะดีมาก อาจารย์หวังว่าเขาจะทำต่อไป

บทสัมภาษณ์ ผศ.ดร.ยงธนิศร์ พิมลเสถียร

อาจารย์สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๕๕๕

สัมภาษณ์และเรียบเรียงโดย

ชุติณัฐ ช่วยชีพ

ประวัติส่วนตัวและประวัติการทำงาน

ผมจบปริญญาตรีจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๙ จากนั้นมาเรียนต่อปริญญาโทด้านผังเมืองที่ Asian Institute of Technology จนจบเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๒ และปริญญาเอกด้านผังเมืองที่มหาวิทยาลัยโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น แต่เน้นเรื่องการอนุรักษ์ การทำงานส่วนใหญ่ก็จะเน้นเรื่องการอนุรักษ์ชุมชนเมืองกับเรื่องประโยชน์การใช้พื้นที่ในผังเมือง ผมเป็นอาจารย์สอนคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ที่เทคโนฯ พระจอมเกล้าลาดกระบัง ๑๕ ปี แล้วก็โอนมาเป็นอาจารย์ที่ธรรมศาสตร์เพราะเขาเปิดสาขาผังเมือง สอนอยู่ที่นี่จนถึงปัจจุบัน

จากการทำงานที่ผ่านมาได้มีโอกาสได้เข้าไปทำงานด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานบ้างหรือไม่

ผมทำเรื่องที่เกี่ยวข้องอยู่เรื่องหนึ่งเมื่อประมาณสองปีที่แล้ว เป็นเรื่องการสำรวจชุมชนดั้งเดิมทั่วประเทศ แต่ส่วนของภาคอีสานก็ไปสำรวจมาประมาณสิบกว่าจังหวัด เป็นโครงการของการเคหะแห่งชาติ ซึ่งเวลาเขาทำแผนเรื่องที่อยู่อาศัย เขามักจะเจอชุมชนที่มีสถาปัตยกรรมที่สวยงามและเป็นเอกลักษณ์อยู่แทบทุกเมือง ทั้งเมืองขนาดเล็กแล้วก็ในตัวจังหวัด อย่างเช่นที่นครพนม สกลนคร แล้วก็ที่อุบลราชธานี ซึ่งมีสถาปัตยกรรมของฝรั่งตะวันตกเข้ามาด้วย

โครงการที่อาจารย์ทำมีเป้าหมายอย่างไรคะ

คือการทำโครงการนี้มีหลักเกณฑ์อยู่สี่ข้อ ข้อหนึ่งก็คือ มีประวัติความเป็นมาสืบต่อเนื่อง แล้วก็มีอายุพอสมควรนะครับ ซึ่งส่วนใหญ่อายุเกิน ๗๕ ปีหมด อันที่สองคือ ยังคงเหลือลักษณะสถาปัตยกรรมที่เห็นชัด สามารถบอกลักษณะเฉพาะได้ อันที่สามคือ ประวัติของอาคารเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือบุคคลสำคัญ อันที่สี่คือ ถ้าเป็นชุมชนที่มีชีวิตอยู่จะมีการสืบทอดประเพณี ขนบธรรมเนียม วิถีชีวิต ความเชื่อ อย่างไรบ้าง ซึ่งแต่ละเรื่องจะทำให้ชุมชนพวกนี้มีลักษณะพิเศษเป็นเอกลักษณ์

เราก็ได้ข้อมูลมา ๑๔๐ ชุมชน ศึกษาอยู่ ๕๔ จังหวัด ภาคเหนือเราทำไว้ ๒๖ ภาคอีสาน ๓๐ คือก่อนหน้าที่จะเริ่มโครงการสำรวจทางการเคหะเขาให้เราช่วยจัดประชุมก่อนเริ่มโครงการนี้ ๔ ครั้ง ร่วมกับตัวแทนชุมชน กลุ่มNGO นักวิชาการจากมหาวิทยาลัย ผู้เชี่ยวชาญ ข้าราชการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมศิลปากร แล้วก็กลุ่มภาคเอกชน เพื่อที่จะดูว่าถ้าเกิดมีโครงการแบบนี้เขาสนใจหรือเปล่า ซึ่งส่วนใหญ่เขาสนใจ แล้วเราก็เลยขอข้อมูลจากเขาว่าทราบว่ามีแหล่งอะไรตรงไหนบ้าง โดยที่ผมจะเขียนเกณฑ์มาก่อน แล้วพอประชุมก็ช่วยกันดูเกณฑ์ต่างๆ พวกนี้แล้วจึงช่วยกันทำ

จุดประสงค์ก็คือ ถ้าเกิดว่ามันมีบ้านเก่าแบบนี้ มันมีชุมชนที่มีลักษณะดีๆ อย่างนี้ เราก็มีการประชุมการทั้งจังหวัดกับทั้งตัวชุมชนเอง ว่าเขาขัดข้องอะไรยังไงกับแผนการจัดการอาคารและชุมชน แล้วเขารู้หรือเปล่าว่าอาคารแบบนี้สวย แล้วคิดว่าจะรักษากันยังไง ที่เราทำอย่างนี้ก็เพราะปัจจุบันนี้เกิดปัญหาว่าชุมชนพวกนี้มันกำลังจะหายไป แล้วก็ที่สำคัญก็คือกรมศิลปากรอาจจะไม่ได้ขึ้นทะเบียน เพราะว่าทางกรมศิลปากรเองเวลาดูแลเรื่องโบราณสถานเขาก็ค่อนข้างจะเชี่ยวชาญอยู่แล้ว แต่ว่าพอกลายเป็นเรื่องของชุมชนที่เข้าไปเกี่ยวข้องมันก็อาจทำให้อะไรๆ มันยากขึ้น วิธีแก้ปัญหาเราก็เลยศึกษากรณีของต่างประเทศว่าเขาทำกันอย่างไร ทำให้ทราบว่าการจะรักษาชุมชนนี้ได้ กรมศิลปากรอย่างเดียวจะไม่ไหว มันจะต้องทำร่วมกับรัฐบาลท้องถิ่นและชุมชน แล้วก็มีเรื่องไปเกี่ยวพันกับผังเมืองอีก แต่ว่าโครงการที่ผมทำมันยังเขียนไม่ค่อยละเอียด อันนี้มันเป็นทะเบียนแค่เบื้องต้นเอง แล้วอันนี้เราก็ทำไว้หยาบมากเลย

การทำงานเป็นอย่างไรบ้างคะ

ช่วงที่ทำนี่เราต้องศึกษาประวัติ ซึ่งนอกเหนือจากอาศัยข้อมูลของกลุ่มประวัติศาสตร์ที่เขาทำอยู่แล้ว เราก็ลองถามคนที่อาศัยอยู่ในนั้น ทำให้ทราบประวัติว่าส่วนแรกก็คือคนจากฝั่งอีสานเขาไปทำงานที่เวียดนาม แล้วได้รับอิทธิพลจากอาคารตรงนั้นมาอีกที ดังนั้น เห็นได้ชัดที่ ในตัวเมืองเก่า ที่อุบลราชธานี ซึ่งมันมีอาคารอยู่ พอเราไปถามคนแก่ๆ ที่เขายังอยู่ที่นั่น แกบอกว่า พ่อกับแม่เล่าให้ฟังว่าปู่ไปทำงานที่เวียดนามพอดี แล้วที่

เวียดนามตอนนั้นก็เป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นเราก็จะเจอลักษณะของพวก French Colonail ในยุคต้นศตวรรษที่ ๒๐ ซึ่งยุคนั้นมันเป็นยุคที่ Neo Classic เริ่มหายไป แต่ว่ามันจะไปผนวกกับ Modern พอดีทีนี้ Neo Classic ก็คือมันก็ยังเห็นลักษณะของพวกเสาคลาสสิคหรือว่าของโรมัน แต่เราศึกษามาแล้วก็พบว่ามันเป็นช่วงเปลี่ยนถ่ายระหว่างอาคารที่เป็นกำแพงรับน้ำหนัก ที่ใช้กำแพงใหญ่ๆ มาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งเป็นช่วงที่ฝรั่งเศสเข้าไปที่เวียดนามแล้วไปทำคอนกรีตเสริมเหล็ก เพราะฉะนั้นถ้าเราจะศึกษาเรื่องของอาคารที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ดูที่บ้านเราอย่างเดียวคงไม่พอ คงต้องเทียบเคียงประวัติศาสตร์ของเพื่อนบ้านเราฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือนะครับ ต้องเทียบเคียงกับการศึกษาการได้รับอิทธิพลของฝรั่งจากลาวแล้วก็เวียดนามด้วย

ตอนหลังผมก็มีโอกาสได้ไปอย่างเวียดนามก็พบว่าจริงๆ แล้วมันเป็นรูปแบบที่เป็นช่วงเปลี่ยนผ่านระหว่างกำแพงรับน้ำหนักมาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กพอดี คอนกรีตเสริมเหล็กยุคแรกๆ เขายังมีลักษณะของการนำลวดลายของฝรั่งมาใส่นะครับ พวกเสาอิง พวกอะไรต่างๆ เวลาดูเราก็เลยดูได้ทั้งสองอย่าง คือ ดูได้ทั้งโครงสร้างกับรูปแบบการตกแต่ง บวกกับเวลาที่เราศึกษาว่าอาคารนี้สร้างมาได้ยังไง รวมทั้งประวัติของอาคาร

เมื่อคุยกับชุมชนแล้วก็พบว่าส่วนใหญ่ทุกคนยังไม่ได้เริ่มอะไร เราก็เลยเริ่มด้วยการ identified คือเราต้องระบุก่อนว่ามีอาคารไหนสำคัญในพื้นที่ แล้วเราก็จะได้รายชื่อของอาคารที่มีคุณค่าสูง ซึ่งต้องดูทั้งสถาปัตยกรรม การบริหารจัดการ ไปเปรียบเทียบอะไรต่างๆ แต่ว่าการเคหะเขาสนใจเรื่องนี้มานานแล้ว เขาเลยร่วมทำกันก่อนมาพอสมควร เลยไม่มีงบประมาณแต่ว่าเราเป็นฝ่ายวิชาการเราก็ทำได้ เราก็ค่อยๆ นั่งสะสมไปเรื่อยๆ จนกระทั่งพอถึงเวลามันต้องสำรวจจริงๆ เขาก็ให้งบมา เดินทางไป แล้วก็ไปสัมภาษณ์ จัดประชุมอะไรต่างๆ อันนี้ก็คิดว่าน่าจะเป็นอันแรกๆ ที่ทำ แต่ว่าเราก็ทำได้แค่ ๕๕ จังหวัด รวมกทม. เป็นการสำรวจเบื้องต้น สิ่งที่มีปัญหาของบ้านเรานี่คือระบบฐานข้อมูลเราแย่มาก แล้วก็เทศบาลก็จะไม่รู้เรื่องเลย ตอนนี้เทคโนฯ ลาดกระบังก็ไปทำโครงการนี้ต่อตรงหลังสวน ซึ่งจัดกระบวนการแล้วก็ซ่อมจริงทำอะไรจริงนะครับ เพราะการเคหะเขามีงบต่อเนื่องให้ซ่อม แต่ว่าต้องมีการรังวัดก่อน ซึ่งเขาใช้มือรังวัดจากคณะ สถาปัตย์ของอุเทนถวายเลย คือเราก็เป็นเครือข่ายหมด แล้วการเคหะก็จะเป็นผู้ให้งบประมาณ ถ้าต่อไปสมมติว่าเราไม่มีเวลาทำหรือเราทำไม่ไหว การเคหะเขาก็จะสามาระใช้ข้อมูลจากเราไปทำกันต่อได้

ฝั่งตรงข้ามของนครพนมก็มีเมืองท่าแขกของสปป.ลาว สถาปัตยกรรมของทั้งสองแห่งนี้แตกต่างกันอย่างไรคะ

ประวัติของท่าแขกก็คือฝรั่งเศสมาสร้างสิ่งก่อสร้างไว้ แต่รูปแบบมันจะต่างกัน คือถ้าดูลักษณะของเมืองแล้ว ท่าแขกจะแบบฝรั่งเศสเลย คือถนนจะเลียนแบบ boulevard มันจะมีเกาะกลาง แล้วก็อาคารสองข้างถนน ของท่าแขกเป็นช่วง late neo classic ซึ่งมันประมาณปลายศตวรรษที่ ๑๙ คือมันเป็นยุคเฟื่องฟูเหมือนกับของเราที่สร้างตึกแถวหน้าพระลาน ท่าเตียนอะไรพวกนี้ แต่พอมาบ้านเรามันอาจจะล่าไปสักหนึ่ง

หรือสองทศวรรษ ของท่าแขกจะเป็นยุคนั้นผสมกับ Art Deco ซึ่งเราจะเห็นเป็นลักษณะสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน คือเขาใช้รูปทรงเรขาคณิตเยอะมาก ซึ่งรูปทรงอย่างนั้นเราพบว่าต้นกำเนิดของมันอยู่ประมาณปี ค.ศ. ๑๙๒๐ –๑๙๓๐ จริงๆ แล้วรูปทรงพวกนี้มีมาตั้งแต่ยุคโรมัน แต่ว่า Art Deco ที่มันเป็นที่นิยมขึ้นมาเพราะว่ายุคนั้นมันมีงานโบราณคดีมันเริ่มก้าวหน้าแล้วเผยแพร่ไปทั่วโลก มีการขุดค้นอียิปต์กับเมืองต่างๆ ซึ่งอียิปต์จะมีพวกลายซิกแซก การขุดค้นทางโบราณคดีทำให้พวกสถาปนิกก็เกิดแรงบันดาลใจก็เอาลายพวกนั้นมาใส่บ้าง ก่อนที่มันจะเปลี่ยนเป็น Modern เพราะฉะนั้นของนครพนมกับของท่าแขกอาจจะไม่ค่อยเกี่ยวข้องกันเท่าไรแต่ว่ามีอาคารที่คล้ายๆ กันอยู่บ้าง แต่ว่าตึกแถวจะไม่เหมือนกันเลย

คือถ้าดูนะผมว่าอาคารของนครพนมเก่ากว่า คือเก่านี้ให้ดูโครงสร้างนะ ถ้าดูประวัติของเมืองนครพนมน่าจะเกิดก่อน แต่ว่าท่าแขกอาจจะมีความสัมพันธ์กับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสน่าจะมารื้อเมืองเก่าแล้วมาสร้างใหม่หมด เพราะว่าโครงสร้างถนน โครงสร้างอะไรต่างๆ พวกนี้มันเป็นเหมือนกับฝรั่งเศสมาทำหมด ช่วงนั้นคือต้นศตวรรษที่ ๒๐ เราต้องศึกษาประวัติศาสตร์ว่าฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองลาวสมัยไหน แล้วเขาไปเมืองท่าแขกตอนไหน แล้วสถาปัตยกรรมจะสะท้อนช่วงไหน ท่าแขกนี่มีลูกศิษย์ผมคนหนึ่งเป็นคนลาว เมื่อก่อนตอนผมสอนที่ลาดกระบัง เขาทำวิทยานิพนธ์ปริญญาโทเรื่องเมืองท่าแขก มีประวัติอยู่ ชื่อเรื่อง “การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ย่านประวัติศาสตร์ในเมือง กรณีศึกษาเมืองท่าแขก” ชื่อวีระ อาโนลัก ของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ เทคโนฯ พระจอมเกล้าลาดกระบัง ปี ๒๕๔๕

อาจารย์ได้เข้าไปดูที่ท่าแร่หรือยังคะ

ท่าแร่ก็มีนะสวย ผมไปครั้งเดียวเอง ท่าแร่ ที่สกลนครนะ อันนั้นเป็นชุมชนคริสต์นะครับ ท่าแร่เราก็เก็บนะ แต่ว่าเราไม่ได้ไปทำละเอียด ชุมชนคาทอลิกท่าแร่ เป็นคนมอญจากเวียดนามเข้ามาอยู่อาศัย แล้วก็นำวัฒนธรรมต่างชาติติดตัวเข้ามาด้วย อาคารที่มีคุณค่าจะอยู่ใกล้ๆ กับอาสนวิหารอัครเทวดามีคาแอล เป็นอาคารยุค French Colonial ปัจจุบันเหลืออยู่ประมาณ ๔ หลัง ปกติเวลาเราไปดูชุมชนคาทอลิกเราจะเจอรูปแบบอาคารส่วนที่เป็นวิหาร อีกส่วนก็เป็นอาคารเอกชน บ้านของบาทหลวง ซึ่งส่วนใหญ่หายหมดแล้ว

เข้าไปตรวจสอบแล้วลักษณะโครงสร้างอาคารเป็นอย่างไรคะ

คือการประเมินโครงสร้างนี่ยังทำไม่ละเอียดเท่าไหร่ แต่เท่าที่ทราบปรากฏว่าบางอันดูเหมือนมันโทรมหนัก แต่พอทดสอบเรื่องน้ำหนักมันยังไม่พัง ส่วนใหญ่มันขาดการดูแลแค่นั้นเอง แล้วส่วนใหญ่ที่มันหลุดร่วงนี่เป็นพวกปูนข้างนอกนะ บางอันก็ทรุดหนักเหมือนกัน แต่อาคารพวกนี้ดีตรงที่มันไม่พังง่ายๆ อย่างของหน้าพระลานนี่มันร้อยกว่าปีแล้วนะ เพียงแต่ว่าเราให้มีการซ่อมแซมได้ โดยทำให้เป็นรูปแบบเดียวกัน แล้วก็ประชุมเข้ากรรมการวิชาการของกรมศิลปากร ให้เขาช่วยดูแบบให้ ส่วนใหญ่พวกนี้ถ้าทำดีๆ ก็ยังคงดีอยู่ แต่ว่าค่าซ่อมมัน

จะไปแพงที่หลังคา ซึ่งมักจะพังก่อน ส่วนใหญ่ถ้าหลังคาพังแล้วมันจะส่งผลให้อย่างอื่นพังหมดเลย เพราะถ้าหลังคาพังแล้วน้ำมันรั่วซึม น้ำจะเข้าไปทำลาย ทำให้เกิดความชื้น เชื้อรา เรื่องวัสดุองค์ประกอบ หน้าต่าง ประตู อันนี้ผมไม่ค่อยห่วง แต่ห่วงเรื่องหลังคามากกว่า

ปัญหาอุปสรรคในการทำงาน

ถ้าเจ้าของเขาไม่อยู่ เราก็เข้าไปทำไม่ได้ แล้วเราก็ไม่รู้ว่าใจจริงเขาคิดอะไรอยู่ เพราะฉะนั้นมันจะได้ผลเฉพาะชุมชนที่เขาให้ความร่วมมือ ซึ่งเราจะสามารถคุยกับเขาได้ อุปสรรคอีกอย่างก็คือคนที่อยู่ในชุมชนเองเขาไม่ค่อยได้อยู่ พอมีคนนอกมาเช่าต่อ เราก็ไม่ได้ข้อมูลที่แท้จริง นอกจากนี้ก็คือถ้าความสัมพันธ์ระหว่างเทศบาลกับชุมชนไม่ดีมันก็ค่อนข้างยากที่จะเข้าไปจัดการ

คำแนะนำเกี่ยวกับการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

ผมว่าที่เริ่มตรงนี้ดีมากเลยนะ เพราะว่าก็อยากเห็นอยู่เหมือนกัน ถ้าเราทำก็ต้องพยายามดูว่าอิทธิพลมันมาจากอะไรบ้าง ผมว่ามันต้องมาจากหลายกระแส แต่อาจจะไม่โดยตรงนัก แล้วถ้าเป็นไปได้ควรระบุไปเลยว่ามีแหล่งไหนบ้าง ยิ่งถ้าได้ลงเป็นแผนที่เลยก็จะดี และถ้ามองชุมชนด้วยก็จะดีมากเลยครับ ไม่ใช่ทำแค่อาคารโดดๆ แต่ทำเป็นกลุ่มอาคาร เพราะปกติสมัยนี้เวลาทำเรื่องอนุรักษ์ พอพูดถึงอาคารปุ๊บมันจะไปนึกถึง landscape (ภูมิทัศน์) กับประวัติศาสตร์ที่มันเกี่ยวเนื่อง เพราะถือว่าอาคารเป็นส่วนหนึ่งของ landscape เราก็จะต้องดูที่มาที่ไปให้มากขึ้น ขอบเขตมันจะกว้างขึ้น แต่ว่าก็จะทำให้มีความเข้าใจในเนื้อหาตรงนี้มากขึ้น เวลาไปคุยกับชุมชนจะได้เข้าใจกันมากขึ้น

บทสรุป

การจัดการองค์ความรู้ในการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบนจำเป็นต้องบูรณาการความรู้จากสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโบราณคดี ประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ มานุษยวิทยา สถาปัตยกรรมศาสตร์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังต้องมีกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อควบคุมดูแลและคุ้มครองโบราณสถาน อาทิเช่น กฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์โบราณสถาน กฎหมายผังเมือง พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร เป็นต้น

สถาปัตยกรรมเปรียบเสมือนบันทึกวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องตามลำดับขั้นตอนของสถาปัตยกรรมในยุคต่างๆ ซึ่งได้รับการพัฒนาและถูกหล่อหลอม ดัดแปลง เพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับความต้องการต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาของมนุษยชาติในแต่ละท้องถิ่น นักประวัติศาสตร์อาจถือว่าจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกิดขึ้นตั้งแต่ในดินแดนเมโสโปเตเมีย ดินแดนอียิปต์โบราณ จนแพร่กระจายและเฟื่องฟูไปทั่วทั้งยุโรปในช่วงหลังคริสตกาล เกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกขึ้นมากมายในยุโรป

ผลจากความก้าวหน้าในการสำรวจทางทะเลตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา ทำให้เกิดลัทธิจักรวรรดินิยม (Imperiallism) ซึ่งเป็นแนวความคิดของชาติมหาอำนาจในยุโรปที่ต้องการขยายอำนาจและอิทธิพลของตนเข้าครอบครองดินแดนที่ล้าหลังและด้อยความเจริญในทวีปต่างๆ เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ ชาวยุโรปเข้ายึดครองดินแดนของชนชาติต่างๆ ในรูปของ การล่าอาณานิคม (Colonization) จักรวรรดินิยมยุคแรก เริ่มต้นโดยสเปน และโปรตุเกสขึ้นเป็นชาติผู้นำในการสำรวจและค้นพบดินแดนใหม่ สร้างความมั่งคั่งให้แก่ชาติทั้งสองเป็นอันมาก สเปนเข้ายึดครองดินแดนส่วนใหญ่ในอเมริกาใต้ ส่วนโปรตุเกสมั่งคั่งจากการผูกขาดการค้าขายกับอินเดียและหมู่เกาะเครื่องเทศ ต่อมาการผูกขาดเส้นทางเดินเรือของสเปนและโปรตุเกสถูกแข่งขันโดยอังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลันดา ทำให้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗ สเปนและโปรตุเกสสูญเสียความยิ่งใหญ่ด้านการค้าและอาณานิคมให้แก่ อังกฤษ ฮอลันดา และฝรั่งเศส นำไปสู่จักรวรรดินิยมยุคใหม่ในเวลาต่อมา ซึ่งเกิดขึ้นหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ในอังกฤษตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ ต่อมาเมื่อการปฏิวัติอุตสาหกรรมแพร่หลายไปทั่วยุโรป จึงเกิดความจำเป็นต้องแสวงหาตลาดสินค้าใหม่ๆ และแหล่งวัตถุดิบเพิ่มมากขึ้น การล่าอาณานิคมในยุคตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นี้ ชาวยุโรปต้องการเข้าไปควบคุม ทั้งการปกครองและเศรษฐกิจของประเทศอาณานิคมอย่างเต็มที่ เมื่อเข้ายึดครองดินแดนเป็นอาณานิคมได้แล้ว ชาติยุโรปเหล่านี้ได้เข้ามาปลูกสร้างอาคารต่างๆ เอาไว้ในเมืองขึ้นของตน ทำให้เกิดสถาปัตยกรรมแบบ Colonial Style เป็นศิลปะซึ่งเกิดในยุคล่าอาณานิคมมหาอำนาจชาวตะวันตก เช่น โปรตุเกส ฮอลันดา

ฝรั่งเศส อังกฤษ สถาปัตยกรรมรูปแบบนี้พบมากในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งรูปแบบของสถาปัตยกรรม Colonial Style ของแต่ละพื้นที่จะไม่เหมือนกัน เนื่องจากเป็นการนำเอาสถาปัตยกรรมของประเทศแม่ไปก่อสร้างในดินแดนอาณานิคม โดยมีอิทธิพลของช่างพื้นถิ่นเข้าไปผสมอยู่ด้วย แล้วจึงค่อยปรับรูปแบบสู่ลักษณะที่สอดคล้องกับความเป็นอยู่ตามสภาพอากาศในแต่ละพื้นถิ่น

แม้ว่าประเทศไทยจะไม่เคยตกเป็นอาณานิคมของชาติใด แต่สถาปัตยกรรมตะวันตกในยุคนั้นก็เข้ามายังสยามด้วยเช่นกัน สถาปัตยกรรมรูปแบบ Colonial Style เริ่มแพร่ขยายเข้ามาสู่ประเทศไทยเป็นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ ลักษณะเด่นของสถาปัตยกรรมประเภทนี้ คือ ด้านหน้าของอาคารชั้นล่างมักทำช่องโค้ง (Arch) ต่อเนื่องกันเป็นระยะ มีการนำลวดลายบางอย่างของศิลปะตะวันตกสมัยกรีก-โรมัน ที่เรียกว่า “แบบคลาสสิก” (Classicsim) มาใช้ใหม่ เช่น หน้าต่างวงโค้งเกือกม้า หรือหัวเสาแบบดอริก แบบไอโอนิก (แบบม้วนก้นหอย) และแบบคอรินเทียน (มีใบไม้ขนาดใหญ่ประดับ) เป็นต้น ลักษณะที่แฝงด้วยลวดลายแบบคลาสสิคนี้ทำให้นักวิชาการบางท่าน เลี่ยงมาใช้คำว่า “นีโอคลาสสิก” (Neoclassicism) แทน เนื่องจากเป็นคำกลางๆ ที่ใช้เรียกงานศิลปะซึ่งนำรูปแบบคลาสสิกกลับมาใช้อีกครั้ง

รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ Colonial Style มักมีลักษณะเด่นในการออกแบบรูปทรงอาคารดังนี้

๑. รูปทรงอาคารเป็นลักษณะสี่เหลี่ยมแบบสมมาตร (square and symmetrical shape)

๒.มีการเน้นประตูทางเข้าที่กึ่งกลางอาคาร (central door)

๓. มีการใช้ชุดเสาสูงเป็นแนวรับชายคากว้าง (colonnade) ป้องกันแดด ลม ฝน และเป็นซุ้ม เพื่อเน้นบริเวณทางเข้า-ออก

๔. มีการออกแบบแนวเส้นประตูหน้าต่างของบ้านให้เป็นระเบียบในแนวเดียวกัน ผนังส่วนใหญ่เป็นผนังไม้ตีซ้อนเกล็ด สลับไปกับโครงสร้างปูน อาจประดับตกแต่ง ด้วยบัวปูนปั้นรอบชายคา บัวหัวเสา หรือรอบกรอบหน้าต่าง

๕. มีระเบียงโดยรอบ

การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทำให้อำนาจและความเจริญถูกรวมเข้าเป็นเอกภาพโดยมีศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ สถาปัตยกรรมตะวันตกที่แพร่หลายในกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญ ได้แพร่กระจายมาสู่หัวเมืองใหญ่ในภูมิภาคต่างๆ รวมทั้งภาคอีสานตอนบน รูปแบบอาคารอิทธิพลตะวันตกจึงได้รับการเผยแพร่เข้ามาด้วย เพื่อสร้างความทันสมัยให้แก่บ้านเมือง ขณะเดียวกันสถาปัตยกรรมทางภาคอีสานตอนบนก็ได้รับอิทธิพลมาจากสถาปัตยกรรมตะวันตกของช่างเวียดนาม ซึ่งเป็นรูปแบบ Colonial Style ที่เกิดขึ้นในเวียดนามหลังตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อชาว

เวียดนามบางส่วนอพยพเข้ามาในภาคอีสานของประเทศไทย จึงทำให้มีการสร้างอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกแบบฝรั่งเศสผสมเวียดนามในแถบภาคอีสานตอนบน เช่น นครพนม สกลนคร มุกดาหาร เป็นต้น

องค์ความรู้ที่ได้จากการถ่ายทอดประสบการณ์ของผู้ที่ทำงานในด้านนี้ ทำให้ทราบว่าการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกทั้งในภาคอีสานตอนบนและพื้นที่อื่นๆ นั้นมีหลักการในการอนุรักษ์อาคารแบบเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นอาคารยุคไหน รูปแบบไหน คือ เน้นการอนุรักษ์โดยไม่ทำลายคุณค่าความสำคัญของอาคาร การแก้ไข ปรับปรุง เปลี่ยนแปลงใดๆ ที่จะมีผลกระทบต่อสิ่งที่มีคุณค่านั้นไม่ควรทำ รวมทั้งดำเนินการอนุรักษ์แบบยั่งยืน เพราะการอนุรักษ์และการพัฒนาจำเป็นต้องไปควบคู่กัน อาคารที่ประโยชน์ใช้สอยแบบเดิมไม่เหมาะแล้ว สามารถปรับเปลี่ยนการใช้งานได้โดยไม่ทำลายคุณค่าของอาคาร ข้อสำคัญอีกประการ คือ การทำงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรมจำเป็นต้องอาศัยการพูดคุยกับเจ้าของอาคารและคนในชุมชน เพื่อให้คนในท้องถิ่นได้เข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมในชุมชน และส่วนร่วมกับภาครัฐในการดูแลรักษาและปกป้องโบราณสถานที่มีคุณค่าของชุมชนให้คงอยู่สืบไป

บรรณานุกรม

๑. กรมศิลปากร. **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี.** พิมพ์ครั้งที่๑. กรุงเทพฯ : หิรัญพัฒน์, ๒๕๓๓.

๒. ธาดา สุทธิธรรม. ๒๕๔๔. "การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและเทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร". เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง **เทคนิคการซ่อมบูรณะอาคาร.** (หน้า ๑-๗). ขอนแก่น : ภาควิชาพื้นฐานสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

๓. รศ.ดร.วิจิตร เจริญภักตร์. **ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก : คริสเตียนตอนต้นถึงสมัยใหม่.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.๓.

๔. สมชาติ จึงสิริอารักษ์. **สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ ๔ – พ.ศ.๒๔๘๐.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๓.

๕. สันติรักษ์ ประเสริฐสุข. **สุนทรียศาสตร์และทฤษฎีสถาปัตยกรรมตะวันตก : จากคลาสสิคถึงดีคอนสตรัคชัน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

๖. **คู่มือการปฏิบัติงานเพื่อการคุ้มครองโบราณสถาน.** เอกสารอัดสำเนา, มปท.

๗. **คู่มือการดูแลรักษาโบราณสถาน.** เอกสารอัดสำเนา, มปท.

๘. เอกสารประกอบการฝึกอบรม เรื่อง **"วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์โบราณสถาน"**. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๔๔.

๙. **ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528**

๑๐. **พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔**

๑๑. Barbara Walker & Jay Graham. Indochine Style. Singapore : Marshall Cavendish, c๒๐๐๘.

Website

http://www.nationalmuseums.finearts.go.th/OfficeMuseum/history.htm

http://www.goratchaburi.com

http://www.oknation.net/

http://www.pranburitravel.com

http://de.tourismthailand.org

http://www.fotorelax.com

http://www.teescom.com

http://www.bloggang.com/

ภาคผนวก

สรุปผลการจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนความรู้ตามโครงการจัดการองค์ความรู้เรื่องการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบน

ระหว่างวันที่ ๒ – ๖ กันยายน ๒๕๕๕

ณ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร

รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรม

๑. นายกิตติพงษ์ สนเล็ก	
นักโบราณคดี ชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	ประธานคณะทำงาน
๒. นายชินณวุฒิ วิลยาลัย	
นักโบราณคดี ชำนาญการพิเศษ สำนักศิลปากรที่ ๑๑ อุบลราชธานี	คณะทำงาน
๓. นางสาวพิมพ์นารา กิจโชติประเสริฐ	
นักโบราณคดี ชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด	คณะทำงาน
๔. นางสาวชนาธิป ไชยานุกิจ	
นักโบราณคดี ชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	คณะทำงาน
๕. นางเชาวนี วิลยาลัย	
ภัณฑารักษ์ ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุบลราชธานี	คณะทำงาน
๖. นายกานต์ รับสมบัติ	
ภัณฑารักษ์ ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น	คณะทำงาน
๗. นางสาวพิกุล สมัครไทย	คณะทำงานและ
นักโบราณคดี ปฏิบัติการ สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	เลขานุการ
๘. นางสาวประวินัส ภารสุวรรณ	คณะทำงานและ
นักวิชาการวัฒนธรรม สำนักศิลปากรที่ ๙ ขอนแก่น	ผู้ช่วยเลขานุการ

สรุปผลการจัดกิจกรรม

กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามโครงการจัดการองค์ความรู้เรื่องการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในภาคอีสานตอนบน จัดขึ้นระหว่างวันที่ ๒ – ๖ กันยายน ๒๕๕๕ ณ จังหวัดอุดรธานี จังหวัดสกลนคร จังหวัดนครพนม จังหวัดมุกดาหาร

วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๕ คณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เข้าชมอาคารราชินูทิศ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ซึ่งเป็นอาคารอิทธิพลตะวันตกที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๓ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นสถานศึกษาสำหรับกุลสตรีในมณฑลอุดร และได้รับพระราชทานนามจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ว่า “ราชินูทิศ” อาคารราชินูทิศได้รับรางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่น ปีพ.ศ.๒๕๓๖ และขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติเมื่อปี พ.ศ.๒๕๔๑ ปัจจุบันอาคารหลังนี้เปิดทำการเป็นพิพิธภัณฑ์เมืองอุดรธานี และเปิดให้ประชาชนเข้าชมตั้งแต่วันที่ ๑๘ มกราคม ๒๕๔๗ เป็นต้นมา

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๕๕ คณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เดินทางไปทัศนศึกษาบ้านท่าแร่ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ซึ่งเป็นชุมชนคาทอลิกในจังหวัดสกลนคร ภายในหมู่บ้านยังคงหลงเหลือสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก คือ อาคารที่พักอาศัยซึ่งอยู่บนถนนหน้าอาสนวิหารอัครเทวดามีคาแอล จำนวน ๔ หลัง เป็นสถาปัตยกรรมแบบฝรั่งเศสผสมเวียดนาม ซึ่งสร้างขึ้นประมาณปี พ.ศ.๒๔๕๗ โดยช่างชาวเวียดนาม มีการสั่งวัสดุประกอบอาคาร เช่น ลูกบิดประตู หน้าต่าง กุญแจ มาจากประเทศฝรั่งเศสโดยตรง อาคารเหล่านี้มีประโยชน์ใช้สอยทั้งเพื่อการอยู่อาศัยและเพื่อการค้าพาณิชย์ แต่ปัจจุบันอาคารได้ทรุดโทรมลงไปเนื่องจากเจ้าของปล่อยทิ้งร้าง มีเพียง ๒ หลัง ที่ยังใช้เพื่อการอยู่อาศัยและทำการค้า รวมทั้งเปิดเป็นแกลเลอรี่ (Gallery)

วันที่ ๔ กันยายน ๒๕๕๕ คณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรมเดินทางไปยังอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ได้เข้าชมอาคารหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๕๘ แล้วเสร็จในปี พ.ศ.๒๔๖๒ โดยใช้แบบแปลนเดียวกับศาลากลางจังหวัดเชียงราย เดิมใช้เป็นอาคารศาลากลางจังหวัดนครพนม (หลังเก่า) กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนอาคารหลังนี้เป็นโบราณสถาน เมื่อปี พ.ศ.๒๕๑๙ และได้ใช้เป็นที่ทำการของหอสมุดฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๖ เป็นต้นมา ในปี พ.ศ.๒๕๔๐ อาคารหลังนี้ได้รับรางวัลอนุรักษ์ดีเด่น ประเภทรางวัลอนุรักษ์ศิลปะสถาปัตยกรรมในด้านอาคารสาธารณะ จากสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ รวมทั้งทัศนศึกษาสถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก ภายในตัวเมืองนครพนม

วันที่ ๕ กันยายน ๒๕๕๕ คณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรมเดินทางไปอำเภอหว้านใหญ่ จังหวัดมุกดาหาร เพื่อทัศนศึกษาวัดพระศรีมหาโพธิ์ วัดลัฏฐิกวัน และวัดมโนภิรมย์ รวมทั้งประชุมสรุปกิจกรรมแลกเปลี่ยนรู้

วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๕๕ คณะทำงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรมทัศนศึกษาอาคารโรงเรียนบ้านมุกดาหาร "มุกดาลัย" อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งเป็นอาคารอิทธิพลตะวันตกที่สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๑ ก่อนจะเดินทางกลับจังหวัดขอนแก่น

การจัดกิจกรรมครั้งนี้ได้มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตก โดยได้ข้อสรุป ดังนี้

๑. ความแตกต่างระหว่างอาคารที่ขึ้นทะเบียนแล้วกับอาคารที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน มีผลต่อการดูแลรักษาโบราณสถานแห่งนั้นๆ คือ หากเป็นอาคารของเอกชน แม้จะไม่ได้เป็นความรับผิดชอบโดยเต็มที่ของกรมศิลปากร แต่สามารถที่จะของบจากกรมศิลปากรไปช่วยในการซ่อมแซมได้ ขึ้นอยู่กับนโยบายของสำนักศิลปากรแต่ละแห่ง ส่วนอาคารที่ขึ้นทะเบียนจะมีบทกำหนดโทษต่างๆ สำหรับผู้ฝ่าฝืนในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง และในแง่ของการอนุรักษ์ อาคารที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว จะสามารถดูแลได้มากขึ้น เนื่องจากมีข้อกำหนดว่าหากเจ้าของต้องการซ่อมแซมหรือเปลี่ยนกรรมสิทธิ์จำเป็นต้องแจ้งแก่กรมศิลปากร เพื่อให้สามารถทราบความเคลื่อนไหวของอาคารได้

ในกระบวนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม หากเป็นอาคารที่ขึ้นทะเบียนโบราณสถานแล้ว จะทำให้มีโอกาสได้งบประมาณเพื่อมาบำรุงรักษาได้ง่ายกว่าอาคารที่ยังไม่ขึ้นทะเบียน เมื่อพิจารณางบประมาณอาคารที่ขึ้นทะเบียนแล้วจะมีลำดับความสำคัญมากกว่า เนื่องจากมีเกณฑ์ในการวัดเช่น ประกาศขึ้นทะเบียนแล้ว กำหนดขอบเขตแล้ว หากอาคารได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนแล้วแต่ยังไม่มีการกำหนดขอบเขต ความสำคัญในการพิจารณาซ่อมแซมจะน้อยกว่าอาคารที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วและมีการกำหนดขอบเขตแล้ว อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างเล็กน้อยที่จะยกขึ้นมาประกอบการพิจารณาอนุมัติงบประมาณ

๒. ไม่ควรปล่อยอาคารให้ทรุดโทรมจนถึงขั้นที่ต้องทุบทำลาย แต่ควรมีการดูแลรักษาและซ่อมแซมอยู่เสมอ หากสภาพอาคารทรุดโทรมมาก อย่างน้อยควรต้องพยุงไว้ อาจโดยการเสริมความมั่นคง หรือเปลี่ยนแปลงบางส่วนโดยไม่ทำลายของเดิม ส่วนใดที่เสียหายก็ซ่อมไปตามสภาพ

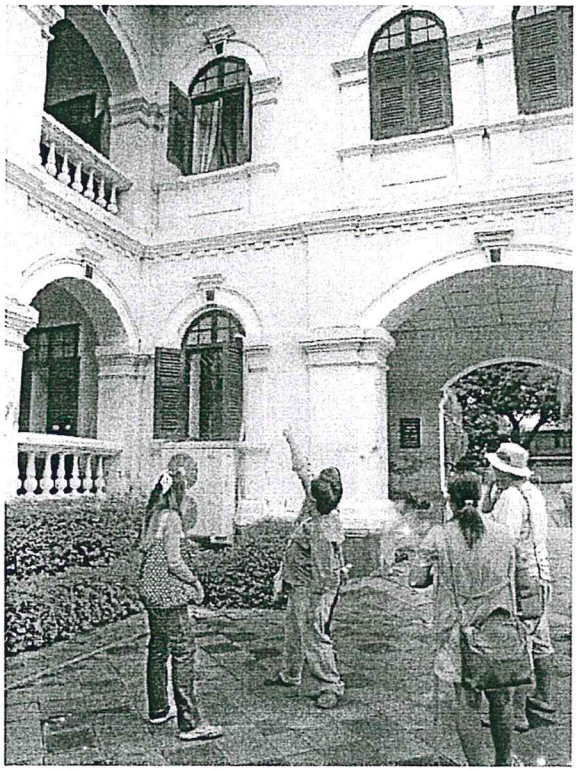
๓. การปรับใช้อาคารเก่าให้เกิดประโยชน์สูงสุด หากไม่ใช่อาคารเอกชนอยู่อาศัยหรือเพื่อทำการค้าพาณิชย์ สามารถปรับเปลี่ยนเป็นได้ทั้งพิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด แกลเลอรี่ (Gallery) ร้านขายของที่ระลึก

ร้านกาแฟ ฯลฯ เพื่อให้เข้ากับบรรยากาศ และเป็นเสน่ห์แก่นักท่องเที่ยว ในแง่ของการทำงานอนุรักษ์ ไม่ควรจับประเด็นเรื่องการท่องเที่ยวมาเป็นประเด็นหลัก แต่ควรมองว่าจะทำอย่างไรให้ชุมชนและโบราณสถานอยู่ร่วมกันไปได้นานที่สุด แหล่งไหนที่ยังไม่พร้อมก็สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ แหล่งไหนที่ได้รับความนิยมจนสามารถจัดการท่องเที่ยวได้ ก็ไม่ควรลืมในเรื่องของการอนุรักษ์

๔. การเข้าไปจัดการเรื่องการอนุรักษ์ภายในชุมชน ควรต้องเน้นการพูดคุยกับคนในชุมชน หากไม่ได้รับความร่วมมือในกรณีจำเป็นสามารถใช้กฎหมายบังคับได้ การอนุรักษ์อาคารไม่จำเป็นต้องขึ้นทะเบียนเสมอไปหากเจ้าของอาคารและชุมชนเข้าใจ ส่วนกฎหมายนั้นจะสามารถบังคับใช้ในระดับหนึ่งเท่านั้น

สุดท้าย คณะทำงานได้ร่วมกันตรวจสอบเอกสารการจัดองค์ความรู้เรื่องการศึกษาและอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในภาคอีสานตอนบน เพื่อหาจุดบกพร่องและแก้ไข รวมทั้งเตรียมช่องทางในการนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ในโอกาสต่อไป

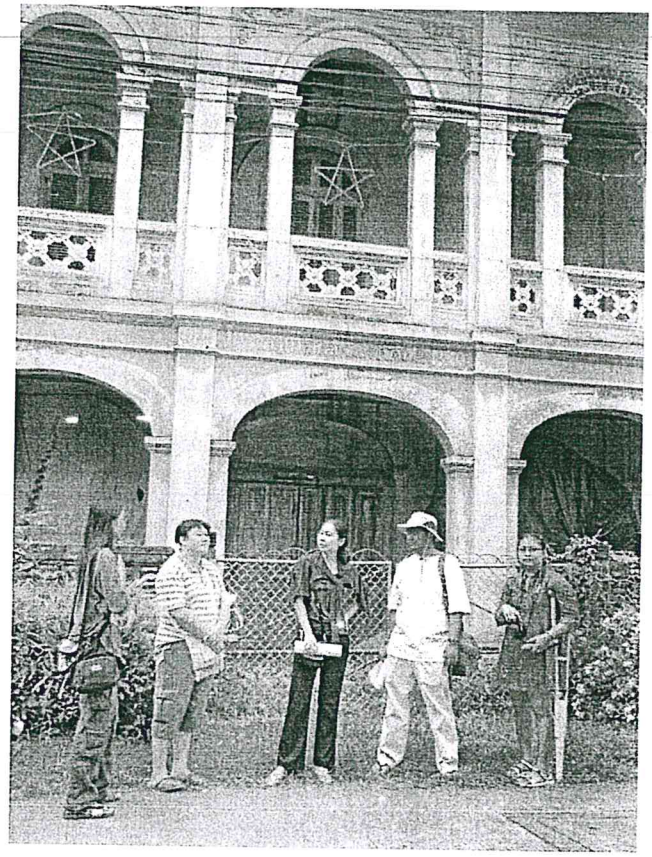
ภาพกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ทัศนศึกษาอาคารราชินูทิศ จังหวัดอุดรธานี

เข้าชมอาคารหอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ

ทัศนศึกษาบ้านท่าแร่ จังหวัดสกลนคร

ทัศนศึกษาอาคารโรงเรียนมุกดาลัย

ประชุมสรุปกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้